

I. PÉTER DIPLOMÁCIÁJA

/ 1697 - 1706 /

Doktori disszertáció

Készítette: Kurunczi Jenő

B E V E Z E T É S

I. Péter kora kétségtelen fordulópontot jelentett az orosz későközépkori történelemben. A marxizmus klasszikusai, a polgári és a marxista történészek, a kortársak és az utókor többször megfogalmazta véleményét. Ezek az értékelések meglepő sokszínűséget mutatnak. Különösen szembetűnő ez a XVIII. század eleji orosz külpolitika és kultúra vizsgálatánál. Igen különböző annak megítélése, hogy ez a diplomáciai irányvonal az ország reális szükségleteinek felismerésén alapult-e, ebből következően milyen közelebbi, illetve távolabbi célokat tűzött ki az orosz külpolitikai vezetés, ezeket milyen eszközökkel igyekezett megvalósítani, és a megvalósítottság milyen fokára jutott el 1725-ig? A felsorolt problémák is mutatják, hogy ezek túlhaladják e szerény disszertáció kereteit, ezért mi ezek tárgyalására itt csak egy viszonylag szűkebb időintervallumban vállalkozhatunk.

Az abszolutizmus külpolitikájának irányítója az uralkodó. A kortársak és a kor későbbi kutatóinak véleménye megegyezik abban, hogy Péter mint az orosz diplomácia vezetője, és mint diplomata sokirányú tevékenységet fejtett ki. Elképzeléseit és annak megvalósítási módjait, külpolitikusi profilját Oroszország gazdasági- társadalmi állapota, a korabeli nemzetközi helyzet határozta meg. Az orosz külpolitika stratégiai-taktikai irányvonala a nemzetközi mozgás egyik eleme volt, amely Péter személyiségének jegyeit is magán

viselte. Amennyiben Péterben a kora által determinált politikust vizsgáljuk, újabb problémákkal állunk szemben. A cár tervei mennyiben voltak eredetiek, hogyan hatott a szükségyszerű folyamat részmegoldásaira, mennyiben befolyásolta annak időmértékét, a bonyolult diplomáciai aktusokban mi volt az, ami valóban tőle származott, háborús céljai meddig terjedtek? Tanulmányunk a lehetőségekhez mérten az orosz diplomácia ezen szubjektív oldalával is foglalkozni kíván.

Vizsgálódásunkat kiterjesztjük azokra az orosz katonai- politikai intézkedésekre, melyek az egyes szerződések kikötései voltak, vagy a diplomaták munkájára hatottak, ugyanakkor nem kívánjuk elérni egy hadtörténeti, vagy gazdaság-társadalomtörténeti munka mélységét. Célunk egy külpolitikai irányvonal fejlődésében történő bemutatása, az eddigi mozaikszerű kép egységes folyamattá ötvözése, a kérdőjeles pontok bonckés alá vétele, az ellentmondásos értékelések lehetséges kiküszöbölése, az objektív és szubjektív összetevők párhuzamos vizsgálata. Tanulmányunkkal ezen kérdések megválaszolásához kívánunk szerény keretek között hozzájárulni.

Oroszország a XVII. század végén- a péteri kül- politika előzményei

A XVII. század végének Oroszországa igen szerény helyet foglal el az európai államok között. Gazdaságilag- technikailag elmaradott, katonai erejét az idejétmúlt hadszervezet erősen csökkentette, a nyugati fő kereskedelmi utakat a svéd és török birtokok elzárták az országtól, az ésszerűtlen közigazgatási rendszer nem volt alkalmas nagyarányú belső és külső munkálatok végrehajtására, a kultúra területén is jelentős változások váltak szükségessé, a szakképzés megindítása elengedhetetlen volt. Ezen hézagos felsorolásból is kitűnik, hogy a belső reformok és a törökök, illetve a svédek elleni katonai- diplomáciai sikerek egymást kölcsönösen feltéttelezték. A reformok alapozták meg az északi háború második felének sikereit, az Oroszország számára kedvezőtlené fordult nemzetközi helyzetben, ezek az eredmények mintegy igazolták a reformintézkedéseket, illetve tovább-fejlesztésük irányára hatottak. Marx és Engels a számos megoldásra váró probléma összefüggéseiben való szemlélete után jutott arra a következtetésre, hogy Péterben a valóban sokoldaluan alkotó államférfit lássa.

Péter külpolitikai céljának: - a tengerpartok birtokbavételének - éppugy megvannak a történeti előzményei, mint a belső átalakulásnak. A kijáratyszerzés a Balti, vagy a Fekete tengerre már felmerült IV. Ivánnál, Alekszej Mihajlovicsnál és Szofjánál is. A részleges eredmények elvesztése Oroszország gazdasági- katonai potenciáljának viszonylagos gyengesége mellett elsősorban a kedvezőtlen nemzetközi helyzettel magyarázható. Az ország siker reményében vette fel a harcot a lengyelekkel, a svédekkel, a krimi tatárokkal, majd a törökökkel szemben, ez a többször egyidejűleg

fellépő szövetséges küzdelem azonban az ingatag belső és külső helyzettől függően végülis vagy kompromisszumba, vagy újabb veszteségekbe torkollott. Már Szofja régenssége alatt felmerült az ellenfelek redukálásának, illetve egyesek időleges semlegesítésének problémája. 1683-ban Szofja békét kötött XI. Károly svéd királlyal, de a következő év májusában Lipót követének a törökellenes szövetség ügyében még nem adhatott pozitív választ, mivel esetleges lengyel támadástól tartott. 1686-ban létrejött az orosz- lengyel béke / a két országot a török kérdés közelítette egymáshoz /, ezután lett tagja Oroszország a Szent Ligának és megkezdte krími hadjáratait.¹ Oroszországnak a törökellenes harcokba való bevonásának terve nyugaton éppúgy jóval korábban felmerült,² mint ahogy az oroszoknál sem a XVII. század végére esnek az első krími tatárok elleni harcok. A törökellenes harc kimenetele szempontjából /és általában az orosz külpolitikai lehetőségek vizsgálatánál/ nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Törökország és Lengyelország a XVII. század második felére erősen meggyengült. Ugyanekkor hátráltató tényezőként hatott, hogy Oroszországnak egyedül kellett a tatárokkal megküzdeni, mégpedig már jellemzett nem nagy gazdasági és hadipotenciált jelentő ingatag belső helyzetében.

1. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo, mudrogo preobrazovatelja Rossziji, szobrannüje iz dosztovernüh isztocsnyikov. I. rész. Moszkva, 1788. 164-197.old. /a továbbiakban: Gyejanyija Petra Velikogo/

2. Brückner, A.: Peter der Große. Berlin, 1879. 339-340.old.

I.

AZ OROSZ DIPLOMÁCIA TEVÉKENYSÉGE PÉTER TRÓNRALÉPÉSÉTŐL

AZ ÉSZAKI HÁBORU KEZDETEIG

1./ A törökellenes harctól az északi aktív politikáig

Amikor Péter 1689-ben trónra került, kizenhét éves volt. Az új cár addigi életútja sokban elütött a cárevicsek szokványos életétől. Az egyébként élénk érdeklődésű, gyors-felfogású gyermeknek négy éves korában meghalt az apja. Szofja régenssége alatt Preobrazsenszkojében élt, trónralépéséig több sztreleclázadás miatt került életveszélybe. Nevelőitől Zotovtól, Leforttól és Timmermantól orosz történelmet, geometriát, erődítéstant tanult, társaival "katonai gyakorlatokat" végzett. Korán érdeklődött a hajózás és a hajóépítés iránt, amelybe Lefort és Gordon vezette be.¹ Összességében el lehet mondani, hogy Péter már gyermekkorában energikusabb, tevékenyebb, gyakorlatiasabb életet élt, mint elődei. A kilencvenes évek első felében választania kellett az orosz-tatár béke, vagy a további harc között: az utóbbit választotta. Az aktivitás, vagy passzivitás kérdése a külpolitikában tehát lényegét tekintve igen korán eldőlt. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az 1695. évi azovi hadjárat diplomáciai-katonai előzményei komoly problémákat hoztak felszínre. Az osztrák-lengyel-orosz katonai együttműködés a törökellenes harcban nem valósult meg, Lengyelország

1. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo. ... I.rész, 134-206. old.

oroszellenes intézkedésekbe kezdett Ukrajnában, a francia diplomácia török- lengyel különbékét szeretett volna elérni.¹ A cár és környezete érzékelte ezeket a kérdéseket, megoldásuk azonban még nem sikerült. Pétert értékelve, ehhez hozzá kell tenni, hogy 1694-ig /anyja haláláig/ a cár véleményünk szerint inkább a döntések részese, semmint azok meghatározója volt.

Péter első önálló katonai lépése az 1695. évi azovi hadjárat volt. A sikertelenség után figyelemreméltó volt a negatív tapasztalatok pontos összegzése. Az első próbálkozás balsikere csak megerősítette a cárt szándékában. Most már önállóan készítette elő az 1696. évi hadjáratot. Feltétlenül meg kell említenünk K. Nyefimonov lengyelországi és ausztriai utját, amely az orosz- osztrák- lengyel / - velencei/ szövetség megerősítését és a rendszeres orosz- osztrák kapcsolat kialakítását célozta.² Ez a misszió az 1696. évi hadjárat szempontjából lassúnak bizonyult. A második azovi hadjárat katonai téren sikert hozott; különösen kiemelendő a szárazföldi csapatok és a flotta sikeres együttműködése.³ Azov bevételével azonban Oroszország még nem jutott tengerhez, Péter így a törökellenes harcot nem tekinthette befejezettnak. Tisztában volt azzal, hogy e

-
1. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, depuis les traités des Westphalie jusqu'à la Revolution française. VIII. Russie. I. köt. Kiad.: A. Rambaud. Párizs, 1890. 93. old. /A továbbiakban: Recueil des instructions.../. Egy 1692. márciusi instrukció előírta Baluzenak /Franciaország szolgálatában Lengyelországban volt - K:J./ hogy vegye rá a lengyel királynőt különbékére a törökökkel, akik ennek fejében átengedik Kamenyecet.
 2. Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij drevnyej Rossziji sz gyerzsavami inosztrannümi. VIII. köt. Szentpétervár, 1867. 60-194. old. /A továbbiakban: Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij.../
 3. Tarle, E.V.: Russzkij flot i vnyesnyaja politika Petra I. Moszkva, 1949. 120-122. old.

nagyszabású terv még meghaladja Oroszország erejét, ezért a további harcot szövetségesekkel, diplomáciailag- katonailag jól felkészülve akarta folytatni.

Az első azovái hadjárat után Bécsbe küldött K. Nyefimonovnak hosszas huzavona után 1697 elején sikerült megkötni az orosz- osztrák- velencei szövetségi szerződést. Eszerint a szövetségesek közösen lépnek fel a törökök és a tatárok ellen, terveiket egyeztetik, katonailag segítik egymást, a békétárgyalásokat közösen folytatják.¹ Ez a hosszú tárgyalássorozat megmutatta azt is, hogy Ausztria nem annyira a további harcra, mint inkább az angol-holland közvetítéssel elérendő békére törekszik. /Efelől Nyefimonov jelentései nem hagynak kétséget./ Így Péternek 1696-97 fordulóján a következő főbb problémák megoldására kellett koncentrálni: a törökellenes szövetségi rendszert valóban támadóvá kellett tenni, az osztrákokat aktív fellépésre biztatni, új országok bevonásával szélesíteni a szövetséget /ez utóbbi V.V. Golicin második krimi hadjárata előtt is felmerült 1686-ban.² /, ezektől a háború továbbfolytatásához szükséges anyagi eszközöket megszerezni. A nagykövetség tagjainak 1696 november 22-i utasítása már elég világosan jelzi ezeket a célokat.³ A diplomáciai cél mellett természetesen a tengerhajózással és a hajóépítéssel történő ismerkedés sem szorult

1. Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij... VIII. köt. 195-381. old. Isztorija Diplomatiiji I. köt. Moszkva, 1959. 336. old.

2. Golikov, I. I.: Gyejanyija Petra Velikogo. I. rész. 197-198. old.

3. Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij... VIII. köt. 495-521. old.

háttérbe. ¹ Ebben a korban nagyon eredeti elgondolásnak számított, hogy az uralkodó is a követek között volt, és közvetlenül résztvett az említett kettős cél gyakorlati megvalósításában.

Igen nehéz annak megállapítása, mikor és milyen intenzitással jelentkezett Péternél az orosz-svéd háború terve. Az 1697 nyári königsbergi tárgyalások megítélésénél az a feltételezés látszik legelfogadhatóbbnak, hogy a brandenburgi választófejedelem javaslata a Svédország és Lengyelország elleni harcra még nem találkozott Péter helyeslésével. A törökellenes koalíció megszilárdításának végső kimenetelét még nem láthatta, Lengyelország magatartása királyától és méginkább annak helyzetétől függött, a porosz szerződéstervezet pedig védelmi jellegéből következően vajmi kevés segítséget jelentett volna a svédellenes harchoz /az északi háború folyamán a porosz füllel kötött szerződések az északi szövetségeseknek kevés reális eredményt hoztak./ Itt kell megemlítenünk az egész péteri külpolitika egyik sarkalatos pontját: az egy fronton /egy állammal/ és szövetségi rendszerben történő harcot. Így Lengyelország és Törökország vagy szövetségesként, vagy semleges hatalomként jöhetett számításba, ami még távol állt a megvalósulástól. Nem valószínű, hogy a cár ilyen körülmények között vállalta volna a felelőtlen diplomáciai irányváltás kockázatát.

1. Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. Kiad.: Ch. Schefer. "Revue d'histoire diplomatique". II-III.sz. /Párizs, 1888, 1889./ 96-97. old. Bonnac figyelemreméltó képet fest Péterről. Szerinte Péter művelődni akart külföldön és a moszkvaiakat is erre ösztönözte, tudásszomja vitte Nyugat-Európába. A francia követnél emellett lényeges egyoldalúságokat is felfedezhetünk. Ilyenek "az ázsiai tudatlanság" nyugat-európai álláspontja, a cár dicsőségvágya, túlzott extrémítása, a külföldieknek tulajdonított túlzott szerep. Péter franciaországi utiterve az emlékiratban az északi ügy szereplőinek francia szempontú megítélését bizonyítja.

Ugy érezzük, itt is mint az északi háború később kifejtésre kerülő eseményeinél több alkalommal, a nyugat-európai hatalmak törökellenes pozícióváltozása mellett a lengyelországi helyzet is fontos szerepet játszik. Péter külföldi útja alatt zajlott le a lengyel királyválasztás, melyen Ausztria, Oroszország és a pápa Ágost szász választófedelmet támogatta a franciák jelöltjével Conti herceggel szemben. A lengyel királytól patrónusai külpolitikai téren a törökellenes orientáció folytatását várták. Ágostot jelentős orosz támogatással választották királlyá 1697 június végén. Ez önmagában az orosz és lengyel uralkodó további szoros együttműködését is jelenthette. Az instabil lengyel helyzet azonban nem sok jóval kecsegtetett.¹ Megválasztásakor Ágostnak ígéretet kellett tennie a Nemesi Köztársaság alkotmányának betartására: /Ez hatalmának korlátozását jelentette,/ az elvesztett területek visszaszerzésére /ez pedig Ukrajna révén Oroszország ellen is irányult/. Orosz segédlettel történő megválasztásának lehetséges pozitív következményeit tehát több belső lengyel tényező erősen csökkentette. Az új király külpolitikai irányvonala nehezen bontakozott ki. Megválasztása előtt még francia-szász szövetségre gondolt Lipót ellen, de mivel Lajost nem tudta rávenni, hogy varsói követei támogatassák, ezért a császár segítségét vette igénybe. Ezzel egy ideig a birodalom belső erőviszonyainak megváltoztatására irányuló kísérletét a déli törökellenes hódításra cserélte fel. Belső helyzete 1699-ig szerződéskötési szándékainak kevés realitást adott.² Péter a nagy követség útján A. Nyikityin lengyelországi orosz követ jelentéseiből képet alkothatott az ország helyzetéről, Ágost

¹. Isztorija Polsi. I. köt. Moszkva, 1954. 282-283. old.

². Haake, P.: August der Starke. Berlin, 1926. 52-61. old.

pozíciójáról, politikai koncepciójáról.¹ Ebből első-sorban azt szűrhetette le, hogy az oroszokkal közvetlenebb kapcsolatba kerülő, a törökellenes aktív politikába is bevonható király került az ország élére.

Péter nyugat-európai útja során Hollandiában tárgyalta a ryswicki békekongresszus küldötteivel, sejtette az eljövendő újabb háborút Franciaország és ellenfelei között, tisztában volt azzal, hogy ez erősen csökkenti törökellenes terveinek valóra váltását. Ebben csak megerősítette, hogy a hollandok megtagadták az anyagi támogatást a törökellenes szövetségtől. Angliában értesült az angol-holland közvetítésről, amit megkönnyített az is, hogy a törökök maguk is megegyezésre törekedtek Ausztriával, Lengyelországgal és Velencével.² A nagy követség 1698 júniusában érkezett Bécsbe. Ekkor már az eredeti orosz terv realitása erősen csökkent. A követséget az osztrák udvarban meglehetősen kimérten, mondhatni hidegen fogadták. Péter jegyzékére, melyben a császár további terveiről érdeklődött, csak hosszas huza-vona után válaszoltak, mikor már a török békejavaslatokra pozitív választ adtak. Ezzel az oroszokat kész tények elé állították. A cár Kinszkynek kifejtette: a békéhez az összes szövetséges hozzájárulása szükséges, Oroszország nem elégszik meg Azovval, csak Kercs birtokában tudják megakadályozni a tatár betöréseket. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az 1697-es szerződés értelmében a szövetségeseknek 1701-ig folytatni kell a háborút. Péter a déli tengeri kijáróért indult harcba, ebben a kérdésben nem engedett, az osztrák kormány viszont szövetségese érdekében

1. Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij... VIII.köt. 869-878.old.

2. Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij... VIII.köt. 957-1121.old.

Semmilyen katonai- diplomáciai lépésre nem volt hajlandó.¹

Oroszország végülis rákényszerült, hogy résztvegyen az 1698 októberben kezdődő karlócai békekongresszuson. A nagy követség diplomáciai célját nem érte el. Ez nem az orosz követek és Péter tevékenységén mulott, hanem főleg azon, hogy a török kérdésben a spanyol örökösödési háborúra készülő nyugat-európai államok külpolitikája megváltozott. Péter bár az egész követség alatt következetesen ragaszkodott eredeti elképzeléseihez, pontosan érzékelte a végbement változásokat is. Elsősorban ez utóbbiak és az alább kifejtésre kerülő lengyel- és dán külpolitika Oroszország számára előnyös oldalainak "előtérbeállítása" alapozta meg a cár diplomáciai irányváltását.

Az orosz diplomaták nyugat-európai tartózkodásuk alatt élénk figyelemmel kísérték a lengyelországi eseményeket. Péter Ágost hatalmának megszilárdítására törekedett akár a katonai- diplomáciai nyomás eszközével is. Bécsben Ágost képviselője Karlovics és az orosz követek a török elleni harc kérdésében hasonló álláspontot foglaltak el /a császárral elégedetlenek voltak/ és kölcsönösen tájékoztatták egymást tárgyalásaikról. Az előbbieken azonban nem jelentik még Ágost², illetve Péter politikai vonalának kikristályosodását. A szász választófejedelem politikai kombinációiból kiemelhetjük az 1698-ban megkötött szász- dán szerződést, amelyet Ágost Lengyelországból kiinduló déli hódításhoz kapcsolna. A dánok a XII. Károly trónra kerülésével Svédországban

1. Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij...VIII.köt.i.m. 1274-1285. és 1354-1366. old.

2. Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. i. m. 110. old. A francia követ részletes jellemzést ad Ágostról: a választó barátaiban sem bízott, adott szavában viszont azok nem bizhattak, valamiféle elhivatottságot érzett a legnagyobb tettekre, amit nagy lendülettel kezdett el, de gyorsan lelohadt, alighogy eltervezett valamit, szabadulni igyekezett a megvalósítás munkájától: egyszerűen nem volt alhatatos politikus.

beállott változást akarták kihasználni a svédek ellen. Ehhez kapcsolódik Hejnsz dán követ küldetése Oroszországba 1697 áprilisában:¹ orosz- dán svédellenes szövetség megkötésére. / Az érdemi tárgyalások csak Péter hazatérése után 1698 augusztusában kezdődtek el./ Láthatjuk tehát, hogy a nagy követség befejeztével egyre inkább beigazolódott a török háború folytatásának lehetetlensége, ugyanekkor dán-szász-orosz viszonylatban kialakulóban volt egy még eléggé összehangolatlan "kissé homályos célzatú" szövetség, illetve annak lehetősége. Ágost 1698. nyarán még törökellenes hadjáratot kezdett a Podólia-Felső-Magyarország-Erdély-román fejedelemségek felé irányuló külpolitikai vonal katonai alátámasztására. A lengyel koronasereg csúfos kudarcot vallott. A vállalkozás bukását diplomáciai téren később a karlócai béke is igazolta. Ágost a balsiker fő okát a Habsburg politikában látta, elégedetlenségét csak fokozta, hogy nem sikerült Szilézia megszerzése sem. Ezzel magyarázhatjuk, hogy ismét előtérbe került a franciaszász szövetség és az eljövendő nyugat-európai harcban néhány kalandos elképzelés. /Nápoly- Szicília- Szardínia, a Rajna-vidék és a császári méltóság megszerzése./ A választó párizsi követe azonban eredmény nélkül tért vissza Drezdába. A törökellenes politika és a birodalmon belül francia oldalon elérendő nyereség ügye ekkor zsákutcába jutott.² Egy vonatkozásban nem tett Ágost eddig említésre méltó akciót: a dán- szász szerződés ügyében. /Természetesen a dánok szempontjából ennek csak svédellenes éllal lehetett értelme./ Ezen előzmények alapján mérhető fel realisan az orosz és lengyel uralkodók ravarrusszakai találkozásának az aztkövető tárgyalásoknak és az 1699. évi orosz-szász szerződés jelentősége.

1. Bogoszlovskij, M.M.: Pjotr I. Materialü dlja biografiji IV.köt.Leningrád, 1948. 20-24. old.

2. Haake, P.i.m.77-83.old.

Péter Bácsból hazautaztában Krakkó környékén megnyugtatóbb híreket kapott a sztreleclázadról, így 1698 július 31-e és augusztus 3-a között találkozott Ágosttal, aki "segítséget kért az ellenszegülő lengyelekkel szemben, Offensége a cár kész volt ezt megtenni, és kérte a lengyel királyt segítsen megbosszulni a rigai sértést."¹ A cárnál tehát ekkor merült fel diplomáciai tárgyaláson először a svédek elleni harc az ősi orosz földek visszaszerzéséért. /A rigai svéd sértés megbosszulásának ürügye alatt./ A fentiek szerint Ágostot még mindig királyságának megszilárdítása foglalkoztatta: kérése nem volt új /a cár eddig is segített/ és inkább belpolitikai problémát felvető, semmint egy konkrét külpolitikai irányt jelző volt. Péter a pozitív választ és a továbbra is problematikus lengyel helyzet miatt beárta a szóbeli megállapodással. A tárgyalások légköre is további szoros kapcsolatokra engedett következtetni. A cárnak az orosz-török béke hiánya miatt amugysem volt érdeke a szerződéses viszony siettetése. Mint látni fogjuk az orosz-szász, orosz-dán szerződések megkötését, illetve ratifikációját az orosz-török béke megkötéséig lassította. A lengyel követek viselkedése sem volt egyértelmű a Konstantinápolyban fellépő intrikákban és a béketárgyalásokon. A békefeltétel~~ekkel~~ csakúgy mint az oroszok, elégedetlenek voltak, de nem mulasztották el az alkalmat felhasználni a lengyel politika korábbi oroszellenes irányzatának folytatására sem. Péter látta, hogy előbb semlegesítenie kell a törököket /ha lehet célja elérésével/, ha pedig létrejött az orosz-török béke, Ágostot további segítségével lekötölte, a sztreleclázadást leverte: kezdeményezőben és kedvezőbb pozícióból tárgyalhat partnerével.

1. Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... imperatora Petra Velikogo sz 1698 goda, dazse do zakljucsenyija Nejstatszkogo Mira. I.rész.Szentpétervár, 1770. 2-3 old. /A továbbiakban: Zsurnál ili pogyennaja zapiszka.../

A lengyel király szempontjából valószínűnek látszik - már a Nemesi Köztársaságnak tett korábbi ígérek miatt is - , hogy Livónia kérdésében a támadás gondolatát Ágost is szívesen fogadta. Ugy érezzük a választó további elgondolásaira hatással volt az 1698 októberében Varsóba érkező J.R. Patkul livóniai nemes is. Két emlékirata a királyhoz /1698 végén és 1699 tavaszán/ az orosz- lengyel- dán szövetség gondolatát tartalmazta. Kétségtelen, hogy az érintett térség viszonyait teljességében átfogta, szerző- déstervezetei azonban egyoldalú terheket róttak Oroszországra, miközben a legtöbb előnyt a Nemesi Köztársaságnak juttatták erősen figyelmeztetve a livóniai nemesség rendi jogait. Az északi szövetség ilyen felfogása természetesen nem felelt meg Péternek, és mint a későbbi diplomáciai- katonai aktusok mutatják a cár a rava-ruszkai megállapodáshoz kapcsolódó elgondolásait és az ország érdekeinek megfelelő korrekciókat sikerrel hajtottá végre. Ilyen volt a kezdeményezés kézbe tartása, a kötelezettségek és előnyök egyensúlybáhozása, az orosz támadásirány megválasztása. Az előbbieken alapján úgy érezzük Patkult /már csak az időrend miatt is az északi szövetség megalakításánál és az orosz diplomáciai elgondolásoknál és azok végrehajtásánál jóval szerényebb hely illeti meg, mint amit Brückner és Waliszewski tulajdonítanak neki.¹ Péter az idegenek tanácsát annyiban vette figyelembe, amennyiben megfeleltek elképzeléseinek /itt kell megjegyeznünk, hogy sok esetben más volt a helyzet Ágostnál/.

1.

Brückner, A. i.m. 358, 363, 386-389. old.

Waliszewski, K.: Pierre le Grand. L' éducation, l' homme, l' oeuvre d' après des documents nouveaux. Párizs, 1897. 338-342. old.

- 2./ A svédek elleni harc stratégiai alapelemeinek:
 az északi szövetségnek és az orosz-török békének
 a megteremtése

1699 januárjára a karlócai békekongresszuson a törökellenes liga szétesése befejezett tényré vált. Ausztria, Anglia és Hollandia közvetítésével szövetségeseitől különállón tárgyalta és gyorsan békát kötött. Oroszország fegyvertársaitól elhagyva nehéz helyzetbe került.¹ Az osztrák tárgyalási alap /mindenki megkapja amit meghódított/ nem felelt meg a cárnak, mivel Azovon kívül csak Kercs birtokbavételével juthatott ki az Azovi tengerre, és biztosítani kellett magát a további tatár támadások ellen is. Péter tehát nem törekedett a minden áron való békére, még a teljes izolációban is megpróbálta elérni első nagy külpolitikai célját: "a kapunyitást délre". Ehhez mint fenyegetési eszköz felhasználható volt a szultán keresztény alattvalóinak esetleges felkelése és a Dnyeper-menti orosz vár- és flottáépítés. Az első kérdésben Péterre a karlócai követ felnagyított jelentései hatottak, másrészt úgy éreztük, a cár tulzott reményeket fűzött az orosz hadipotenciál ekkori növekedéséhez, amely azonban még nem volt olyan ütemű, hogy orosz-török viszonylatban döntő változást hozzon. Azt azonban feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy Oroszországnak ebben a helyzetben a dunai törökellenes hadjárat tervét tulajdonítani nem más, mint a cárizmus későbbi balkáni politikájának visszavetítése, tehát hamis történelmi modernizáció.²

¹ Fjodorovszkij, A.V.: Russzko-avsztrijsszkije otnosenija v epohu Petra Velikogo. Acta Universitatis Carolinae. II.Historica. Prága, 1955. 8-9. oldal.

² Brückner, A.i.m. 345-348. old.

A Karlócán kötött kétéves orosz-török fegyverszünetet tehát nem a további törökellenes harc számára biztosított lélegzetvételként kell értelmeznünk, /erre a megelőző orosz diplomáciai irányváltás sem ad tápot/ hanem mint egy Oroszországra rákényszerített diplomáciai aktus következményét, mely nincs kellő eredménnyel lezárva, és a szükséges további lépéseket az új külpolitikai irányzat szükségletei szabják meg.

A nagy követséggel Péter 1698 augusztus 25-én tért vissza Moszkvába. A dán követ céljáról már korábban értesült. Hejnsz az előző év november 10-én adta át emlékiratát, melyben védelmi szövetséget javasolt, a másolatot elküldték a Nyugat-Európában tartzkodó Péternek.

Visszatérte után Péter először szeptemberben találkozott a követtel. Előzőleg Lefortnak megemlítette a rava-ruszkai elgondolásba a dánok bevonását. Dánia a svédek elleni harcban flottája révén döntő szerepet játszhatott és Lengyelországgal együtt erős svédellenes blokk alapját vetette meg. Ennek ellenére az orosz- dán, majd később az orosz-szász tárgyalások csak lassan haladtak előre. Péter az orosz-török béke hiányában formális kötelezettséget nem vállalt /egyidejű kétfrontos harcra nem gondolt/, másrészt egységes orosz- dán- lengyel szövetséget akart. Ezt ügyesen kihasználta a szerződés-kötés elnapolására is.

Érdemes néhány szót ejteni Péter módszereiről. Rendszerint kettesben, tolmáccsal tárgyaltak és mint nyugat-európai utja során itt is kezében tartotta a beszélgetés fonalát. Egyenesen feltett kérdéseire kikényszerítette a világos választ, a lényegre érintő konkrét

javaslatokat. Ezirányban hatott a moszkvai svéd követség hire is: 1699 február 2-án Hejnsz írásos szerződés-tervezetet adott át /titkos cikkek nélkül/. A tárgyalássorozatnak az orosz-török viszonyral való szoros összefüggését mutatja, hogy a karlócai hírek vétele után kezdődtek a tervezetről az érdemi tárgyalások Voronyezsben. Márciusban Péter kérte a követet, közölje a dán-szász szerződés szövegét és a túl általános kifejezések helyett konkrétan fogalmazza meg a kölcsönös segítségnyújtás mibenlétét, ugyanekkor felvetette a brandenburgi választó bevonásának lehetőségét is. Az oroszok számára kedvezőtlen karlócai eredmény miatt Péter a szerződésbe lényeges pontot tett be, nevezetesen, hogy az oroszok az orosz-török béke után teljesítik a szerződési kötelezettségeket. A tárgyalások utolsó szakaszába vonta be a cár -Golovin első minisztert, az akció és a szerződés szinte Péter önálló műveként kezelhető.

Az orosz-dán szerződés /április 21/ kimondta: a kölcsönös segítségnyújtást összes birtokaik területén. Ezt a támadást követő három hónapon belül kötelesek teljesíteni. A szerződés megtiltja, hogy a szövetséggel ellentétes egyezményeket kössenek más államokkal. Egymást értesítik katonai- diplomáciai lépéseikről, szövetségükbe bevonják a lengyel királyt és a közeljövőben kereskedelmi szerződést kötnek. Az egyezmény az uralkodó^k valamelyikének elhalálása esetén is érvényben marad. Külön-cikkek: a földrajzi távolság miatt hadaik egyesítése nehezen érhető el, ezért ott segítenek, ahol az ellenfélnek leginkább ártanak. Oroszország az orosz-török béke megkötése után teljesíti kötelezettségét.¹

¹. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I. rész. i. m. 6-7. old.

A rava-ruszkai elvi megállapodás mellett az 1699 áprilisi dán-orosz szerződést tekinthetjük az új péteri külpolitika első lépéseinek. Önmagában is nagyjelentőségű az a tény, hogy a cár ügyesen megtalálta azokat a hatalmakat, melyeknek területi vitái voltak Svédországgal, tehát valamilyen formában akarták a svédek elleni harcot. A dán-orosz szerződés kiindulópontja lehetett egy szélesebb szövetségi rendszernek, és amennyiben Oroszország déli határait sikerült biztosítani, aktívabbá válhattott. A két ország távolsága és az orosz balti-tengeri kikötő hiánya miatt a tényleges együttműködéshez a közbülső kapcsolatot a szász választónak /lengyel királynak/, illetve a brandenburgi választónak a szövetségbe történő belépése biztosíthatta, de még ha ez nem történik meg, akkor is Svédország holsteini erőinek, flottájának lekötésével Dánia tehermentesíthette az északon támadásba induló orosz erőket.

Oroszország fegyveres fellépésének előfeltétele az orosz-török béke volt. Ezt szolgálta Ukraineev konstantinápolyi útja. Péter, utját rendkívül gondosan készítette elő. Matvejev hollandiai küldetésével az orosz-török békétárgyalásoknál biztosítani akarta a holland-angol közvetítést. Feltételezni lehet azt is, hogy ez egyúttal puhatolozás is volt ateikintetben, hogyan fogadják Nyugat-Európában az új orosz külpolitikát.

Április végén Péter útmutatása alapján elkészült Matvejev utasítása ¹, majd június-júliusban Azovban folytatták a törökországi orosz követség előkészítését.

1. Bogoszlovskij, M.M.i. m. 42-47. old.

A diplomáciai okmányokat Péter, Golovin, Ukrainev, Voznyicin /a volt karlócai követ/ állították össze. Ugyanekkor Péter levélben kérte az angol királyt; konstantinápolyi követe támogassa az orosz missziót. Figyelemmel kísérte a spanyol örökség körüli vita várható alakulását, a lengyelek álláspontját Karlócaval kapcsolatban és a svéd követek Moszkába érkezését. Péter elgondolása szerint Ukrainev utja katonai demonstráció is volt: tudtára adni a világnak, hogy Oroszországnak flottája van, amely a közeljövőben megjelenhet a tengereken. Ha az oroszok követelését nézzük, akkor felde ritésként is szolgált a további katonai akciókhoz. Mindenekelőtt azonban bizonyította, hogy Péter diplomáciáját katonailag is alátámasztotta. Ukrainev instrukciójában döntő fontosságu volt Azov megszerzése. Az orosz követség a törökök ellenállását leküzdve eljutott Konstantinápolyba. A követség tengeri uton történő érkezése a török fővárosba, egyáltalában az a tény, hogy a Fekete-tengeren - amely eddig török beltengernek számított - orosz hajók tartozkodtak, nagy hatással volt Európára, a törököknél pedig a fenyegetettség érzését keltette. Péternél mutatta, hogy a török kérdést nem tekinti lezártnak, jelezte az orosz diplomáciai- katonai cél további irányát. A cár célja kizárólag a minél kedvezőbb béke elérése volt, nem pedig új háború provokálása. / Ezt a később tárgyalandó rugalmas orosz diplomáciai álláspont is mutatja./

Az orosz diplomáciának a svédek elleni összecsapást előkészítve az orosz- török békén kívül tovább kellett folytatni az északi szövetség létrehozását /megbeszéléseket Ágost követével/ és megkezdeni a tárgyalást az 1699 nyarán Moszkvába érkező svéd követekkel.

Péter ismét döntő elhatározások előtt állt. Karlovics, Ágost küldötte az orosz- szász svédellenes szövetségkötés óhajával érkezett Moszkvába, a dán követ az áprilisi orosz- dán szerződés ratifikációját várta, a svédek pedig az 1661. évi kardiszi szerződés megerősítését akarták. Péter tehát választhatott, vagy még erőteljesebben folytatja az északi aktív svédellenes politikát, vagy passzív válik és ezzel együtt lemond az igazságtalanul Svédországhoz került balti- tengerpart visszaszerzéséről. Ha az első megoldást választja, bonyolult feladatra vállalkozik. Egyfelől a legnagyobb titokban megerősíti az északi szövetséget, másrészt ügyesen ápolja a "jó viszonyt" a svédekkel, de úgy, hogy formális kötelezettséget nem vállal és nem diszkreditálja magát a szövetségesek előtt. Ide kívánczik még az a megjegyzés, hogy XII. Károly 1698 végén értesítette Pétert, hogy követséget küld Moszkvába. A svédek útjának orosz részről történő lassítása összefüggött azzal, hogy ekkor tisztázták Hejnszszel a dánok pozícióját, amivel viszont az orosz-török viszony alakulása volt kapcsolatban.

Mielőtt az oroszországi szász missziót elemeznénk, vessünk egy pillantást Ágost helyzetére és külpolitikájának alakulására. Nem kis mértékben az orosz segítség eredményeként 1699-ben a francia párt is elismerte Ágostot királynak,¹ ezzel a rava-ruszkai megállapodás orosz kötelezettsége megvalósult és Ágost nyíltabb fellépéséhez az egyik feltétel létrejött. Természetesen ezzel nem akarjuk azt állítani, hogy a király helyzete teljesen stabil lett. 1699 elején a karlócai békével a törökellenes hódító tervek és valamivel később a francia oldalon elképzelt birodalmi vállalkozás terve is dugába dőlt. Ugyanekkor az orosz-török béke hiánya Oroszország

¹. Halecki, O.: La Pologne de 963 à 1914. Párizs, 1933. 228. old.

támadhatóságát is megmutatta. Karlócán és Konstantinápolyban a lengyel küldöttek azon munkálkodtak, hogy Oroszország továbbra is lefoglalt legyen, illetve a törököket megnyerjék Oroszország-i terjeszkedésükhöz.

A nyugati követek magatartása alapján tisztában voltak, hogy Oroszország lekötése találkozik a spanyol örökösödési háborúra készülődő hatalmak óhajával. A lengyel belpolitikai életben Flemminggel és Patkullal szemben "Zaruski püspök és Szczuka alkancellár felhívták a figyelmet, hogy Kiev sokkal nagyobb hasznot hozna a köztársaságnak, mint Riga és hogy a jövőben Oroszországot és nem Svédországot kell gyengíteni."¹ A lengyelországi orosz befolyás gyengítésének és Ukrajna megszerzésének problémája tehát még fennállt. A poroszok fele tett szász külpolitikai próbálkozások a dán-brandenburgi-lengyel-orosz szövetség egyik láncszemének kialakítására a lengyelek ellenszenvét váltották ki, mivel a porosz uralkodó belpolitikájának követésétől, másrészt Elbing miatt területi veszteségtől féltek.

Mi tolta előtérbe az északi aktív politikát az oroszellenes tervekkel szemben? Nem kétséges, hogy ezirányban hatott az Ágost megválasztásakor és azóta nyújtott orosz segítség, a két uralkodó korábbi kapcsolata, a trónralépésekor a király által tett ígéret az elvesztett területek visszaszerzésére /ezzel helyzetét is konszolidálhatta, illetve hatalmát esetleg örökletessé tehetette/, Patkul tevékenysége /két említett emlékirata és vele mint a livóniai nemesi mozgalom vezetőjével kötött szerződés /, az Európa északkeleti részében kialakult új nemzetközi helyzet /a dánok és az oroszok a svédek ellen hajlandók voltak fellépni, sőt esetleg a poroszok is, míg oroszellenes koalícióra kevés lehetőség

1. Cambridge history of Poland from Augustus II. to Pilsudski /1697-1935/ Cambridge, 1941. 5. old.

volt/ és nem utolsósorban a rendkívül fogékony orosz diplomácia, mely semlegesítette a törököket és már korábban s-védeket. Azzal persze tisztában kell lenni, hogy Ágost Péterrel csak mint szász választó és nem mint lengyel király köthetett szövetséget, másrészt az orosz-török béke hiányát kihasználhatta feltételek kikötésére, amit az orosz diplomáciának kellett kiküszöbölni.

A szász tanács 1699 július 30-án határozta el Karlovics moszkvai útját. Célja Oroszország fellépésének elérése volt Ingriában és Karéliában 1699 végén, vagy 1700 elején. A követ október 5-én adta át emlékiratát, ebben Péter korábbi ajánlatára válaszolva támadó szövetséget javasolt a svédek ellen. Utalt Ágost stabilabb helyzetére, a kedvező európai helyzetre, a tengerpart meghódításának kereskedelmi előnyeire, a szász-dán szerződésre. Kifejtette Ágost segítségének mibenlétét.¹ Péter arra hivatkozva, hogy Heinsszel folytatott tárgyalásai összefüggnek a kérdéssel, lassította a megbeszéléseket. A dán királyváltásra utalva még nem ratifikálta az orosz-dán szerződést sem. Az orosz-szász tárgyalásokon Péter szintén közvetlenül vett részt, de a Heinsszel folytatott megbeszélésektől eltérően ezeken résztvettek munkatársai: F.A. Golovin kancellár és P. Safirov alkancellár és a dán követ is. A Karlovicsnak adott instrukció igyekezett Oroszországot a Néva-torkolat fele fordítani,² míg a választófejedelemnek a sokkal nagyobb előnnyel kecsegtető Livóniát hagyta és hogy Péter gyors fellépését elérje, kedvező színben ecsetelte a nemzetközi helyzetet.

¹. Bogoszlovskij, M.M. i. m. 126-128. old.

². Kafengauz, B.B.: Rosszija pri Petre Pervom. Moszkva, 1955. 91. old.
Isztorija Polsi. I. köt. i. m. 284. old.

Az 1699 november 11-én aláírt orosz-szász szövetségi szerződés Svédország ellen irányult. Ágost kötelezettséget vállalt, hogy megtámadja a svédek Livóniában és Esztlandiában és harcát addig folytatja, -míg nem érik el a régi orosz izsorszki és karéliei területek visszaadását. /A cár ebben az irányban támad/ " Örök " szövetségüket, szoros barátságukat megőrzik. Békejavaslatot egymás tudta nélkül nem tesznek, illetve nem fogadnak el. Mindkét fél Dániával szövetségben lép fel, akcióikba igyekeznek bevonni Brandenburgot. Ágost vállalta a nemesi köztársaság bevonását. Péter az orosz-török béke megkötése után lép fel a svédek ellen.¹

A szerződéssel az orosz diplomácia a svéd-orosz háború lényeges előkészítő mozzanatát hajtotta végre. Az orosz-szász hadak katonai együttműködéséhez nyitott lehetőséget. A korábbi dán-orosz szerződéssel /Péter november 23-án ratifikálta/ biztosították a Balti tengert, fenyegették a svédek háterszágát és magát Svédországot. Az orosz diplomácia a siker érdekében mértékletességet tanusított, tekintettel a szász szövetségesre, nem vetette fel valamennyi korábban elvett orosz terület visszaszerzését. Péter szerezpéről szolva elmondhatjuk, hogy a tárgyalásokat egyedül irányította, azokon rendszeresen résztvett.

Természetes, hogy a szász-orosz tárgyalások alatt a svéd követek kellemetlen vendégek voltak Moszkvában. Péter ügyesen kitért a közvetlen megbeszélések

¹. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m.5-7.old.
"Ocserki isztoriji Sz.Sz.Sz.R.Period feodalizma:XVIII.
vek.1.csetverty." Szerk.:B.B.Kafengauz és N.I.Pavlenko.
Moszkva, 1954. 462.old.

elől és tárgyalópartnereikül Golovint és Voznyicint jelölte ki. Golovin jó taktikával elhúzta a tárgyalásokat, a cár békeesküjét megkerülte, az orosz-török béke hiányát kihasználva a törökök elleni harcra irányította figyelmüket. Végülis a svédországi orosz követküldés ígéretével eltávoztak Moszkvából. Az igen kényes feladatot az orosz diplomaták jól megoldották, azt azonban nem lehet mondani, hogy Svédországot az oroszok későbbi narvai felvonulása teljesen váratlanul érte. Kniperkron svéd követ figyelemmel kísérte az orosz reguláris haderő szervezését, a flottaépítést, a követek tudták, hogy Patkul Karlovics kíséretében Moszkvában van, Pleyer osztrák és Van der Hulst holland követ jelentettek a moszkvai háborús hírekről. Pleyer így írt a császárnak: " Péter ámbár meg erősíti az orosz- svéd békét, azonban megtámadja Revalt és Narvát."¹ Az előbbieket után Péternek és munkatársainak minden képességükre szükségük volt, hogy a diplomáciai-katonai készülődést megcáfolják.

Az 1699 novemberében kezdődő orosz-török béketárgyalásokon Ukraincevnak és G. Voznyicinnek nem kis nehézségekkel kellett megküzdeni. A diplomáciai harcot az orosz követeknek egyedül kellett megvívniuk. A tengeri hatalmak nem látták szívesen az orosz flotta megjelenését az Azovi, vagy a Fekete tengeren, egyáltalán úgy érezték, Oroszország tengeri hatalommá válása kereskedelmi- haditengerészeti monopóliumukat veszélyezteti és az orosz- török harc alkalmas volt Oroszország aktív európai politikájának megtorpedózására, amit a spanyol örökösödési háború miatt nagyon akartak.

1.

Bogoszlovskij, M.M.i.m. 160.old. és Brückner, A. i.m. 360. old.

A lengyel nemesség egy részének agresszív orosz-ellenes magatartását jól tükrözte a törökországi lengyel követ viselkedése, aki az orosz- török tárgyalásokat a Dnyeper balparti Ukrajna török segédlettel történő megszerzésére akarta felhasználni. A krími kán a szultánhoz írt levelében a fegyverszünet megszegésével vádolta Pétert, és felhívta a további harcra, mivel a cár újításai miatt alattvalói elégedetlensége is a törököket segitené. Az előbbieken bemutatott kedvezőtlen helyzetet a franciáktól támogatott svéd aknamunka egészítette ki.

A tárgyalások kezdetén a Porta kemény feltételeket támasztott. Nem akart lemondani Azovról, Kaszikermanról, nem járult hozzá új erődök építéséhez sem. A fekete-tengeri orosz kereskedelmi hajózásról a törökök hallani sem akartak. /Erről Péternek le kellett mondania./

Oroszországnak hogy északon szabadkezet nyerjen, égetően szükség volt a békére, ezért mikor a tárgyalások elhúzódtak, vagy megszakadással fenyegettek, Péter engedményeket tett, amelyek azonban nem érintették a meghódított Azovot, illetve értük hosszabb időre szóló békegaranciát kapott. Így jött létre 1700. július 3-án az orosz-török béke. Azov és környéke / az újonnan épített Taganroggal és Troickijjal / orosz kézben maradt. Öt Dnyeper menti erődítményt /köztük K^aszikermant/ le kellett rombolni és a területet visszaadni a törököknek. Az orosz és török területek közt széles sávban semleges területet hagytak. A békét 30 évre kötötték.

Az orosz- török békével befejeződött az északi háború előkészítése.¹

3./ Hogyan viszonyultak a nyugati nagyhatalmak az északi harchoz ?

Az orosz- dán tárgyalásokkal egyidőben /1699 tavaszán/ Péter megbeszéléseket folytatott von Printzen brandenburgi követtel. A választó által javasolt szövetséget gyakorlatiasabbá és a svédek elleni támadásra alkalmassá akarta tenni./Ez az elgondolás felvetődött az orosz- dán és az orosz- szász tárgyalásokon is./ Ezért tartózkodott Matvejev Berlinben, illetve küldte 1700 elején a cár Meyert a választóhoz. Ez azonban nem hozott eredményt.

1699 legvégén Ágost megkezdte az előkészületeket Riga ostromához. Egy dolgot itt rögtön meg kell jegyeznünk, a szövetségesek sikerének záloga az egyszerre történő bekerítő jellegű támadás Svédország ellen, mindjárt a háború kezdetén kihasználatlan maradt. A brandenburgi választóval kötött szerződések a dánok és a szászok számára nem hoztak kézzelfogható eredményt. Amikor a dánok márciusban felléptek Holstein ellen, Hannover nem engedte át a szász segéds csapatokat.

Poroszország és Hannover magatartására feltétlenül hatással volt a tengeri hatalmak álláspontja.

¹. Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... I.rész. i. m. 11-12. old. Golikov, I.I: Gyejanyija Petra Velikogo II. rész. 16- 18. old. Kafengauz, B.B.: Vnyešnyaja politika Rossziji pri Petre I. Moszkva, 1942. 23-24. old.

Ezek Franciaországgal, Ausztriával és Hannoverrel együtt 1698-ban védelmi szövetséget kötöttek Svédországgal, amit 1700 januárjában az északi szövetség hírére felújítottak. Várható magatartásuk tehát semmiképp nem igazolta Ágost /és Patkul/ elképzelését a segítségre, vagy legalábbis a jóindulatú semlegességre. /Ágostnak külön problémát jelentett hadseregének fenntartása is, mivel a lengyelek kezdettől elleneztek fellépését a svédek ellen, és ezért nem szívesen járultak hozzá a kiadásokhoz./ A Svédországhoz fűződő szerződéses viszonyról is jobban hatott a nagy Nyugat-európai hatalmakra a spanyol örökösödési háborúra való készülődés. Valamennyien a maguk oldalára akarták vonni az északi hatalmakat, elsősorban Svédországot. /Franciaországnál hagyományos szövetségesként jött számításba./ Így a szász-dán hadműveletek megindulása után azok megszakítására törekedtek.

Matvejev hágai tárgyalásain kiderült, hogy a hollandok meg akarják akadályozni, hogy Oroszország segítsen Dániának, és az angolokkal együtt elejét akarták venni annak is, hogy a cár háborút kezdjen Svédország ellen. Így érthető magatartásuk az orosz-török béketárgyalásokon, ahol aktívan nem segítették az orosz diplomáciát, mivel Oroszország lekötése déli határain biztosította volna, hogy északon nem kezd akcióba, és ezzel nem zavarja meg a spanyol örökösödési háborúra készülődés terveit. Az orosz diplomácia ezután csak a tengeri hatalmaknak az északi háborúba történő katonai beavatkozásának elkerülésére törekedett. Ez sem sikerült. Miközben a Szundba behatoló angol-holland-svéd flotta Koppenhágát bombázta, Károly partra szállhatott a főváros közelében és ellenfelet a travendali békeszerződés megkötésére kényszerítette.

A dán-svéd külön-béke legközvetlenebbül Ágostra

hatott. Miután III. Frigyes királyként történő elismerése és svéd- Pomeránia megszerzésének kilátásba helyezésével sem tudta rávenni az aktív fellépésre, Patkul ígéretéhez híven a livóniai nemesség felkelése nem következett be, a szász hadsereg ellátásának problémái lengyel részről nőttek, a hadvezetés hosszú idő alatt jelentős eredményt nem mutatott fel, a tengeri hatalmak és a francia követek¹ pedig már kezdettől Ágost harcának megszakítására törekedtek: így a travendali béke híre Riga ostromának abbahagyását eredményezte. Idézzük Péter naplóját :
 " Travendal révén a dán király megvált Ágost szövetségétől, Julius végén, mikor Ágost Rigát bombázta, a francia, angol és holland~~k~~ követek javaslatára abbahagyta. " ²
 a

A szász választó áttekinthetetlen, álhatatlan, gyakran ellentmondásos, sőt néha kalandos külpolitikai kombinációinak, a szövetségeseeknek a nyugat-európai hatalmak álláspontjára kevésbé hatni tudó diplomáciájának, a passzív dán és szász hadvezetésnek, az orosz- török béketárgyalások elhúzódásának negatív következménye az északi háború sikertelen kezdete. Brandenburg megtartása ebben a helyzetben még merevebbé vált. Ju.Ju. Trubeckoj Berlinben hiába helyezte kilátásba a választó királyként történő elismerését, belépését a háborúba nem sikerült elérni. ³

1. Kőpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Bp. 1966. 33.old.

2. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka ... I.rész.i.m. 10-11. old. Haake, P.i. m. 86-102.old. Isztorija Polsi I.köt. i.m. 285-286. old.

3. Bogoszlóvszkij, M.M.i. m. 439-450. old.

Oroszország még be sem lépett a háborúba, amikor a dánok már letették a fegyvert, Ágost pedig passzívra vált. Mindezek kedvezőtlen előjelek voltak az orosz- svéd harchoz. Péter fentebb említett rugalmassága a konstaninápolyi orosz- török tárgyalások vonatkozásában többek között azért is jelentkezett, mivel Ágost növekvő segélykéréseinek eleget kellett tenni, és az orosz támadást mihamarabb megindítva, tehermentesítette őt, hogy így legalább az orosz- szász szövetséget meg tudja őrizni.

4./ A svédek elleni harc diplomáciai előkészítésének mérlege

Az 1700 nyarán megkötött orosz-török békével befejeződött az északi háború előkészítése. A diplomácia háború előtti főbb feladatai: a fegyveres harc legelőnyösebb nemzetközi feltételeinek biztosítása, azaz az ellenfél izolálása, a szövetségesek megnyerése, amely államok erre nem hajlandók; semlegességük elérése. Az orosz diplomáciának a kardiszi békeszerződés megerősítésével alapjában sikerült a svédeknek a közvetlen fenyegetettség érzését elaltatni. Mivel 1700 elején angol- holland- svéd védelmi szövetség jött létre, nem lehet azonban azt mondani, hogy Svédország elszigetelése tökéletesen megvalósult volna. Idetartozik Hannovernek a dánok szempontjából rosszindulatú semlegessége is. Itt az alapvető ok az előbb említett hatalmak érdekeiben /az észak-európai status quo fenntartása/ rejlik, persze hozzá lehet tenni a szász- dán- orosz diplomáciának a tengeri hatalmaknál végzett munkájának gyengeségét is. Ugyanakkor szót kell ejteni arról is,

hogy nem egyenrangú hatalmak tárgyalásairól volt szó, így pl. Péter hágai követsége a tengeri hatalmak és Oroszország viszonyát nagyobb katonai sikerek nélkül /Azov elfoglalását Nyugat-Európában még nem ilyennek tekintették,/ nem tudta eredményesen befolyásolni. Anglia és Hollandia katonai beavatkozása közvetetten érezte hatását Oroszországra, amennyiben hozzájárult Dánia szövetségesként való elvesztéséhez.

Az orosz-francia viszony ekkori alakulásáról kevés adatunk van. De, hogy Oroszország ekkor Franciaország hagyományos szövetségeseit támadta, /Törökországot és Svédországot/ és Lengyelországban a királyválasztás kapcsán szintén szembekerültek egymással: ez ellenséges francia magatartást inspirál. Ezt alátámasztják a narvai csatáig tett francia lépések Ágost magatartásának Oroszország számára előnytelen befolyásolására. Péter felismerte, hogy a fő nyugat-európai államok hatása az északi szövetség másik két tagjára igen jelentős, ezek befolyásolására azonban kevés módja volt. Másrészt az északi szövetség és az orosz-török béke megteremtésében látta az orosz diplomácia főfeladatát. Az adott esetben meg kellett elégednie az orosz-svéd harcban történő közvetlen beavatkozás elhárításával, amit a spanyol örökösödési háború is elősegített.

Sikerrel valósította meg az orosz diplomácia a svédek elleni szövetségesek biztosítását. Az északi szövetség létrehozásában Rava-Ruszkától kezdődően Péter kezdeményező szerepet játszott. Az orosz-dán, orosz-szász tárgyalásokon végig kezében tartotta az irányítást, közvetlenül részt vett ezeken, ugyanígy a diplomáciai okmányok kidolgozásában, és az idegen szerződés-tervezetek korrigálásában. A létrejött szerződések a

Svédország elleni támadásra Oroszország számára a legnagyobb biztosítékkal alkalmasak voltak. Péter gondolt további kiterjesztésükre, összefüggésükben kezelte őket, az orosz-török békével kapcsolatos külön cikk beiktatásával elkerülte az Oroszország számára veszélyes "kettős vállalkozást". Látta a kapcsolatot Ágost belső helyzete, és kötelezettségteljesítésének véghezvitele között, ezért hatalma megszilárdításában is támogatta. A szász-dán- orosz diplomácia mérsékeltebb sikert ért el Brandenburggal kapcsolatban. Itt valójában a semlegességig jutottak el.

Az északi szövetség törékenyséjét az egymás közti ellentéteken túl egyes tagjainak a spanyol örökösödési háborúba való bevonhatósága mutatta. Az előbbieket átmenetileg sikerült elleplezni / pl. az orosz-lengyel-, orosz- lengyel, orosz-dán ellentéteket/, viszont ha valamelyik állam kritikus helyzetbe került, az összekötő kapcsok helyett ismét ezek léptek előtérbe. Miközben Ágost és Péter között erősödtek a kapcsolatok, a Nemesi Köztársaság és Oroszország kapcsolatát nem sikerült stabillá tenni a cár háborúbalépéséig. Dánia veresége, Ágost harcának elhúzódása, Poroszország szerződéses viszonyának instabil volta felélesztette a ténylegesen meglevő nyugati bevonásukra irányuló kombinációk lehetőségét.

A péteri diplomácia e kétségtelen legpozitívabb és legaktívabb területének a kevésbé diplomáciai hibákból, mint inkább a nemzetközi helyzetből, a szövetségesek katonai mulasztásaiból eredő negativumok szabtak határt. Ezek tehát nem az orosz- dán, és az orosz- szász szerződések hiányosságainak következményei.

Ezeket a negatívumokat a szövetségesek széleskörű, aktívabb nyugati diplomáciai tevékenységével, az orosz- török béketárgyalások meggyorsításával lehetett volna megelőzni. A péteri diplomáciának az országnak a nemzetközi életben betöltött szerepéből következően szűkebb területű eredményes tevékenységre volt lehetősége, másrészt Péter nem akart nagy engedménnyel kötni gyors orosz- török békát. A felsoroltakból azt a következtetést lehet levonni, hogy 1700 elején a szövetségesek együttes támadása kedvezőbb eredményt hozott volna, de Péter augusztusban sem reménytelen helyzetben indította el hadait, mivel Ágost még nem lépett ki a háborúból, Anglia, Hollandia, Ausztria és Franciagország semlegességét pedig a Péter által is feszülten követett spanyol örökösödési háború kibontakozása garantálta.

Az északi háború előkészítését értékelve, befejezésül röviden foglalkozzunk az 1700-as orosz- török békével.

A déli határszél biztosítása Péternél kritériuma volt a Lengyelország és Dánia szövetségében történő Svédország elleni fellépésnek. A Károly elleni támadás képezte az elsődleges célt, ezért kellett a béke. A tárgyalásokat Péter rugalmassága mozdította ki a holtpontonról. A századvég törökellenes harcait tekintve a békeszerződésben foglaltak mérsékelt eredményt mutattak, a béke ténye az északi háború szempontjából Törökország semlegesítését megoldva viszont ragyogó siker volt.

Mivel nézetünk szerint a béke egy orosz diplomáciai- katonai irányt zár le, - amelynek aktiv

szakasza lényegében már a nagy követség nyugat-európai tárgyalásaival és Rava-Ruszkával befejeződött - értékeljük ilyen megközelítésben is. Péter alapvető célja a kijáratszerzés a Fekete tengeren nem sikerült. Ugyanakkor Azov környékének birtokában ez az irányzat, amelyet Péter sem tekintett teljes sikerrel befejezettnek, kedvező nemzetközi helyzetben erősebb hadipotenciállal felújítható volt. Az Ukraincevi Péter közreműködésével összeállított instrukciójában foglaltak mutatták azt a célt, amelyet a későbbiekben el kellett érni. A kercsi-szoros birtokbavételét, a kereskedelmi hajózás szabadságát a Fekete tengeren.

Az 1698 - 1700 közti bonyolult diplomáciai tárgyalásokon Péter egy pillanatra sem tévesztette szem elől a fő célt; a kijáratszerzést; az összes diplomáciai manőver ennek volt alárendelve, ebből a nézőpontból alkotott egységes egészet, ez szabta meg rendeltetését. Ki kell emelnünk a cár nagy munkabírást, a nemzetközi helyzet körültekintő, sokoldalú értelmezését, a nagyfokú türelmet és rugalmasságot, az ország érdekeit szem előtt tartó célirányos magatartást. Péter a rendkívül impulzív egyéniség cselekedeteit alá tudta rendelni a "hideg ész" parancsainak. /pl. az orosz-török béketárgyalások, nem keveredett két háborúba egyszerre./ A nyugat-európai, és az északkelet-európai politikai helyzetváltozást ügyesen felhasználva az ország alapvető fontosságú problémájának megoldásához kezdett. Mikor ezen külpolitikai lépéseket megtette, kevéssel a narvai csata előtt, megkezdte a hadsereg átalakítását /a sorozásokat, az egységes ruházat és fegyverzet előállítását/, a háborúra készülve folytatta a tüzérség és a flotta fejlesztését.

II.

HARC A NEMESI KÖZTÁRSASÁG HÁBORUBALFÉPÉSÉÉRT. - AZ

OROSZ - NYUGATI KAPCSOLATOK / 1700- 1703./

1./ Az 1701-es orosz erőfeszítések az északi szövetség megerősítésére - a spanyol örökösödési háború hatása

Péter az orosz-török béke megkötésének hírére 1700 augusztus 19-én bejelentette a háborút Svédország ellen. 22-én az orosz hadak elindultak Narva fele. A cár manifesztumában harcbaszólitott az ősi orosz földek visszaszerzéséért. Követeinek utasítást adott, ismertessék a háború okát a különböző udvaroknál. Különösen nagy jelentőséget tulajdonított Hágának. Nyilván nem akarta, hogy a dán példa megismétlődjék. Hilkov Svédország-i orosz követnek is ismertetni kellett Károlylyal az orosz lépés okát és a cár követelését.

A spanyol örökösödési háborúban érdekelt hatalmak megpróbáltak közbelépni. Az angolok és a hollandok az oroszokat a támadástól vissza akarták tartani, Károly számára pedig közvetíteni akartak. A svéd király ezt visszautasítva, miután Ágost visszavonult Rigától, elindult Narvához. Károly makacs magatartását, mely később több alkalommal neki kárt, Péternek pedig előnyt biztosított, narvai győzelme igazolta. Péter támadásiránya is bizonyította önállóságát, hiszen Patkul és

Ágost a Néva torkolatvidékre akarta korlátozni az orosz katonai tevékenységet. A cár éppen a szász választófejedelem kéréseit használta ki a csatahely megválasztásakor. A támadás időpontja az északi szövetségben végbement diplomáciai- katonai változásokat tekintve már elkésett, az orosz hadsereg felkészítését - átalakítását tekintve pedig korai volt. A további késedelem azonban a még fennálló szász-orosz szövetséget is semmivé tette volna. /Ágost ugyanis Riga ostromának feladása után francia közvetítéssel kapcsolatba lépett Károlylyal/ Oroszország katonai - /hadi/ gazdasági- közigazgatási átalakításának reformja pedig egész emberöltőt magába foglaló folyamat volt, amit Péter a háborús évek alatt kényszerült megoldani.

A narvai ütközet 1700 november 19-én Károly győzelmével végződött.¹ A csata katonai szempontú elemzése nem feladatunk. Péter november 18-i novgorodi utazásának okáról világos képet kaphatunk, mely feladatokat tartotta a cár legégetőbbnek. Novgorodból újabb csapatokat, élelem- és lőszerkészletet akart Narvához irányítani, és Ágosttal megbeszélni a rigai visszavonulás utáni közös terveket, / hogy az orosz- szász együttműködés fenntartására, milyen nagy súlyt helyezett mutatta G. Dolgorukij október 21-i küldetése Ágosthoz.² A cár tehát már a narvai csata idején látta a belső problémákból adódó hiányosságokat, másrészt a legfőbb diplomáciai feladatot. A vesztett ütközet tapasztalatai ezt

-
1. A narvai csatáról lásd: Tarle, E.V.: Szerzvernaja vojna i svedszkoje nasesztrije na Rossziju. Moszkva, 1958. 49-63. old. és Voltaire: XII. Károly svéd király története. Bp. 1965. 40-48 old.
 2. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m. 13-25. old.

méginkább megerősítették.¹

Narva után Péter intézkedett az ország védelméről és a felkészülésről a további harcra.² Károly a csata utáni manifesztumában az orosz alattvalókat a cár ellen lázitotta.³ Ez ugyan hatástalan maradt, de nem lehetett tudni Károly folytatja-e Derptől Oroszország-i előrenyomulását, vagy nyugatra megy, ezért kőzák csapatok kísérték figyelemmel a svédek mozgását, megpróbálván azt akadályozni, Péter pedig megkezdte a szisztematikus felkészülést a további harcra. Bonnac francia követ szubjektív /valamiféle nemzeti karaktert bemutató /a külföldiek szerepét felnagyító véleményében is megfogalmazódik Péter tevékenységének főiránya. A cár csapatainak létszámát növelte, fegyelmet teremtett, megkezdte rendszeres kiképzésüket, létrehozta a flottát, manufaktúrákat alakított, amelyek révén ellátta seregét ruházattal és fegyverrel, amit korábban külföldről szereztek be, most Oroszországban állították elő. Bonnac felismerte a cár gyakorlatiságát: " Ő gyakran mondta: csapataimat még sokáig megverik, de addig harcolnak, míg megtanulnak győzni!" A francia követ elismerőleg szólt az orosz gyalogságról, ugyanakkor helytelenül a lovasság gyengeségének tulajdonította, hogy Péter passzív volt a törökökkel és a svédekkel szemben.⁴

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész. i.m. 25-27. old.

2. Kafengauz, B.B.: Rosszija pri Petre Pervom. i.m. 92.old.

3. Arhiv knjazja F.A. Kurakina.Szerk.: M.I. Szemevszkij III.könyv. Szentpétervár-Moszkva 1892. 107. old.
/a továbbiakban: Arhiv Kurakina./

4. Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. i.m. 98-100.old.

A gyökeres belső átalakulás, amit az ujoncozás megkezdése, a nagyarányú hadianyaggyártás, a hadsereg kiképzése is jelzett; előfeltétele volt a svédek elleni eredményes harcnak. A reguláris hadsereg létrehozására, a hadászattal kapcsolatos iparágak gyors fejlesztésére irányultak az első lépések a narvai csata után.

Az északi háború kezdetét kedvezőtlenül fogadták Nyugat-Európában. Egyoldalú álláspontjuk a narvai ütközet fogadtatásából még jobban kitűnt:¹ Örültek Károly gőzelmének, a csata jelentőségét felnagyították, dicsőítő versek születtek a svéd királyról. Az előbbiekből következik, hogy a nyugat-európai udvarokban levő orosz követek helyzete még nehezebbé vált. P. Golicin bécsi orosz követ mellőzéséről írt Péternek, Matvejev a hollandokat részrehajlással vádolta. Kérdéses, ilyen helyzetben milyen realitása lehetett a cár békepróbálkozásainak ezen államokban, hozzáátve, hogy mint az alábbiakból kitűnik, ebben a helyzetben sem mondott le alapvető céljáról. Péter békefeltétele legalább egy balti-tengeri kikötő /Narva/ és környékének megszerzése volt, cserében szövetséget/katonai segítséget/ ígért az osztrákoknak, a hollandoknak és az angoloknak a franciák ellen.²

A tengeri hatalmak még a narvai csata előtt /szeptemberben/ felajánlották közvetítésüket az orosz-svéd béke megőrzése érdekében, csak hogy Oroszország igyekeinek teljes mellőzésével, mivel a tengerre való

1. Florovszkij, A.V.i.m. 7.old.

2. Waliszewski, K.: Pierre le Grand,i.m. 337.old. és Kafengauz, B.B.: Vnyesnyaja politika Rossziji pri Petre I. i.m. 31. old.

kijutást semmi áron nem voltak hajlandók elősegíteni. Oroszország a veszített csata után katonailag nem tudta alátámasztani követelését, enélkül pedig mint Golitsin jelentette Bécsből, lehetetlen volt az eredményes tárgyalás. Matvejev is Hágában kénytelen volt belátni, hogy a tengeri hatalmak nem hajlandók Károlynál fellépni az oroszok érdekében. A brandenburgi választófejedelem közvetítését reális erővel nem tudta alátámasztani, politikája Károly győzelme hatására az északi szövetségesek számára passzívabbá vált, inkább a spanyol örökösödési háború lehetőségeit igyekezett kihasználni.

Kérdés, hogy /amikor a narvai csatavesztés amugyis csökkentette Oroszország presztizsét a nemzetközi küzdőtéren és amelyről Péternek követői révén tudomása volt/ a cárnál milyen hangsúlyt kaptak ezek a tárgyalások? A narvai vereséget töretlenül követő gyorstempójú gazdasági- katonai erőfeszítések és az 1701 elejétől a további harcot előkészítő orosz diplomáciai akciósorozat úgy érezzük eléggé bizonyította azt, hogy a cár stratégiája Narva hatására nem változott meg, a békepróbálkozások inkább a vereség diplomáciai eszközökkel történő enyhítésére, lélegzetvétel biztosítására, taktikai elképzelések kialakítására szolgáltak. Péter korábbi életútja, egész személyisége a gyors összeroppanásnak /vegyük csak példának a két azovi hadjáratot, vagy a nagy követség törökellenes akciói után irányváltást/, pontosan az ellenkezőjét bizonyította.

Az északi háború sikertelen kezdete után a további harc érdekében az elsőrendű diplomáciai feladat

Ágost szövetségének biztosítása volt és emellett meg kellett próbálkozni a dán-orosz szövetség felújításával is. Ez elengedhetetlen feltétel is volt /Péter szövetségben vívta harcát /, találkozott a választó segélykéréseivel, ekejét vették a lengyeleknél a megrendültnek vélt orosz helyzet hatására ismét előretörő ukrajnai hódításvágy növekedésének /Kurakin szerint: " Ágost Kijevet, Csernyigovot, Szmolenszket akarta az oroszoktól, Rigát pedig a svédektől visszaszerezni "¹/, esetleges gátat is jelenthetett a spanyol örökösödési háborúba történő szász, dán belépéssel szemben.

"Moszkvában 1701 január 12-én Golovin és Hejnsz orosz- dán szerződést írt alá: orosz szolgálatba adnak három gyalogos és három lovasezredet, ha Franciaországnak Svédország szövetségeseinek Anglia és Hollandia elleni háborúja kezdetét vette, a dán király minden tengeri és szárazföldi erejével köteles a svédek ellen fellépni. " ² Dánia körül tulajdonképpen az orosz és az angol- holland diplomácia harcolt egymással és ebből a tengeri hatalmak kerültek ki győztesen. A dán király Angliával és Hollandiával kötött védelmi szerződése szerint /1701 január/ hadakat adott a franciák elleni harcra.

Péter február 17-én érkezett Birzsibe, hogy Ágosttal szövetségük megerősítéséről tárgyaljon.

1. Arhiv Kurakina.I.könyv. 299-301. old.

2. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m.29-30. old.

A megbeszéléseket kedvezőtlenül befolyásolta, hogy a lengyelek Oroszország nehéz helyzetét kihasználva, a balpárti Ukrajna megszerzését akarták, amit Péter és Golovin határozottan visszautasított. A cárnak viszont közvetve segített, hogy Károly a francia közvetítéssel a közvetlen szász-svéd tárgyalásokat visszautasítva, Kurlandia elfoglalása révén Ágostot hozta fenyegetett helyzetbe. Így a választó bár már korábban ingadozott a harc és a béke között, méginkább rászorult Péter segítségére. A február 26-án megkötött szerződés szerint a két uralkodó tovább harcol a svédek teljes legyőzéséig, míg az 1699. évi szerződésben foglalt területeket nem szerzik meg. Különbékét nem kötnek. A cár 15-20.000 gyalogost ad felszereléssel a svédek elleni harcra. Két évig évente 100.000 rubel segélyt folyósít. Ágost Livónia határán megtámadja Károlyt, miközben Péter Ingriában kezd akcióba. A két uralkodó szerződését közli a dán királlyal. Szövetségükbe bevonják a Nemesi Köztársaságot /a titkos cikkben Péter 20.000 rubelt szánt a lengyel szenátorok megnyerésére/. Az orosz, szász-svéd békénél Anglia, Hollandia, Ausztria, Franciaország és Brandenburg közvetítését szívesen veszik. A szerződést Ágost mint szász választófejedelem kötötte.¹

Mint látható, Ágost szövetségét magas áron tartotta meg a cár, ugyanakkor bizonyította ez azt is, hogy kettőjük viszonya is megváltozott: fokozatosan a választó szorult segítségre. Az 1702-1704-es baltikumi

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész. i.m. 31.old. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo II.rész i.m. 51-52.old.

orosz sikerekhez jelentősen hozzájárult, hogy Péter nyugat felől a /kurlandiai/ szász-svéd harccal biztosítva volt. A Lengyelország háborúba történő bevonására irányuló törekvés jelezte az orosz diplomáciai tevékenység főirányát 1704-ig. Péter Ágost korábbi magatartásából kiindulva maximálisan igyekezett biztosítani szövetségese hűségét. A szerződő felek rugalmasságát mutatja az, hogy diplomáciai eszközöket /békeközvetítés/ is figyelembe vettek a cél elérésénél.

A szerződés számszerű kikötései lehetőséget adtak a cárnak, hogy ezeket az ország gazdasági állapotához, az orosz hadak szükségleteihez és a szász katonai eredményekhez szabja. Ekkor azonban ezeket nem használhatták ki, hanem Ágost aktivitásának elérése érdekében épphogy a lehetőségekhez képest teljesíteni kellett a segélyekre vonatkozó kikötéseket. Így indult el Repnyin 19 gyalogos ezreddel a Steinau parancsnoksága alatt álló szász had megsegítésére. A subsidiumot Moszkvában átadták a lengyel követnek, a hadifelszerelést Szmolenszkből útnak indították.

A Nemesi Köztársaság bevonása az északi háborúba az 1699-es orosz-szász szerződéstől kezdődően végighúzódik Ágost és Péter kapcsolatán. Birzsiben a cár és Golovin tárgyaltak a lengyel szenátorokkal erről, azonban ismét előtérbe kerültek az Ukrajna kérdésében fennálló nézeteltérések. A megbeszélések folytatását Péter igen fontosnak tartotta, ezért küldte 1701 júniusában G.F. Dolgorukijt inkognitóban Varsóba. A lengyelek újra felvetették az 1686. évi "örök béke" revízióját.

A szűkebb tárgyalások mellett kedvezőtlen volt a lengyel- litván belpolitikai helyzet is. Litvániában a köznemesség /melynek vezetői az Oginskiék voltak/ és a Sapieha-ház között valóságos polgárháború dúlt. Az utóbbiak átmenetileg kisebbségbe kerültek, ezért Károly segítségét kérték. A volt francia párt /mely a királyválasztáskor Contit támogatta/ Radziejowski hercegprimás vezetésével Lengyelországban ügyesen taktikázva el akarta távolítani az " arany szabadság" gátját jelentő szász hadakat. Miközben, mint feltételt ezt hangsúlyozta a Nemesi Köztársaság háborúbalépésénél, ez a csoportosulás a Sapiehákhoz közeledett, a primás pedig az előbbieket közvetítésével felvette a kapcsolatot Károllyal. A svéd király ekkor nyomult előre Riga fele és július 9-én a Dvinán átkelve szétverte a Steinau parancsnoksága alatt álló szászokat. A passzív szász hadvezetés hibájából - bár jelentős orosz segédcsoportok álltak rendelkezésére - Károly betört Kurlandiába. A svéd király szándékát illetően Károly és a svédpárti lengyelek /valamint Radziejowski/ levelezése nem hagyott kétséget. Károly azt írta: " vegyék rá a lengyeleket, hogy Ágostot letegyék, cserébe nem tesz semmit a köztársaság ellen"¹

Ágost kétségbeesett kísérletet tett, hogy elhárítsa az egyre növekvő veszélyt. Még mindig a spanyol örökösödési háború ellenfelei közt lavírozva francia, majd osztrák közvetítéssel közvetlen tárgyalásokat kezdeményezett Károllyal. Ide sorolnánk Mária Auróra von Königsmarck magánakcióját is. Bonnban francia követ azt írta Ágost próbálkozásairól, hogy a király hitvány békét akar, amit elutasítottak, így kényszeredetten és erőteljesen tovább folytatta a háborút, amivel viszont katonáit

1. Zsurnál ili pogyennaja zapiszka...I.rész.i.m. 34.old.
Cambridge history of Poland from Augustus II. to Pilsudski /1697-1935/. Cambridge, 1941. 6-7.old.

elcsüggesztette.¹ A választófejedelem akciói nem vezettek eredményre, viszont a svéd király nyilvánosságra hozta, hogy Ágost a rekompenzálást a Nemesi Köztársaság rovására óhajtotta megvalósítani. Ezzel a lépéssel a belső feszültséget Károly tovább növelte. Ezután Litvániában nyíltan a Sapiehák oldalára állt, december 1-én Oginskit visszavonulásra kényszerítette, az ellenfelek /zömében a köznemesség: pl. Zarank, Belozorok... / birtokait feldúlta, gátlástalanul szedte a hadisarcot, felágette a falvakat. A "katonai sikerek" Litvániában, a svéd párt előretörése Lengyelországban Károlyt a gyors trónfosztásra ösztönözte. Annál is inkább, mivel a svéd király párthívei is ezt akarták, sőt a hivatalos lengyel-svéd oroszellenes szövetséget.

Milyen lehetőségeket kínált az előbbiekből vázolt lengyel helyzet az orosz diplomáciának? Ágost súlyos feltételek mellett is hajlandó lett volna a különbékére Károllyal, a svéd király agresszív szándéka azonban ezt megghiúsította. A lengyel mágnások igyekezete a szász hadak kivonására katonailag tették még inkább segítségre szorulóvá /objektíve az országot is, mivel annak védelméről nem gondoskodtak/, amit az orosz-szász szerződés alapján Pétertől kaphatott meg.

Az előbbiekből alapján az oroszok behatolhattak Litvániába, majd később Lengyelországba. Károly a litván belviszályba történő dűrva beavatkozásával a köznemesi csoportot miután királyától nem várhatott segítséget, Oroszország fele orientálta. Túl a párt-érdekeken a drasztikus svéd hadigépezet a litván lakosság körében svédellenes patriotizmust idézett elő. Péter helyesen

¹. Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. i.m. 110-111.old.

ismerte fel, hogy az orosz kormánynak fel kell karolnia a litván köznemesi csoport ügyét. A svédok ellen Litvániában operáló reguláris orosz hadak elősegítették a népi ellenállás kibontakozását is. Az orosz vezetés Litvániában tulajdonképpen ügyesen kihasználta a svéd király katonai- politikai hibáit.

Ha az orosz külpolitika alapfeladatát tekintjük az 1701-es év eredményesnek mondható, mivel sikerült megőrizni Ágost szövetségét. A spanyol örökösödési háborúval kapcsolatos politikai kombinációk azonban már éreztették hatásukat: gondoljunk a dán király és a tengeri hatalmak szerződésére. Ugyanigy távolodott az északi ügyektől Poroszország is. 1700 novemberében Lipót császár a választót Porosz királynak ismerte el, aki kötelezettséget vállalt, hogy Ausztriát haddal segíti Franciaország ellen. 1701-ben a königsbergi koronázás hírére Printzen porosz diplomata vitte Moszkvába, Péter szerencsekívánatait G. Izmajlov Berlinbe. Az orosz-szász /lengyel/ kapcsolat megszilárdítására irányuló törekvések azért is nagyjelentőségűek, mivel Dániát a travendali béke után immár újabb szerződés /1701 január/ távolította el az északi ügyektől, Poroszország aktivitása kibontakozásának útjába amúgyis ovatos politikája mellett újabb akadály lépett. Az orosz diplomácia 1700-1702-ben a nyugat-európai helyzetből azt szűrhetette le, hogy a spanyol örökösödési háború kezdete Angliát, Hollandiát, Ausztriát és Franciaországot viszsztatartotta a nyílt beavatkozástól az északi háborúba, /tehát kedvező volt/de ugyanakkor lehetetlenné tette az északi szövetség eredeti formában történő újjászervezését, /tehát kedvezőtlen is volt./ Így bár Péter az előbbi sem adta fel teljesen, az ilyen jellegű erőfeszítések lényegében az orosz-szász szövetség fenntartására és a Nemesi Köztársaságnak a háborúba történő

bepvonására összpontosultak, ami az orosz külpolitika fő irányvonalát jelentette. A spanyol örökösödési háború kirobbanása pedig új orosz diplomáciai elgondolásokat szült, amelyeket az 1702-1704 közötti baltikumi orosz sikerekkel összefüggésben érthetünk meg.

2./ Károly lengyel hadjárata, Ágost nyugati kapcsolatai és a lengyelországi orosz diplomáciai tevékenység

Károly 1702 elején megkezdte lengyel hadjáratát. Litvániában elpusztított, kifosztott ország maradt utána, ahol távozása után növekedett a már ottlétékor is többnyire eredményesen harcoló köznemesi párt katonai ereje és politikai befolyása. Ezek az orosz- litván együttműködés mellett törték lándzsát. A már fennálló kapcsolatot rögzítette a március 23-án kötött nemhivatalos orosz- litván szerződés, amely módot adott a cárnak, hogy a köznemesség oltalmazójaként lépjen fel Litvániában.

A lengyelországi svéd betörés előtti lengyel magatartás nem volt alkalmas a sikeres ellenállásra. A lengyel főurak egy része Károly hadjáratát Ágost rovasára történő svéd-lengyel megegyezéssel akarta elkerülni. A svéd király csak Grodnóban /azaz lengyel területen/ volt hajlandó tárgyalni,¹ tehát a számára kedvező lengyel magatartást nem tartotta megfelelőnek; a teljes katonai győzelemre, az ország leigázására tört. A lengyel főurak nem ismerték fel az ebben rejlő veszélyeket, a svédek előretörésével a svéd párt nőtt, konkrét katonai lépésekre királyukért nem voltak hajlandók, az oroszellenes elképzelések és a svédek iránti szimpátia növekedett. Litvániában a svédek elleni harc támaszát jelentő orosz csapatok kivonását akarták elérni.

¹. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka...I.rész.i.m.41-49.old.

A lengyel főnemesség nem állt a nemzeti harc élére, helytelenül értelmezte a svéd-lengyel kapcsolat lényegét, hiszen már a legkorábbi érintkezésektől nyilvánvaló volt, hogy Károly lebecsüli a tárgyalásos meg egyezés lehetőségét, illetve Ágostra vonatkozó követelésével eleve lehetetlenné teszi azt, ilyen körülmények között a mágnások katonai passzivitása, politikai állhatatlansága épphogy nem a svéd agresszió elkerülését, hanem annak felgyorsulását és növekedését eredményezte. Ugyanez a magatartás mérhetetlen kárt okozott a népi ellenállásnak, alapjaiban fenyegette a lengyel király és Péter együttműködését, sőt előidézhetette a "lengyel front" gyors összeomlását, és ezzel Oroszország támadhatóságát. Ha a lengyelek gyors és teljes vereséget szenvednek, Péternek nem a baltikumi hódításokra, hanem védekezésre kell összpontosítania. Ilyen megközelítésben a Lengyelországban zajló események katonailag és politikailag egyaránt Oroszország irányába is hatottak.

A fejvesztettség, megosztottság káoszában gyorsan követték egymást az események. Ágost felhívásai az általános felkelésre, a svéd pártba állásért represszióval történő fenyegetés hatástalan maradt. Május közepén Varsó ellenállás nélkül kapitulált. A primás, aki királya engedélyével Károlyhoz ment, hogy megegyezést hozzon létre köztük, lényegében elfogadta a svéd király kívánságát, Ágost letételéről.

Miután az új királyválasztás eszméje szélesebb körben ismertté vált, Ágost pozíciója kezdett megrendülni. Ugyanakkor a koronasereg /12.000 fő/ még érintetlen volt, és a választó megpróbált erősítést szerezni Szászországból /korábban épp a lengyel kívánságok miatt vont ki csapatokat Lengyelországból/:

a zavaros politikai helyzet ellenére tehát katonailag egy győzelem megszilárdíthatta volna helyzetét. Az 1702 július 19-i kliszowi csata azonban Károly győzelmével végződött, amihez jelentősen hozzájárult a tehetetlen szász hadvezetés és a lengyel koronasereg megfutamodása. A svéd király tovább folytatta Ágost üldözését, aki Krakó fele hátrált. Augusztus közepén a régi főváros lövés nélkül került az ellenség kezébe.^{1.}

A fentebb ismertetett események a szászok és a lengyelek svédellenes harcának kudarcát jelentették és így nem feleltek meg az orosz érdekeknek. Az Oroszország számára kedvezőtlen mérleget azonban nem vonhatjuk meg ilyen egyértelműen negatívan. A svéd hadsereg terrorja, a konfiszkáció, a kontribúció legjobban a parasztságot és a városokat sújtotta, de rajtuk keresztül érzékenyen érintette az uralkodóosztályt is. Láthattuk, hogy királyuk feláldozására, a katonai tátlenségre, a politikai állhatatlanságra is hajlandók lettek volna, csak hogy Károlylyal megegyezzenek. A svéd király rövidlátó politikája ezt lehetetlenné tette, az előbbi sérelmek pedig egyenesen a passzivitásból való kilépésre ösztönözték őket. Egyetérthetünk tehát a "Cambridge háistória"-val amikor az 1702-es svéd akciók ismertetése után megállapítja: "a svédek ezáltal megsemmisítették az északi háborúban a lengyel semlegességet."² A spontán népi ellenállás után az uralkodóosztály egy része is fokozatosan a harc útjára lépett. Ez azonban egy rendkívül lassan és ellentmondásosan kibontakozó folyamat volt, amelynél nem csekély szerepe lehetett az Ágosttal szövetséges

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka...I.rész.i.m.50-52. old. Haake, P.: i.m.103.old.

2. Cambridge history of Poland from Augustus II.to Pilsudski /1697-1935/.Cambridge,1941.6.old.

Oroszország ösztönzésének. A lengyel király uralmát közvetlenül fenyegetve érezvén, energikusabb lépéseket tett annak megőrzésére. 1702 őszén a lengyeleket általános felkelésre hívta Sandomirbe. A színházak közti nézeteltérések azonban lehetetlenné tették olyan határozatok meghozatalát, melyek a Nemesi Köztársaság svédellenes harcában döntő változást hoztak volna. Ugyanekkor pozitív tényként lehet elkönyvelni, hogy alapjaiban kiformálódott az a tekintélyes csoport, amely a későbbiekben a svédek elleni harcot Oroszország szövetségére támaszkodva Ágost vezetésével kívánta megvívni: a sandomiri konföderáció /augusztus 22/.

Az a tény, hogy a lengyelországi orosz követei /Dolgorukij és Patkul/ jelentéseikben szomorú képet festettek az ország állapotáról /Ágost politikája szerintük a háború és béke között ingadozott, következtelen volt, félmegoldásokkal kísérletezett, a katonai kiadásokat nem tudták fedezni, a svédeknek erős pártjuk volt, a lengyelek megoszlottak: nem az országra, csak saját hasznukra gondoltak, bizalmatlanok voltak a szászok és Ágost iránt /és Péter naplójában is a negatív oldal volt az uralkodó; mutatta, hogy az orosz diplomáciának nehéz feladatot kellett megoldania, amikor fel akarta újítani Ágost és biztosítani a Nemesi Köztársaság szövetségét.¹

Az orosz diplomaták feladata volt a választó szándékának kifürkészése, a cár szövetségének hangsúlyozásával a Károllyal folyó harc fenntartása, a lengyel főurak meggyőzése az orosz-lengyel szövetségről, erős svédellenes párt kikovácsolása, és Ágost

1. Zsurnál ili pogyennaja zapiszka...I.rész. i.m. 53. old. Brückner, A.i.m. 387-389.old.

uralmának fenntartása. Az orosz kormány a rigai vereség után, tehát közvetett módon politikai eszközökkel befolyásolni próbálta a lengyel eseményeket. Az alapfeladat katonai szempontból Károly távollétének minél eredményesebb kihasználása volt. /Ezt bizonyították az 1702-1704-es baltikumi orosz sikerek./ A diplomatáknak ehhez kellett biztosítani a legkedvezőbb feltételeket.

Az 1701 végi első francia-osztrák összecsapások után 1702 májusában a nagy szövetség /Anglia, Hollandia és Ausztria/ hadat üzent a franciáknak. A dánok és a poroszok részleges bevonásáról már korábban szóltunk. Ágost először a franciák Svédországot és Lengyelországot megnyerő tervéhez kapcsolódott - nem kis mértékben az északi szövetségben rejlő ellentétek miatt és így Károly megzabolázására is módja lett volna - , de miután reményei nem váltak valóra, 1702 januárjában a császárral kötött szövetséget,¹ röviddel ezután Franciaországban levő követét visszahívta. Ágost 8.000 embert adott a császárnak, a franciák ellen Szászország szuverenitásának garantálásáért/ ezek az 1703-as harcokban vettek részt/.²

A spanyol örökösödési háború megindulásával az orosz diplomácia tevékenységi köre kiszélesedett. Ügyelni kellett arra, hogy Ágost az északi ügyeket ne cserélje fel a nyugat-európaiakkal; ez volt a lengyelországi orosz követek egyik főfeladata. A választó a császár szövetségesének minőségében ti. a Károllyal történő békekötéshez közeledett, amit az osztrák diplomácia is igyekezett elősegíteni, remélve, hogy így Ágost még több hadat ad a franciák

-
1. Köpeczi Béla: A Rákóczi- szabadságharc és Franciaország. Bp. 1966. 36. old.
 2. Krilova, T.K.: Poltavszkaja pobeda i russzkaja diplomatiya./A "Pjotr.Velikij" című könyvben.Szerk.:A.I.Andrejev. Moszkva-Leningrád, 1947./ 109-110.old.

elleni harcra. 1702 őszén a svéd királyhoz Krakkóba érkezett Zinzendorf osztrák követ; Károly az osztrák békéközvetítést azonban visszautasította. A tél beállta előtt a svéd király megsarcolta Varsót. A svéd katonai-diplomáciai lépések Ágostban tovább növelték a már meglévő bizonytalanságot, az erőtlenség érzését. Torunból követét Fictumot Károlyhoz küldte békejavaslataival. A svéd király azonban nem volt hajlandó tárgyalni.¹

Dolgorukij - akinek tudomása volt a különbéke-tárgyalásokról - Péternek a lengyelországi ügyek kedvezőtlen állásáról, a lengyel-orosz tárgyalások egyhelybentopogásáról jelentett. Szerinte küszöbön állt Ágost kapitulációja. Az előbbieket alapján nyilvánvaló, hogy Pétert az 1702-es lengyel események nyugtalansággal töltötték el, hitét erejében, hogy ezeket kedvezően befolyásolni tudja; a kezdeti baltikumi sikerek azonban növelettek és így válhattak 1703 első felében egyre intenzívebbé a lengyel-orosz megbeszélések.

A lengyel-orosz párbeszéddel kapcsolatban már itt kell utalnunk azonban az egyik újabb nehézségre: az 1702-ben a jobbpárti Ukrainában kirobbant Palej-Szamusz-felkelésre, amelynek leverésére a lengyel feudálisok - bár jelentős erőket vontak el a "svéd frontról" - képtelenek voltak. A felkelés leverését, az elfoglalt területek visszaddását a lengyel mágánások szövetségük fejében Oroszországtól várták. Az orosz diplomácia pedig ezen ügyeknek a lengyel-orosz szövetségből történő kikapcsolására törekedett.² "Decemberben Visnyeveckii és

¹ Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... I. rész. i. m. 53-54. old.

² Janczak, J.: Der Palej-Aufstand von 1702 bis 1704 in der Ukraine und die Haltung der Rzeczpospolita zum Nordischen Krieg. / Az "Um die polnische Krone" című könyvben. Szerk.: J. Kalisch és J. Gierowski. Berlin, 1962./

Oginszki litván hetmanok kérésére a cár újabb két sztrelec ezredet és segélypénzt küldött Litvániába."¹

Összességében bár a lengyel- litván állapotokból aktiv támogatás nem adódott Oroszországnak, a szüntelen harc léte - melyben Károly csak kérészéletü győzelmeket aratott - Péter számára elegendő fedezet volt a baltikumi harcokhoz. A cár tervei ekkor ennél tovább nem is terjedhettek. Ágost különbékájének megakadályozása, a svédek ellen harcolók magvának kialakítása, melyben az orosz diplomácia erőfeszítései is bennefoglaltattak, az orosz katonai sikerekkel együtt kellő biztosítékot adtak az 1703-1704-es orosz-lengyel tárgyalások meggyorsulásához, majd sikeréhez. Ugyanekkor jól példázták ezek azt is, hogy Péter országa erejéhez alkalmazkodva nem lépett be a Patkul által is tanácsolt kalandos lengyel vállalkozásba - ezzel is bizonyítva eredetiségét - hanem az alapvető célt pillanatig sem szem elől tévesztve, a tengerhez történő kitérő menetelést választotta, míg lengyel- litván területen a diplomáciai - katonai manőverezést olyan mértékben és irányban folytatta, mely a főfeladatnak legjobban megfelelt. Ezen megállapítás valóságát a spanyol örökösödési háború egyes feleivel folytatott orosz tárgyalások bizonyítják.

Mivel a Baltikum keleti részében 1702-1704 között elért orosz sikerek az orosz-lengyel tárgyalásokkal és az orosz diplomaták nyugat-európai tárgyalásaival szoros összefüggésben vannak, szükségesnek tartjuk ezek ismertetését. 1701 decemberének utolsó napjaiban indította meg Péter a Keleti-Baltikumban támadását. B.P. Seremetyev december 29-én Eresztfernél legyőzte a svédeket. 1702 július 17-én Hummelszhofnál ismét győztek

¹. Golikov, LI.: Gyejanyija Petra Velikogo. II. rész. i.m. 93. old.

az oroszok. Az orosz flotta a Ladogáról visszaverte a svédeket. Október 11-én Nöteborg elfoglalásával megkezdték a Néva egész vonalának birtokbavételét. Péter a várost Slisszelburgnak nevezte el, azaz "kulcsvárnak" /a tengerhez/ jelezve ezzel is célját. Közben a Néva torkolatnál energikusan folyt a hajóépítés. Az 1703-as év újabb eredményt hozott, május 1-én elfoglalták Niensancot. Péter helyette a tengerhez közelebb új erős várost akart: így május 16-án megkezdték a Péter-Pál erőd, azaz Szentpétervár alapjainak lerakását. Még az előző év tavaszán elfoglalták Jamot és Koporjét, hogy Livónia felől biztosítsák a meghódított területet, júliusban pedig északi irányban a cár Vüborg fele szorította vissza a svédeket. 1704 elején Pétervár védelmére - amely az egész északi háború folyamán létéért harcolt - tengeri erődöt kezdtek építeni: Kronslotot. Így biztosították a várost a tenger felől is. Bonnac szerint Péter jó kikötőt hozott létre, ahol biztonságban tarthatta a flottát, visszaverte a svédek szárazföldi és tengeri támadásait; így Pétervár Európa egyik legjobb erődje lett. 1704 július közepén az oroszok elfoglalták Derptet, majd augusztus 9-én Narvát. A sikerek az orosz hadászat fejlődését mutatták, Péter ezzel megszerezte Ingriát, Livónia és Esztlandia legnagyobb részét, elérte a tengert, biztosította Pétervárt. Természetesen ezen területek védelme a következőkben az orosz katonai vezetés legfőbb célja volt. A diplomáciának ezen előretörését zavartalanságát kellett politikai eszközökkel biztosítani - ilyen módon az orosz katonai sikerek az orosz-lengyel tárgyalásokkal és Péter diplomatáinak a nyugat-európai fővárosokban folytatott megbeszéléseivel álltak kapcsolatban -, míg a sikerek után a területek megtartását kellett elősegíteni; ez elsősorban az orosz-nyugati érintkezés témakörét képezte. Joggal mondhatjuk, hogy az 1702-1704 közötti baltikumi előretörés után Péter reálisan kapcsolta össze a katonai ered-

ményeket a békeközvetítők keresésére irányuló próbálkozásokkal. Álláspontja a szélső határig rugalmas volt: ezen területek egy részének, illetve Réttervár, azaz egy kikötőnek a megtartásáig.¹

3./ Milyen szerepet játszottak Péter diplomáciájában a spanyol örökösödési háború feleivel folytatott tárgyalások ?

A cár a spanyol örökösödési háború kirobbanásától kezdve tisztában volt azzal, hogy a vezető nyugat-európai hatalmak lefoglaltsága Oroszország számára hasznos, mivel nem tudnak beavatkozni az északi háborúba. Franciaország, Svédország hagyományos szövetségese volt, a tengeri hatalmak Oroszország kijárátszerzésétől balti- tengeri egyeduralmukat féltették, a karlócai béke óta az osztrák- orosz viszony igen rideg volt. Ilyen körülmények között belátható, hogy Oroszországnak nem voltak a korábbi történeti események által szorosan behatárolható szövetségesei a nyugaton harcolók között. Az ezirányú orosz külpolitikai vonal kialakítása ekkor kezdődött. Annyit minden esetre meg lehet jegyezni, hogy az Arhangelszken keresztül lebonyolított angol, holland kereskedelem elég jelentős volt ahhoz, hogy az orosz diplomáciai próbálkozások kiindulópontja lehessen. A törökellenes harcot Oroszország Ausztria szövetségében vivta, a nagy szövetség államainak vezetőihez Pétert nyugat-európai útja során némi személyes kapcsolat is fűzte, szövetségesei /Dánia, Poroszország és némi ingadozás után Ágost is/ ehhez a táborhoz csatlakoztak. Így nem lehet

¹. Az 1702-1704 közötti baltikumi sikerekről lásd: Tarle, E.V.: Szevernaja vojna i svedszkoje nasestvije na Rossziju. i.m. 73-87. old. Platonov, S.F.: Oroszország története. Bp. é.n. 247-248. old. Archiv Kurakina I. könyv. 294-298. old. III. könyv 152-153. old. Mémoires du marquis de Bonnac. i.m. 100. old.

csodálkozni azon, hogy Péter próbálkozásai elsősorban erre irányultak,¹ bár a korábbi keserves tapasztalatok miatt nem valószínű, hogy a cár ezekhez tulzott reményt fűzött volna. /a Poltavát közvetlenül megelőző évek ezt később bizonyították./ Az 1702- 1703-tól kibontakozó orosz- francia érintkezés orosz részről történő felfogása inkább Péter diplomáciai rugalmasságát példázta.

Az 1702-es év elején porosz közvetítéssel tárgyalások kezdődtek Oroszország belépéséről a nagy szövetségbe. A cél nyugati részről Ausztria biztosítása lett volna egy esetleges török támadás ellen. A tervezett törökellenes él az orosz külpolitikai elgondolásoknak nem felelt meg, a cárnak Károly ellen kellett a szövetség, illetve a császár által akarta az északi szövetségeseiket aktivitásukat gátló kötelezettségeiktől megszabadítani. P.A. Golitsin a Bécsben folytatott tárgyalásokon azonban nem ért el eredményt. 1702 végén Patkul utazott Bécsbe az orosz- osztrák szövetség ki-munkálására. Oroszország hadat és subsidiumot adott volna Ausztriának, cserébe a császárnak rá kellett volna venni Brandenburgot, Dániát és Hannovert a svédekkel történő szakításra.² A bécsi udvarnak azonban nem tetszett Oroszország baltikumiai előretörése, Károly lengyelországi sikerei óvatosságra intették, a tengeri hatalmak és a hannoveri diplomácia mindent megtett, hogy megakadályozza az orosz- osztrák közeledést, az osztrák- porosz feszültség is nehezítette a tárgyalások sikerét; így a svédellenes szövetség kiszélesítése nem járhatott sikerrel. Az 1702-es orosz-osztrák érintkezés Franciaországot nyugtalanította, Péterben pedig a kiábrándultság

1. Arhiv Kurakina III.könyv . 153-154.old.

2. Kafengauz, B.B.: Vnyesnyaja politika Rossziji pri Petre I. i. m. 33. old.

érzését keltette. Nem kétséges, hogy e két hatalom érintkezésfelvétele kapcsolatban volt a Bécsben és Hágában lefolyt tárgyalásokkal a nagy szövetség és Oroszország között.

Hágában a nagy szövetség székhelyén működő orosz diplomata A. Matvejev tevékenysége 1702. nyarán szintén a baltikumi orosz előretörés negatív megítélésének légkörében zajlott le. A Holland kereskedők Livóniával folytatott kereskedelmüket féltették. Az itteni kikötőkben jelentős gabonakészletek vártak kiszállításra. A hágai / és a bécsi/ tárgyalások szorosan kapcsolódtak a lengyel eseményekhez, mivel az angolok és a hollandok /és a császár is/ különbékét akartak elérni Károly és Ágost között. /A tengeri hatalmak Dániát is óvták Oroszország növekvő hatalmától./ Ha ez sikerül, az északi háború végét jelentette volna az orosz cél elérése nélkül, illetve Oroszország magáramaradását. Ezek a megbeszélések tehát az északi szövetség megőrzésével, illetve felújításával legalább olyan szoros összefüggésben álltak, mint az Oroszország és a nagy szövetség közti megegyezés kimunkálásával. Matvejevnek az amszterdami üzleti körökön keresztül értékes hírek jutottak birtokába, így kedvezőtlen helyzetben, de jól informálva dolgozhatott.

A svéd király 1701- 1702-ben visszautasította a nyugati hatalmak békeközvetítési ajánlatait, /akik a Koppenhágánál nyújtott segítség és a korábbi szerződések alapján a nagy szövetségbe való belépését várták tőle/: ez depressziós hangulatot idézett elő Hágában. /A hollandoknak nem tetszett a Baltikum keleti részén a mártéktelen svéd egyeduralkodó sem./ Így az orosz követ egyes holland körök támogatásával 1702 nyarán felvetette Károly békére kényszerítésére az angol-holland-dán tengeri háború tervét. A tengeri hatalmak azonban nem mentek tovább

annál, hogy a tárgyalásokat mint diplomáciai nyomást használják fel Károly ellen; így ezen akcióból Oroszország számára kézzelfogható haszon nem származott. Orosz részről a hágai politikai hangulatot és Károly hibáit jól ismerték fel, a tervben tulajdonképpen leplezett formában az eredeti cél; az északi szövetség szélesítése és a nagy szövetség és Oroszország szövetségi viszonyba kerülése szerepelt. Ez hem sikerült. Ugyanekkor az 1702-es lengyelországi események után az angoloknak is be kellett látni, hogy Károly mindinkább belebonyolódik a lengyel ügyekbe és nem hajlandó szövetségre lépni velük.

Az angol tervek így módosultak és ettől kezdve a svéd hadak egy részének megszerzésére irányultak, amely Ágost és Károly különbékájének megkötésekor szabadulna fel. Az Anna uralkodásának kezdetén Marlborough által felvetett terv Pétert azzal fenyegette, hogy utolsó szövetségese is elhagyja. Ennek megakadályozása lett Matvejev fő feladata a következő években.

Ágost és Péter 1701 februári birzsii találkozójakor Golovin kancellár és Du Héron francia követ között tárgyalások kezdődtek, melyeket Dolgorukij folytatott, majd 1702 februárjától bekapcsolódott az akcióba Patkul is. Az orosz-francia megbeszélések kapcsolatban álltak a magyar szabadságharc körüli tervezgetésekkel. Patkul javaslata szerint az oroszok segítséget nyújtottak volna a magyaroknak Erdély felől Ausztria ellen, a lengyel trónra pedig tekintettel Ágost megrendült helyzetére, francia herceget ültettek volna. /Az utóbbi elképzeléssel Péter naplójában is találkozunk: 1702 nyarán "Ágost Varsóba ment, ahol letartóztatta Du Héron francia követet, mivel azt mondta; több lengyelt rávett, hogy francia herceg legyen a király. A francia követ ilyen javaslatot tett Károlynak is, de ő a lengyelek közül

akart valakit." ¹ A lengyelországi orosz- francia érintkezés kiindulópontja lehetett a rendszeres kapcsolatoknak. ²

Lajos ellenfeleinek érintkezése Péterrel, a cár első baltikumi sikerei, az első francia balsikerrek fokozták a király érdeklődését Oroszország fele. Az orosz diplomaták hágai és bécsi tárgyalásai elhúzódása Péternél is átmenetileg előtérbe tolhatta az orosz-francia kapcsolatot. A sikeres orosz- francia tárgyalások Lajosnak módot nyújtottak volna arra, hogy a "keleti sorompó" egy módosított változatát hozza létre Ausztria hátában. A Nemesi Köztársaság /és királya néven Szászország/, Törökország és Svédország mellett Oroszország jött számításba új tagként. ³ A cárnak a szövetségbe történő bevonása több célt egyszerre oldott volna meg; megszabadította volna Svédországot ellenségétől, így az felléphetett a császár ellen, Oroszországot pedig elvonta volna Franciaország ellenségeitől. ⁴

Baluze /az Oroszországba induló francia követ/ 1702 szeptember 28-i instrukciója bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a franciák a dániai és hollandiai orosz követeken keresztül értesültek arról, hogy Péter elégedetlen volt Franciaország ellenségeivel és Lajos barátságát kereste. Baluzenak erről kellett meggyőződnie. Az instrukció hangsúlyozta, hogy az orosz-francia szövetség nem a svédek ellen irányul, sőt főkikötése az orosz- svéd béke lesz.

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m.52.old.

2. Krilova, T.K.: Franko-russzkije otnosenija vo vremja Szevernoj vojnü. "Isztoricseszkije zapiszki". 7.könyv. 1940. 136. old.

3. Krilova, T.K.: Poltavszkaja pobeda i russzkaja diplomatiya./A "Pjotr Velikij" című könyvben.i.m./108.old.

4. Recueil des instructions ...VIII. Russie. I. köt. i.m. 29-30. old.

Baluze küldetésében szerepet játszott Du Héron lengyelországi francia követ, aki informálta az udvart Lengyelországban szerzett orosz vonatkozású értesüléseiről.¹ Az instrukció szerint feltételként, hogy Péter a francia békeközvetítésért segítyt; vagy csapatokat ad a császár ellen Lengyelországban, vagy Erdélyben, vagy akár Itáliában. Részletesen foglalkoztak a nagy szövetség és Péter kapcsolatának negatív oldalával. /pl. a dokumentum helyesen állapította meg, hogy Brandenburgot visszatartották a háborúbalépéstől./ A követnek kozák diverziót kellett elérni Erdélyben, és pénzsegélyt szerezni. /Erről Du Héron beszélt vele/. Az orosz csapatok Itáliába szállítását a Fekete tengeren a törökök miatt a franciák nem tartották lehetségesnek. Az instrukció kiemelte, hogy a császár megtámadására ekkor kínálkozott a legkedvezőbb alkalom, mivel erői le voltak kötve. Lajos Péter szolgálataiért cserébe békét közvetítené úgy, hogy Oroszország a birtokában levő területeket megtarthatná, de mivel ez nehéz, ha tovább folytatja a háborút Károly ellen, ezért a király közvetítésével mihamarabb békét kell kötnie. Ez nem lesz nehéz, mivel Du Héron szerint Péter amúgyis elégedetlen Ágosttal. Baluzet utasították, hogy ha a cár miniszterei az előbbieket nem teszik meg, kössön kereskedelmi szerződést. Az instrukció befejező része szerint Oroszország erejéből, Péter belső és nemzetközi helyzetéről, az ország keleti kapcsolatairól /kereskedelmi/ kellett informálódnia.²

A tárgyalások lassú megindulása /Baluze 1703 március 13-án érkezett Moszkvába/ az előbbi álláspont megis-

1. Recueil des instructions... VIII. Russie. I. köt. i.m. 93. old. /Golovin Du Héronnak szóló levelét, mely orosz ígéreteket is tartalmazott; a francia követ Párizsba küldte./ Kopeczi Béla: i.m. 163. old.
2. Recueil des instructions... VIII. Russie. I. köt. i.m. 94-98.o.

merése után mutatta azt is, hogy Oroszországnak a napkirály személye nem volt elegendő biztosíték. Az egy balti tengeri kikötő megszerzése nem került elő a francia elképzelésből, annál inkább a cárra további tevékenységét megbénító békekötés. A francia diplomáciai vezetés nem értette meg, hogy Pétert nem a dinasztikus elgondolások, az egyéni ambíció fűti, hanem az ország fejlődési szükségleteinek felismeréséből fakadó reális cél. A francia elképzelés orosz részről történő elfogadása /béke a Néva torkolat nélkül/ Péter főcéljának elvetését jelentette volna, és ehelyett egy bonyolult kalandos kombinációkba történő belépést.¹ Péter erre a szerepre nem volt hajlandó. A közvetítést mint láthattuk a spanyol örökösödési háború mindkét felétől elfogadta volna, de nem az orosz érdekek teljes mellőzésével. Az előbbieken alapján indokolt megjegyezni azt is, hogy az orosz-francia kapcsolatban a lengyel- és magyar ügyek kezdettől nagy szerepet játszottak, a francia diplomácia török kapcsolatait pedig Péter felhasználhatta a déli határok biztosítására is. Ezt látszik igazolni, hogy "a cárra ezidőben a taganrogi orosz-török /tatár/ kereskedelem tervével is foglalkozott".² Oroszország és Franciaország diplomáciai érintkezésének kiaknázására a fentiek alapján tehát több területen lehetőség nyílott. A kölcsönösen intenzívebb érdeklődés francia részről Baluze fentebb jelzett oroszországi, orosz részről pedig Posztnyikov franciaországi küldetésében jutott kifejezésre.

Posztnyikov a későbbiekben megismertette a francia udvart Péter baltikumi sikereivel, kérte az orosz

1. Roux, R.: La politique extérieure de Pierre le Grand. 1699-1721. "Revue d'histoire diplomatique". XVIII.sz. /Párizs, 1903./ 189-190. old.

2. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo... II. rész i.m. 79. old.

kormányt, közöljék vele a cár reformrendeleteit, hogy azokat is megismerjék Franciaországban. Az orosz ágens feladatai közé tartozott szakemberek /technikai eszközök/ és sebészek küldése Oroszországba. A lengyel helyzet francia értelmezéséről szerzett információi értékes adatokat jelentettek Péternek. Így pl. Ágost későbbi 1704-es trónfosztásánál ismét felmerült Conti jelöltsége, ami nem felelhetett meg a cárnak.¹

Az orosz-francia kapcsolatok Péter politikai horizontjának kitágulását jelezték.² A spanyol örökösödési háború résztvevőjéhez kapcsolódó orosz diplomáciai akciók a cár jó helyzetfelismerését mutatták, nem mentek át azonban az alapvető célt veszélyeztető kalandos vállalkozásokba, de hiányzott az alátámasztásukhoz szükséges átütő katonai siker, és a nagyobb nemzetközi tekintély. A pozitív változás jelei Narva után már ugyan jelentkeztek, de az egyoldalú nyugat-európai /köztük francia/ álláspontot az északi háború kérdésében még döntően nem változtatták meg.

1. Recueil des instructions ... VIII. Russie. I.köt. i.m. 192. old. /idézi Posztnyikov jelentéseit Franciaországból./

2. Bonnac megjegyzi, hogy Péter minden új iránt érdeklődött, követte a régi és a korabeli történelmet, Európa valamennyi hatalmának helyzetét, erejét, érdekét tudni akarta, ezen kérdésekben mindig józanul ítélte, államának erejét jobban ismerte, mint saját miniszterei. Az a megállapítása azonban, hogy a cár hódolt a király személyének, és minden vágya az volt, hogy szövetkezzen Franciaországgal, már az északi háború szereplőinek Franciaországhoz való viszonyuk idealizálását és az északi események francia érdekeknek megfelelő előadását tükrözik.

Mémoires du marquis de Bonnac...i.m.104 és 106.old.

4./ Az 1703-as lengyelországi orosz katonai- kül-
politikai tevékenység előkészíti az ország há-
borúbalépését

Már az 1702-es lengyel események áttekintésénél is látható volt, hogy bár megindult az Ágost körül álló erők kikristályosodása, ez csak igen lassan haladt előre. Ezt az orosz diplomáciának minden eszközzel segíteni kellett. Károly bár döntő győzelmet nem aratott ellenfelén, de kétségtelen katonai fölényben volt. Az orosz diplomáciának olyan szerződést kellett a Nemesi Köztársasággal létrehozni, amely a katonai /hadigazdasági/ erő kifejtésre a legnagyobb biztosítékkal kötelezi a lengyel magnásokat, illetve a lehetőségekhez mérten a katonai- pénzügyi segílyt a cárnak e cél érdekében növelni kellett, persze annak ellenőrzését is fokozni.

A lengyel főurak egy része az előző év svéd pusztításai és az orosz diplomácia akcióinak hatására 1703 tavaszán Malborgban a szenátus tanácsában fellépett az orosz-lengyel szövetség mellett, de a formális hadüzenetet Svédországnak nem tudták kierőszakolni. Az orosz követ teljes joggal nevezhette az ezt követő deklarációt hatástalanoknak, hiszen ilyeneket korábban is hoztak, csak éppen megvalósításukra nem gondoltak. Miközben a magnások többségének ismét sikerült meghiusítani az ebben a helyzetben egyedül célravezető egyértelműen svédellenes állásfoglalást, a középnemesség valamivel homogénebb képet mutatott. Az általános tanács meghirdette az általános felkelést és az orosz-lengyel szövetségi szerződés gyors megkötése mellett foglalt állást.

A tanács döntése mutatta, hogy a slahta több-

ségét a svéd szoldateszka érzékenyen érintette /jobbágyain keresztül is / és az 1703-ban kiformálódó sandomiri konföderáció tömegei közülük kerülnek ki. Az említett gyűlések háttérében az orosz és a tengeri hatalmak diplomáciájának kemény harca húzódott meg. Az angol- holland diplomaták Ágost és Károly különbékéjére törekedtek, a Memesi Köztársaság hivatalos háborúba lépését pedig megengedhetetlennek tartották. Dolgorukijnak Ágostnál, Matvejevnek Hágában kellett küzdeni ezen terv ellen. Dolgorukij kezében az általános tanács döntései, a zömében Ágost köré tömörült slahta, a királyhoz hű koronasereg és Péter segítsége képezték a legfőbb ütőkártyákat. Matvejev elsősorban a hollandok felől megközelítve próbálta a tengeri hatalmak akcióját megghiúsítani. Mindkettőjüket segítette, hogy a Károly mellé akkreditált angol követ a békeközvetítés terén nem ért el semmi eredményt.

Péter katonai téren tudatosan segítette az orosz diplomáciai akciót. Az oroszok litvániai párthiveinek kérésére 30.000 rubelt küldött és lovasságot indított el Szmolenszkből. Szintén a litvánok fele tett gesztus volt, hogy Mazepának parancsot adott, hogy vegye vissza Belaja Cerkovot, Palejtől és /ami Péter érdekének valóban megfelelt/ csendesítse le a felkelést, nehogy áttérjedjen a balparti Ukrajnára. Ágost és a litván hetmanok kérésére 15.000 embert Bühov alá küldött M. Haleckihez. Hosszú ostrom után a várost visszavették a Sapieháktól.¹

A cár teljesítette az orosz-szász és orosz-litván szerződéseket, ezzel befolyásolta Ágost magatartását, a litván belpolitikai- katonai helyzetet és megpróbálta kimozdítani a lengyeleket is a passzivitásból. Az erőteljesebb

1: Zsurgal ili pogyennaja zapiszka... I. rész. i.m. 74-76. old. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo... II.rész. i. m. 104. old.

Orosz fellépésre szükség is volt, mivel megélnkült a primás vezette francia párt tevékenysége /külön szejmen a Károllyal történő meg/egyeződést leplezetten Ágost trónfosztásával kapcsolták össze./ a svéd király hadmozdulatai pedig Ágost fogságba ejtésére irányultak. A svéd király Torunból Varsót érintve Lengyel- Poroszországba ment. Utközben megverte Steinau seregét Pultusknál. Junius végén ismét Torunba ment, októberben elfoglalta és súlyos hadisarcot vetett ki rá.

Ágostnak Torunból Marienburgba kellett menekülni. Itt hiveivel megbeszélést tartott, akik a haderő létszámának növelését tanácsolták. Így határozta el a király a lublini rendkívüli szejm összehívását.¹ A junius 19-én megkezdődött szejm /amely júliusig elhúzódott / rendkívül zaklatott hangulatban zajlott le. A primást és az Ágosttal elégedetlen poznani követeket inzultálták.² A szejm alkalmas volt az orosz- lengyel /litván/ tárgyalások folytatására. A régi vitás kérdéseken azonban nem tudtak túlhaladni: a lengyel szenátorok borsos árat akartak fizettetni Oroszországgal a szövetség fejében. A szerződésbe bele akarták venni az 1686-os "örök béke" revízióját és garanciát a Palej-felkelés leveréséért és az elfoglalt területek visszaadásáért. A szejm mutatta azt is, hogy az ellenzék - amely látszólag még a király táborán belül volt, és így még veszélyesebb lehetett - nem adta fel svédpárti álláspontját, de ugyanekkor a mindkét oldalon /Ágost és Károly/ felgyorsult események az Oroszország számára kedvező politikai polarizáció jeleit mutatták. A szenátus tanácsának határozata a svédek elleni háborúról / a koronasereget 48.000-re kellett növelni/ és a felhatalmazás Ágostnak.

¹. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka...I.rész.i.m. 79-82. old.

². Cambridge history of Poland from Augustus II.to. Pilsudski /1697-1935./ Cambridge, 1941. 6. old.

hogy Oroszországgal szövetséget kössön már a pozitív irányú folyamat kedvező előjele volt.

A tanács döntését Litvánia új orosz-litván szerződés megkötésére /junius/ használta fel. Ennek lényeges pontja volt az "örök béke" megerősítése és annak kimondása, hogy Litvánia akkor is harcol Károly ellen, ha a Nemesi Köztársaság semleges marad. /decemberben Javorovban a szövetséget új megegyezéssel erősítették meg./ "1703 október 1-én az előző szerződéseket megerősítő új szövetség jött létre Ágosttal, mely szerint a cár 12.000 gyalogost és 300.000 rubelt ad a lengyel királynak. A segédcsoportokkal D.Golicin indult Ágosthoz." ¹

Az előbbiekből kitűnik, hogy az orosz diplomácia a litvánokkal és Ágosttal kapcsolatban ért el eredményt, nem sikerült viszont az orosz-lengyel szövetség megkötése. Az Ágostnak adott felhatalmazás és a hadak növelésére vonatkozó döntés önmagában pozitívnak mondható, de megvalósításukhoz Ágost hatalma jóideig nem bizonyult elegendőnek. Az eseményeket eként értékelve Dolgorukij aggodalma a továbbiakat illetően jogosnak mondható. Az előbbieket bizonyította az is, hogy Károly az év végén minden nehézség nélkül elfoglalhatta Marienburgot és Elbinget. Az orosz diplomáciának tehát további erőfeszítéseket kellett tenni a lengyel helyzet stabilizálására.²

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész. i.m. 77.old. Ugyanerről: Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogó... II. rész i.m. 116.old.

III.

A NARVAI OROSZ- LENGYEL SZÖVETSÉG MEGVALÓSULÁSA.

AZ OROSZ- FRANCIA KAPCSOLATOK

1./ Károly 1704. évi lengyel politikája és következményei

Az 1704-es esztendő Lengyelországban Károly és Ágost párharcában jelentős változásokat hozott. A svéd király katonai fölénye vitathatatlan volt, azonban döntő győzelmet elérni /Ágost fogságbaejtésével és egész seregének megsemmisítésével/ illetve uralmát az egész országra kiterjeszteni nem sikerült. Ágost állandóan kibujt Károly csapásai alól és a svédektől meg nem szállt helyeken párthiveire és az orosz segítségre támaszkodva regenerálhatta az ellenállás erőit. Ezekkel azután a Károly által elhagyott helyeket /vagy ahol létszámu svéd helyőrség állomásozott/ visszafoglalta, majd mikor a svéd király ismét feltűnt, átmenetileg visszavonult. Így Lengyelországban a hosszú ideig tartó -háború alatt egy-egy város többször cserélt gazdát, ami a lakosságnak mérhetetlen szenvedést okozott, és együtt járt az anyagi erők fokozott pusztulásával.

A nyílt csatában kieroszakolandó döntés Ágost fentebb bemutatott taktikája miatt nem jöhetett létre. Így a svéd király - a könnyű katonai győzelmektől inspirálva - az országbalépéstől hirdetett detronizációs politika végrehajtását választotta. Ehhez az alkalmas eszközt a lengyel uralkodóosztály svédpárti /és ingadozó/ része jelentette. Károly oltalma alatt Ágost ellenzéke 1704

januárjában a varsói /nagylenyel/ konföderációba egyesült. A svéd királymak ez a tömörülés nem jelentett egyebet, mint akaratának végrehajtóját. Ezt megkönnyítette az is, hogy ez a csoportosulás már korábban elfogadta Ágost letételét, amihez a Radziejowski hercegprimás vezette francia párt is csatlakozott. Így a biboros február 16-án Varsóban kimondta Ágost trónfosztását.

Ezen események, melyek nem érintették a lengyel nemesség döntő többségét, aktivizálták az Ágost pártján állókat. Még ugyanabban a hónapban Krakkóban megtartott gyűlésükön /mely nagyobb létszámú volt, mint a január-februári varsói/ a primás határozatát megsemmisítették, aminek hatására a varsói konföderációból sokan átálltak Ágost pártjára. A gyorsan zajló események kapcsán Péter is hallatta szavát. Egyik levelében károsnak mondotta a nagylenyel konföderációt és kijelentette, hogy megvédi a köztársaság jogait. Nyilvánvaló, hogy a lengyelországi események az orosz diplomáciát is aktivizálták, hiszen nemcsak a Nemesi Köztársaság háborúbalépésének elérése forgott veszélyben, hanem Ágost és Péter szövetsége is. Így a cár egyre közvetlenebbül vett részt a lengyelországi akciók irányításában. A helyzet mindenestre nem volt reménytelen, mivel a lengyel koronasereg zöme - bár marsallja a svédek mellé állt - kitartott Ágost mellett. Az 1704-es év kezdetének eseményei a gyors politikai polarizáció és az orosz diplomácia fokozottabb aktivitása felé hatottak.

A svéd király eddig elég egyszerűen végrehajtottat elgondolását. Az új király személyét illetően azonban a varsói konföderáción belül, illetve Károly és lengyel párthivei között jelentős nézeteltérések mutatkoztak. A lengyelek körében a Sobieski-ház még mindig igen nagy

tekintélynek örvendett. Ágostnak fülébe jutott, hogy az idősebb Sobieski-fivérek /Jakub és Konstantin/ megválasztása is felmerült, ezért elfogadta őket, hogy az ellenkirály trónralépését megakadályozza. Radziejowski és hívei Conti francia herceg jelöltségére /esetleg Lubomirskire/ gondoltak, ez azonban a spanyol örökösödési háborúban a Franciaország melletti állásfoglalással lett volna egyenlő. Nagyjából ezt jelentette volna Rákóczi királysága is, ami a primás körében ekkor szintén felmerült. /A fejedelem nem fogadta el./ A nagy szövetség, Poroszország és Dánia számára Lengyelországban a francia orientáció svéd támogatással történő előretérése kétséggel nem felelt meg, azonban hogy nem az valósult meg, abban nem ez játszotta a főszerepet, hanem Károly magatartása.

A svéd királynak olyan emberre volt szüksége, aki akaratának engedelmes végrehajtója. A svéd politika eddig sem igyekezett kapcsolatot teremteni a spanyol örökösödési háború valamelyik csoportosulásával, tehát a lengyel királyjelölt kiválasztását nem ez orientálta. A bábkirályt Károly Leszczyński Szaniszló személyében vélte megtalálni. Leszczyński jelöltsége mindenkire a meglepetés erejével hatott. Mivel egyetértést ebben a kérdésben nem sikerült elérni, /többek között a primás, H. Lubomirski a korona hagyományja, P. Bronisz a konföderáció marsallja is ellenezte/ Károly akaratát csak a svéd szuronyok árnyékában vihette véghez. Április 14-én kijelentette, ha a lengyelek új királyt választanak, a svédek elhagyják az országot, /Ez nyilvánvalóan csak taktikai manőver volt/, majd május 2-án felhívást adott ki, hogy gyülekezzenek a királyválasztásra.

Ágost ekkor kiadott manifesztumában az új király megválasztása ellen rögtön tiltakozott, ami ismét

megbontotta a varsói konföderáció sorait. Ugyanakkor május 20-án hivatalosan is megalakult a sandomiri konföderáció, amely Ágost erőinek koncentrációját mutatta. A sandomiriek a primást és a konföderáció vezetőit a haza ellenségeinek nyilvánították, tehát Leszczyński még meg sem volt választva, amikor már a politikai életben egy tényleges ellenállási bázis vele szemben Ágost és Péter politikája nyomán létrejött. A svéd királyt azonban ez sem térítette el szándékától. Július 12-én Varsóban egy kislétszámú /kb. 1.000 fő/ királyválasztó gyűlés a nyilvánvaló svéd nyomásra választotta meg Leszczyńskit.¹

Kiséreljük meg röviden értékelni a vázolt eseményeket. Kezdjük a két lengyelországi orosz diplomata megjegyzésével. Dolgorukij és Patkul szerint Leszczyński megválasztása nem az ellenséges tábor koncentrációs /a király személye sem volt erre alkalmas, talán a Sobieski-fivérek igen/, hanem bomlási folyamatát gyorsította meg.² Ezt az év közepéig lezajlott események is igazolták. Szaniszló megválasztásának legitim voltát Halecki is kétségbevonja, aki pedig a lengyelországi eseményeket meg lehetős egyoldalúsággal /és oroszellenes állással/ kezeli.³ Ha Lengyelország érdekeit nézzük, kétségtelen, hogy a nemzet kettéhasadása /ehhez kapcsolódott a két király személye és minden tisztség megduplázódása/ nem szolgált az

1. Ezen eseményekre lásd: Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m.101-102.old. Golikov,I.I.: Gyejanyija Petra Velikogó... II. rész.i.m. 146-151.old. Cambridge history of Poland from Augustus II.to.Pilsudski /1697-1935./ Cambridge,1941. 7.old. Perényi József: II.Rákóczi Ferenc és I. Péter diplomáciai kapcsolatainak kezdetei. /A "Magyar-orosz történelmi kapcsolatok" című könyvben. Bp. 1956./

2. Koroljuk,V.D.: Der Eintritt der Rzeczpospolita in den Nordischen Krieg./ Az "Um die polnische Krone" című könyvben. Berlin,1962./ Idézi Dolgorukij július 10-i levelét.

3. Halecki,O.i.m. 229. old.

ország javát. Hozzá kell tenni azonban, hogy a döntő többség Ágost köré csoportosult. Ők választották az ország szempontjából ekkor egyedül helyes utat, az Oroszországgal szövetségben vívott harcot a nyílt svéd agresszió és a teljes függőség ellen.

Károly intézkedéseivel pontosan főcélját a rejtett ellenállás /Ágost hívei részéről/ megszüntetését nem tudta elérni. Röviddel Leszczyński megválasztása után a sandomiri konföderáció július 28-án manifesztumot adott ki. Ebben Leszczyński megválasztását alkotmányellenesnek minősítették. A kiáltvány nemcsak az ellenzékét és Károlyt bírálja, hanem Ágostot és az egész vezetőréteget. Megfogalmazódott benne a konföderáltak által választott út is, a svédek elleni hadüzenet.¹ Mivel a varsói konföderáció és az általa választott király patrónusa Károly volt, a sandomiriek külső szövetségesükké annak főelleniségét Pétert választhatták.

A svéd király nyers erőszakon alapuló politikája a Nemesei Köztársaság politikai légkörével ellentétes volt; a választásnál a lengyelek akaratának teljes mellőzése, majd az új királynak engedelmes eszközként való kezelése, a Károly és Leszczyński közti egyoldalú kapcsolat sokéddig aktívan a svédek támogatásától függően főurat készítették páfördülésre; így vált passzívvá a primás, hagyta el a svéd táborát Lubomirski. Ugyanakkor Leszczyński szemmel látható önállótlanága /had és anyagi erőforrások nélkül/² előrevetítte azt, hogy csak védnöke

1. Koroljuk, V.D.: i.m. 134.old.

2. Cambridge history of Poland... i.m. 8.old.

közvetlen katonai- politikai segítségével annak kisé-
gárzási hatókörén belül jelentett királysága valóságos
uralmat,¹ ilyen-formán a Károly által óhajtott "hátor-
szágbiztosító" szerepét sem tudta betölteni.

Az ellenpólust vizsgálva láthatjuk, hogy a hosz-
szú ideje húzódó hadüzenet, vagy lengyel- svéd "béke", il-
letve az orosz-lengyel szövetség kérdése most rövidebb
idő alatt megoldódott. Károly lépése tehát számára kedve-
zőtlenül felgyórsította az ellenfél reagálását is.

A spanyol örökösödési háború két harcoló fele
óhajának mellőzése és az, hogy a svéd király mind erő-
teljesebben lépett fel Ágosttal szemben - amely egyúttal
végetvetett a szász-svéd különbékéhez fűzött illúzióknak -
csalódottságot eredményezett Nyugat-Európában. A nagy
szövetség, amely Svédországot Franciaország tradicioná-
lis szövetségeseként tartotta számon; Károly agresszi-
vításának fokozódását egyre nagyobb aggodalommal szem-
lélte. Arra a nyugaton harcoló felek sem gondoltak a
vázolt lengyelországi fejlemények után, hogy Szaniszló-
val mint önálló politikai tényezővel tárgyalhatnak.

2./ Péter az orosz-lengyel szövetségért - Ágost ki- rálysága megmentéséért

Milyen szerepet játszott a fentebb ismertetett
lengyelországi eseményekben az orosz diplomácia? Először-
is feltétlen hangsúlyozni kell, hogy abban, hogy Ágost
1703-1704 fordulójára Károlytól nem szenvedett döntő vere-
séget: nagy szerepet játszott az orosz katonai- pénzügyi-
politikai segítség. Péter ezt olyan mértékig fenntartotta,

1. Memoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord
de 1700 a 1710. i.m. 95. old./Károly véleménye Szaniszlóról/

hogy a szász- svéd harc ne szűnjön meg. A cár az év elején a varsói konföderáció lépéseire több a lengyelekhez intézett manifesztumában reagált. Ezek megerősítették az Ágost pártján állók önbizalmát. A köztársaság védelmének orosz részről történő hangoztatása meggondolásra kellett, hogy készítse a pártállásukat gyakran változtató lengyel mágnásokat. Tudjuk azt is, hogy Péter Ágost trónfosztásának hírére fontolóra vette Derpt és Narva ostromának elhalasztását, hogy a tavasszal az orosz főerőket a választó segítségére indítsa. Ebben az időszakban rendkívül intenzív volt az érintkezés a lengyelországi orosz követek, az oroszok lengyel- litván párt- hivei és az orosz kormány között. Ezekből /bár több eltulzott, csüggött, az azonnali orosz beavatkozást sürgető felhívás is elhangzott/ Péter levonhatta azt a következtetést, hogy a lengyelek többsége nem fogadta kedvezően az új királyválasztást. Így a cár pénzbeli támogatásra korlátozódott és újabb hadakat küldött Mensikov vezetésével a Patkul parancsnoksága alatt a jobbparti Ukrajnában tartozkodó orosz csapatok megerősítésére. Mensikov továbbutazott Lengyelországba, ahol Ágostot és a sandomiri konföderáció vezetőit biztosítani kellett Péter támogatásáról.

Az adott esetben a cár a leghelyesebb megoldást választotta. Nem szakította félbe sikeres baltikumi előnyomulását: a háború főbb katonai- külpolitikai célpontjai felé, nem képett előkészítés nélkül, felkészületlenül az ország határaitól távol döntő ütközetbe - ezt később Károly 1708-1709-es oroszországi hadjáratakor sem tette - ezzel felidézve a svéd agresszió közvetlen veszélyét. Ugyanakkor a lehetséges legnagyobb katonai- politikai támogatást adta Ágostnak, és az orosz-lengyel szövetség hiveinek.

A cárnak az eseményekre történő gyors reagálása is előmozdította az orosz- lengyel közeledést. Még Leszczyński megválasztása előtt /június 20-án/ Péter narvai táborába érkezett T. Działyński a Nemesi-Köztársaság követe az orosz- lengyel szövetség megkötésére. A kedvezőtlen lengyelországi események meggyorsították az érintkezés tempóját. Działyńskit rövid időn belül fogadta Golovin kancellár és Péter is. A következő hónap elején pedig már megkezdődtek a hivatalos tárgyalások Golovin és Safirov, illetve Działyński és Belozor között. A sandomiri konföderáció tiltakozó manifestumát eljuttatatták a nagyobb európai udvarokhoz, így azok képet kaphattak arról, hogy Szaniszlót Károly lengyelországi főlénye ellenére a nemzet többsége nem támogatja. Péter instrukciói alapján a nyugaton tartózkodó orosz diplomaták egyik fő feladata lett Leszezyński elismerésének megakadályozása. A Nemesi Köztársaság követével egyidőben érkeztek segítségért Narvába a litván mezei hetman Oginski és Zaranok. Az orosz-litván viszony szorosabb volt a lengyel- orosznál, így elképzelhető volt, hogy Oginskiék esetleg hatnak a lengyel álláspontra is. Az előbbiekből nyilvánvaló, hogy Péter Narva melletti táborában nemcsak katonai, de diplomáciai központ is volt.

Az 1704-es év eseményeiből szembetűnő az is, hogy Ágost uralmának egyik kritikus pontjához érkezett, amelynél csak a további harc melletti következetes elkötelezettség és a jól átgondolt diplomáciai lépések vezethettek eredményre.

A választó-fejedelem elképzelése, hogy Poroszországgal és Dániával szövetségben szembeszálljon Károlylyal, alapjában helyes volt, de a nagy szövetségnek és

magának az előbbi két államnak az álláspontja sem volt kedvező a terv megvalósításához.

Itt kell megjegyeznünk, hogy Matvejev jelentései szerint Hágában Károly lengyelországi agresszív tervei miatt - amelyek a tengeri hatalmaknál Lengyelországnak a francia szövetségbe történő tényleges belépésének rámképét idézték fel - felmerült ugyan az, angol-hollandán- porosz svédellenes háború terve /tulajdonképpen 1705-ben is fenntartották a gondolatot/, de hamarosan be kellett látni, hogy Anglia és Hollandia ezzel csak Károlyt akarta figyelmeztetni, hogy ne lépjen ki az általuk kedvezőnek ítélt keretek közül. Jól jellemzik a kettős angol álláspontot Marlborough 1704-es és 1705 végi berlini látogatásai, melyek a porosz hadak háborúban tartását célozták a nagy szövetség alapvető céljának megfelelően.¹ Tehát a nagy szövetség valójában nem gondolt aktív katonai fellépésre, mert ez együtt járt volna a franciaellenes front dán, porosz részének meggyengülésével, ezt pedig az egész spanyol örökösödési háború folyamán szívesen ellenezték. Az orosz diplomácia hágai tevékenységében ugyanakkor nagy eredménynek könyvelhetjük el, hogy 1702 nyarán és 1704-ben a nemzetközi ellentéteket ügyesen kihasználva felvetett és bizonyos ideig fenntartott ilyen terveket. Ezzel is bizonyítván, hogy Péter és munkatársai mennyire átfogóan, összefüggéseiben tekintették át a nemzetközi helyzetet, és ha Oroszországnak ebből a legkisebb eredményt sejtető akcióra nyílt kilátás, azt rögtön megtették. Az adott helyzetben azonban ezek az erőfeszítések nem eredményezhették az aktív segítségszerzést a lengyelországi harchoz. Poroszország álláspontjával kap-

1. Redlich, O.: Das Werden einer Großmacht. Österreich 1680- 1740. Brünn, 1942. 67. old.

csolatban meg kell jegyeznünk, hogy mivel Károly Frigyeszt elismerte porosz királynak, az /1703 júliusában/ felújította a porosz-svéd szövetséget, mely szerint semleges marad keleten, tehát politikája Ágosttól és Pátertől méginkább távolódott. Maga Ágost Poroszországnak és Dániának csak egyoldalú kötelezettségekkel és vajmi kevés előnnyel járó szerződést ajánlhatott.

A választó ebben a kiélezett helyzetben is következetlen volt. Még mindig nem tudott dönteni a harc, vagy a béke között. Ezzel magyarázható, hogy az előbbieken ismertetett tervével szöges ellentétben álló francia közvetítéssel elérendő különbéke-elgondolások ismét tettet öltöttek nála. Ebből láthatjuk azt is, hogy kettős játéka a spanyol örökösödési háború két fele között még mindig nem ért véget. Ekkor azonban Franciaország belső gazdasági- társadalmi problémái /a pénzügyi kimerülés, a camisardok felkelése / kezdtek mindjobban előretörni, a höchstädti csatavesztés pedig a katonai balsiker-sorozat kezdete volt. /Ágost 1704 tavaszán pontosan akkor hívta vissza csapatait a szövetségeseiktől, mikor a fordulat jelei voltak kialakulóban/. Lajos tehát 1704 közepére épp eléggé le volt kötve saját ügyeivel, semmint hogy újabb kényelmetlenséget vállaljon magára. Ágost tervének gyengesége még-sem elsősorban ebben állt.

A választó-fejedelem teljesen félreértelmezte a lengyelországi helyzetet, amikor Károlynak az év első felében hozott intézkedései után azt hitte, hogy a svéd királlyal diplomáciai eszközök felhasználásával békültni lehet. Károly semmi ilyenre nem volt hajlandó. A későbbiek pedig megmutatták, hogy nála az Ágosttal kötendő béke egyoldalú diktátumot jelent. Ágost és Patkul próbálkozásai a porosz udvar közvetítését elnyerni: nem vezettek

eredményre. Ezekben az érintkezésekben testet öltött Lengyelország felosztási terve. Patkul levelezésében a porosz miniszterekkel és berlini tartzkodásakor Ágosttal egyetértésben a Poroszország által létrehozott svéd-lengyel különbékéért Frigyesnek lengyel területek átengedését vetette fel.¹ Ezzel Poroszországot - márcsak az 1703-as svéd-porosz szerződés miatt sem - nem mozdították ki várakozó álláspontjából, viszont inspirálták a porosz király későbbi ezirányú igényeit. Ágost tervének újabb kiszivárgása pedig - ilyenekről a lengyelek az északi háború kezdete óta tudtak - rontotta Lengyelország-i helyzetét.

Az 1704-es lengyel helyzetben az említett különbéketervek nagy veszélyt jelentettek Oroszország számára. Megvalósulásuk együtt járt volna azzal, hogy szövetséges nélkül marad az északi háborúban, nemhogy a Nemesi Köztársaságnak a háborúba történő bevonása létrejöjjön. A svéd király magatartása, Poroszország nem elegendő nemzetközi súlya és főleg semleges álláspontja és nem utolsósorban Péter gyors reagálása Ágost fele, litván párthiveihez, a sandomiri konföderációra történő támaszkodással az orosz-lengyel szövetség szükségének előtérben-tartása, az orosz álláspontnak e kérdésben való következetes véghezvitele akadályozták meg ezeket a terveket. Az előbbi elemzésből nyilvánvaló az is, hogy Ágost elgondolásai nem nyújthattak kibontakozást a lengyelországi zavaros helyzetből és nem voltak alkalmasak a lengyel-litván uralkodóosztály harckészségének fokozására sem, amire pedig a királynak / és Oroszországnak is/ feltétlenül szüksége volt. Így ennek a narvai orosz-lengyel tár-

1. Haake, P.: i.m. 105-106. old. és Waliszewski, K.: i.m. 339. old.

gyalásokon kellett megtörténnie.

3./ A narvai szerződés és Péter diplomáciája

Az 1704 július 6-i első narvai orosz-lengyel tanácskozás jegyzőkönyvéből képet kaphatunk arról, milyen lengyel állásponttal találta szembe magát az orosz diplomácia a megbeszélések elején.¹ Lengyel részéről a szövetségkötés elengedhetetlen feltétele volt Beálaja Cerkov visszaadása. Działyński követelte továbbá az "örök béke" részleges revízióját és hogy a cár költségén lássák el a lengyel hadsereget tűzérséggel. A Palej-felkelés vonatkozásában Golovin fegyveres erő alkalmazása nélkül az orosz kormány közvetítési készségét hangoztatta Palej és a Nemesi Köztársaság között a lengyel állam ennek sikerét a felkelőknek adott teljes amnesztiával biztosíthatná. A lengyelek nem tudták leverni a felkelést, és a felkelőknek tett mindenféle engedmény nélkül ezt az orosz kormányra akarták áthárítani. Az úgynevezett orosz büntető expedíció lengyel követelése nemcsak a felkelők nagy száma miatt volt elfogadhatatlan, hanem ^{mint} Golovin mondotta "a Palej elleni harc a balparti Ukrajnában is nyugtalanságot idézhetett volna elő".² A Nemesi Köztársaság hadipotenciáljához viszonyítva túlzottnak tartotta az orosz kancellár a kért subsidiumot is; a litvánokkal kapcsolatos negatív tapasztalatok alapján

1. Koroljuk, V.D.: Der Eintritt der Rzeczpospolita in den Nordischen Krieg. i.m. 142. old. idézi az ülés jegyzőkönyvét.

2. Koroljuk, V.D.: i.m. ismerteti Golovin érveit.

jogosan merült fel orosz részről a lengyel- litván állam szövetségesi megbízhatósága miatt a segélyek szigorú feltételekhez kötése. Golovin szerint Péter " megparancsolta, hogy a nekik /a litvánoknak/ ígért segélypénzek egy részét a határon addig tartsák vissza, amíg nem tapasztalja, hogy az Offenszégnek adott ígéreteknek megfelelően a hadakat felszerelték." ¹

Mint korábban láthattuk, Agost és Patkul Péter hadműveleteit a Néva torkolatára igyekeztek korlátozni, így az 1702- 1704 közötti orosz sikereket növekvő féltékenységgel szemlélték. Patkul azzal is megpróbálta rávenni Pétert a fő stratégiai irány megváltoztatására, hogy kijelentette, ha a cár fő erőivel Lengyelországban Agosttal együtt harcolna Károly ellen, úgy értesülései szerint a porosz király szövetségre lépne a svédek ellen harcolókkal. Péter nagyon helyesen nem fogadta el ezt az érvelést, amely diplomáciai téren - a tengeri hatalmak és Frigyes kapcsolatának és Ø Poroszországnak az északi háborúval kapcsolatban elfoglalt álláspontjának ismeretében - sem hozhatott eredményt, katonai téren pedig végzetes lehetett.

A narvai orosz- lengyel tárgyalásokon is vezető szerepet játszott az a kérdés, hogy az orosz hadak milyen irányban támadjanak, és az 1702-1704 között általuk megszerzett terület kié legyen. Ezzel kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy a Nemesi Köztársaság bár ígényeit benyújtotta, de ezeket semmiféle korábbi katonai siker nem támasztotta alá. Az orosz vezetők és a lengyel követ közötti harmadik ülésen /július 11/ Dzialyhski két évre javasolta a szövetségi szerződés időtartamát.

¹. Koroljuk, V.D.: i.m. 144-145.old. ismerteti a július ülés lefolyását.

Érvelése nyilvánvalóvá tette, hogy a szerződés érvényének kérdésében a lengyel fél álláspontja az orosz subsidium nagyságától és attól függött, hogy a cár hol támad, és milyen területekről hajlandó lemondani a Baltikum keleti részében. A július 11-i ülésen további nézeteltérések merültek fel a kozák felkelőknek adandó amnesztia kérdésében.¹

Działyński próbálkozásai mégsem tudták megakadályozni, hogy az orosz diplomácia az alapvető kérdésekben megvalósítsa elgondolásait. Így pl. a lengyel követ hiába próbálta meggyőzni tárgyalópartnereit, hogy a Nemzeti Köztársaság hadipotenciálja magas szinten áll, az orosz kormány tudta ennek ellenkezőjét, és ez alapján szabta meg a segély mértékét és feltételeit. Az orosz katonai- politikai vezetés a Baltikum keleti részében szerzett területek és az orosz határok védelmét szem előtt tartva, a következő év támadás-irányát Kurlandia- Litvánia fele szabta meg, tehát nem fogadta el a déli előnyomulással lengyelországi döntő ütközethez vezető - kizárólag lengyel- szász érdekeket szemelőtt tartó - harc gondolatát. Az orosz fél ugyan megígérte Livónia visszaadását és azt, hogy a jövőben olyan területekre nem tart igényt, melyek korábban a Nemzeti Köztársasághoz tartoztak,² csak hogy ezek a területek soha nem képezték a lengyel- litván állam részét, továbbá sorsuk összekapcsolódott Ágost és a Nemzeti Köztársaság részvállalásával a további háborúban, amely viszont nem volt olyan arányú, hogy igényeiket megalapozhatta volna. Patkul későbbi újabb erőfeszítéseivel, melyek során azzal érvelt, hogy a nagy szövetség és Poroszország nem nézik

¹. Koroljuk, V.D.: i.m. 146-147.old. /a július 11-i ülés jegyzőkönyvéből./

². Koroljuk, V.D.: i.m. a július 15-i ülés jegyzőkönyvéből.

jó szemmel Péter túl kiterjedt hódításait a Balti tenger keleti partján és a lengyelországi orosz akcióval elérendő békét vennék szívesen - jóllehet megfelelt az igazságnak - Pétert nem tudta meggyőzni a katonai- politikai stratégiai irányvonal megváltoztatásáról.

A tárgyalások ^bproblematikájának nyomon követe után vegyük szemügyre az 1704 augusztus 19-én aláírt szövetségi szerződést. ¹ A szövetség védelmi és támadó jellegű volt, érvénye a felek számára előnyös béke megkötéséig terjedt. /1.§./ Kimondotta, hogy a szerződő felek nem köthetnek az ellenséggel különbéket /2-3.§./. Oroszország vállalta a Palej- által elfoglalt területek visszaadásának garanciáját. Ha Palej erre hajlandónak mutatkozik, a felkelők amnesztiát kapnak, /tehát nics szó kizárólagos katonai megoldásról 4.§./. A livóniai területek visszaadása a Nemesi Köztársaságnak /5.§./. A következő paragrafusok az orosz subsidiumokról és a Nemesi Köztársaság kötelezettségeiről szólnak: a cár 12.000 gyalogost ad teljes felszereléssel / 6.§./, évi 200.000 rubelt fizet a hadak felszerelésére; a lengyelek 21.800 lovas és 26.200 gyalogos kiállítást vállaltak /7.§./. A megegyezés nem korlátozódott a lengyel területre, ha Károly onnan távozott, a lengyeleknek akár a svéd birtokokon is folytatni kellett ellene a harcot /8.§./.

A szerződés megkötését közvetlenül megelőző tárgyalások - de maga az e célból az északi háború

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész i.m. 103. old. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo... II. rész i.m. 151-152. old. Koroljuk, V.D.: i.m. 153. old./ismertetik a narvai szerződést./

kezdetétől kifejtett orosz diplomáciai akció sorozat - is azt mutatták, hogy éles diplomáciai küzdelem folyt akörül, milyen formában nyerhet feloldást a két állam több kérdésben jelentősen különböző álláspontja. Ugy véljük a narvai szerződés nem is jelentett ilyen vonatkozásban határvonalat. A szerződés pontjainak többsége - orosz álláspontot tükröz: az 1., 2., 3., 4., 5., 8. §. lényegében ezt fejezi ki. Az 1686-os " örök békét" a lengyel fél nem erősítette meg, így Péternek számolni kellett a revíziós igények esetleges felújulásával, a Nemesi Köztársaság belső gazdasági- társadalmi - katonai állapota, a cár befolyásolásának növekedése a lengyel politikai életben viszont biztosítékot is jelentett ez ellen. Persze az orosz diplomáciának a nemzetközi helyzet e szemponttú szemmeltartását állandóan napirenden kellett tartani.

Ugy gondoljuk a szerződés 7.§-a orosz részről feltétlen engedményt tükröz. Az országnak igen komoly terhet jelentő segélyekről van itt szó. Ugy véljük az első fizetés időpontjának előrehozása a lengyelországi kedvezőtlen események gyors befolyásolásának szándékából fakadt, /feltétlenül helyesen/ másrészt a nem egyszerre történő fizetés a szigorú feltételek révén lehetővé tette annak revideálását. Az előbbieket jól alátámasztja, hogy Dzialyhski az első évi segély egészének, vagy legalább felének kifizetését még a szerződés aláírása előtt akarta elérni, vagyis az utóbbi következménytől némiképp szabadulni igyekezett, másrészt bizonyítékul szolgálnak Golovin egyik levelének alábbi sora is: " ha a hadakat nem állítják ki, akkor pénz sem kell adni és azt ezzel megindokolni".¹

¹. Koroljuk, V.D.: i.m. 155.old. /Golovin levele Dolgorukijnak. aug. 14. /

A lengyel követnek a Nemesi Köztársaság hadipotenciálját magyító álláspontját felhasználva a kiállítandó lengyel had nagysága úgy volt megállapítva, hogy annak megvalósítása a lehetőségek határáig rugott, tehát ilyen téren is alkalom nyilhatott módosításokra. Péter és munkatársai gyorsan, de ugyanakkor körültekintően is reagáltak az eseményekre. Az orosz diplomáciának bár lehetősége volt a vázolt változtatásokra, ezzel azonban ekkor nem élhetett, mivel a svédek elleni eredményes lengyelországi ellenállás kibontakoztatása volt az elsőrendű feladat.

A narvai szerződés a háború döntő szakaszában megvetette a nélkülözhetetlen orosz- lengyel együttműködés alapját. A sandomiri konföderáció kiformalódása az orosz- lengyel szövetség, az orosz- litván kapcsolat, Ágost és Péter szövetségének fenntartása nyilvánvalóvá tették a lengyelországi események és az orosz- svéd párharc végső kimenetelének szoros összefüggését. Ha az 1704-es év előbb felsorolt eseményeit Károly szempontjából értékeljük: a svéd királynak nem sikerült megszüntetni a lengyel ellenállást - így Leszczyński uralma ingatag volt -, Ágost teljes leveréséről nem lehetett beszélni, sőt magának Károlynak sem volt biztos pozíciója az országban, ha pedig onnan kimozdult, az előbbiekből logikusan következve az országgal az összeköttetés megszakadt és a labilis hátországban a bábkirály uralma összeomlott.

Amikor Péter naplójában, leveleiben, a követi instrukciókban, személyes tárgyalásain olyan központi helyet kapott a lengyel kérdés, akkor ezt a helyet katonai- politikai stratégiájában játszott szerepének megfelelően töltötte be, az eddig vázoltak /hol tudatos, hol

helyzetdiktálta/ figyelembevételére alapján Lengyelország belső helyzete - mely kapcsolatban volt külkapcsolataival -, az adott nemzetközi viszonyok /abban elfoglalt helye/ környezeti adottság volt az orosz diplomáciának, amelyet fel kellett ismerni, beilleszteni az abszolút uralkodó külpolitikai terveibe és ennek megfelelően befolyásolni azt. Ugy véljük, ezt tette Péter 1701-1704 között.

A bonyolult belső viszonyok /a főúri opposzició, a fegyverrel összetákolta, nyíltan áruló svéd párt, a primás vezette francia párt tevékenysége/, a spanyol örökösödési háború különböző államainak /a tengeri hatalmak, Ausztria, Franciaország és Poroszország/ beavatkozása a lengyel politikai életbe és a felszín alatt meglevő porosz- lengyel ellentét / az 1686-os "örök béke" revíziója/ miatt elhúzódott a lengyel- orosz szövetség kidolgozása, egységes svédellenes nemzeti front a narvai szerződés megkötésével sem jött létre, de a sandomiri konföderáció megalakulásával a döntő többség harci mozgósítása sikerrel járt, - ezzel a svéd párt teljesen izolálódott - így azt mondhatjuk, hogy az orosz diplomácia és személy szerint Péter tevékeny közreműködésétől kísért többéves folyamat pozitív eredménnyel zárult. A narvai orosz- lengyel szövetségi szerződés a két ország kapcsolatának fő meghatározója lett 1709-ig, nagymértékben hozzájárult a későbbi orosz katonai sikerhez.

Károly energikus előrenyomulása s szerződés gyors megvalósítását tette szükségessé. Orosz részről ezt meg is tették : Działyński 12.000 embert kért a lengyelek megsegítésére; Péter parancsot adott Repnyinnak, hogy 12 ezreddel siessen Ágost és a Nemesi Köztársaság

segítségére. Így a választó az orosz csapatokkal karöltve időlegesen visszafoglalhatta Varsót, míg csapatainak másik része Patkul vezetésével megkezdhette Poznan ostromát. A tehetetlen defenzív szász hadvezetés, amely nem vállalta a következő harcot - amiben persze nem csekély szerepe volt Ágost álláspontjának - azonban Károly közeledtének hírére /aki előzőleg elfoglalta Lvovot / abbahagyta az ostromot és Krakkó, illetve Szászország fele hátrált. A választófejedelemségből segítségül érkező Schulenburg Lesznónál nem tudta megállítani a svédekét.¹ A katonai események rövid ismertetéséből is nyilvánvaló, hogy a szászok és a lengyelek a jelentős orosz segítség ellenére sem alkalmazták az egyedül célravezető, minden erőt összpontosító aktív harcmodort a győzelem érdekében, hanem a támadás- visszavonulás útvonalában mozogtak, és végül is az Oderán át egyre inkább Szászország fele szorultak. Ágost teljes bukásának megakadályozására katonai téren alig tett valamit. Ez a feladat egyre inkább a narvai szerződés értelmében a lengyel- litván területen tartozkodó orosz hadakra hárult. "Litvániában Repnyin egyik ezredese Visnyeveckijjével egyesülve Zsmudünél megtámadta a Sapiehák: a lovasságot szétverte, a gyalogságot foglyulejtette."² A diplomáciai aktivitás után 1704 végére tehát kibontakozott a lengyel-litván államban az orosz katonai aktivitás is, amely ezzel legalább időlegesen kitolta Ágost végső bukását.

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész. i.m. 102-106. old. *XX*.

2. Golikov, I.I.: Gyejanija Petra Velikogo... II.rész. i.m. 156.old.

4./ Az orosz- francia érintkezés Péter diplomáciájában

Kétségtelen tény, hogy az orosz diplomácia tevékenysége a további eredményes harc miatt elsősorban az orosz- lengyel szövetség létrehozására és az orosz-szász szövetség megtartására irányult. Az 1702- 1704 közötti baltikumi orosz sikerek után azonban Péter már arra is gondolhatott, hogy ezeket, vagy legalább egy kikötőt megfelelő közvetítő biztosításával, illetve a nagy szövetségbe való belépése révén megtarthat. A cárnak ez az álláspontja már önmagában is cáfolja azokat a véleményeket, /pl. Brückner, Halecki, Waliśszewski/, amelyek túlzott terjeszkedő törekvéseket tulajdonítanak Péternek Nyugat-Európa fele. A közvetítőkeresés érdekes fejezetét képezik az 1703-1704-es orosz-francia tárgyalások. Baluze francia követ instrukcióját, az orosz állásponttól alapjában eltérő felfogását már ismertettük. Szenteljünk itt azonban néhány sort a két ország kapcsolata tágabbkörű következményeinek.

A törökellenes harc befejezése, az 1697-es lengyel királyválasztás és Károlynak az oroszországi területekről történő távozása után, ha átmenetileg is, de tompultak azok az okok, melyek Franciaország és Oroszország kapcsolatát rideggé tették,¹ viszont jelentkeztek olyan tényezők, melyek más oldalról ugyanezt az érintkezést elősegítették. Az utóbbiaknál mindenekelőtt a Rákóczi- szabadságharcot, a lengyel helyzet alakulását, és a török-

1. Arhiv Kurakina. III. könyv. i.m. 168-169. old. az orosz követ 1706-ban Boroszlóban írt az államok politikájáról: itt a törökök, a lengyelek és a svédek elleni harc lehetséges szövetségeseit sorolja fel, azaz ellenséggé Franciaország három szövetségeseit.

országi diplomáciai tervezetéseket lehet említeni.

A magyar szabadságharcnak Erdélyen keresztül történő megsegítése aggodalmat idézett elő az osztrák politikai körökben. Pleyer a császár oroszországi megbízottja ugyan egyik jelentésében lekicsinyelte Baluze küldetésének jelentőségét és fagyos orosz fogadtatásról írt, de a nyugtalanságot ezzel nem tudta megszüntetni. Nem érdektelen jelentéséből utalnunk még a francia követ és a moszkvai lengyel rezidens kapcsolatára, amely mutatta Lajos külpolitikájának hagyományos vonalát.¹ Tegyük még hozzá, hogy Matvejevnek Hágában a hollandok gyanús sietőséggel a francia misszió haszontalan voltát és a francia, svéd részre történő felderítés lehetőségét kezdték bizonygatni. Az utóbbi is mutatta a nagy szövetség kormányainak aggodalmát.

Péterben Patkul /és Golicin/ 1702-es bécsi tárgyalásainak meggyűlölet és Dolgorukijnak a lengyelországi osztrák különbéke próbálkozásokról /1703/ szóló jelentései után újabb aggodalmakat keltett Patkul közlése 1703 őszén, hogy az osztrák diplomácia Ágostnál korábbi terveit túllépve szász beavatkozást akar elérni Magyarországon.² A rendelkezésre álló adatok alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a francia- orosz és az osztrák /angol, holland/ - orosz kapcsolatokban a magyar és lengyel ügyek

1. Recueil des instructions... VIII.Russie.I.köt. X.m. 99. old. idézi Pleyer jelentését.

2. Pismo i bumagi imperatora Petra Velikogo. II. köt. /1702-1703/ Szentpétervár, 1889. 68o. old.

orosz & magyar/ szempontból a következőképp éreztették hatásukat. Péternek és Rákóczinak veszélyes volt az osztrák diplomácia lengyelországi tevékenysége, mert előidézhetette Ágost kiválását az északi háburúból, illetve fellépését a magyarok ellen, másrészt a franciákkal folytatott tárgyalások eredményes zárása mindkettőjüknek kedvező lehetett: Péternek a tengerpart birtoklását, Rákóczinak az orosz katonai segítséget eredményezhette. A pozitív eredményhez azonban a francia külpolitika svéd, orosz szektorának döntő megváltozása volt szükséges, ami viszont nem történt meg.

Az orosz- francia érintkezéssel kapcsolatba kerültek a konstantinápolyi francia- orosz- magyar diplomáciai akciók. Tolsztoj törökországi orosz követ 1704 január 15-én arról jelentett, hogy Ferriol a Portát magyarországi beavatkozásra akarta rávenni. Az orosz követ kitűnő érzékkel ismerte fel, hogy az osztrák- török háború Oroszország déli határainak /az itteni megerősödésnek/ egyfajta biztosítékát jelentenék, így február 3-i levelében engedélyt kért Pétertől, hogy a francia akcióba bekapcsolódják. Miután a cár Moszkvában Baluze-val megegyezett a törökországi közös akcióban, december végén utasította Tolsztojt működjön együtt Ferriollal.¹ Néhány adattal illusztráljuk, hogy Péternél az északi háborús stratégiájából következően milyen fontos szerepet játszott az orosz-török viszony. 1703-ban Tolsztoj többször írt arról, hogy a törökök ki akarják kénlelni a Dnyeper-menti flotta és várépítést, Péter a török csapaterősítések láttán már esetleges határmenti betöréstől, pusztitástól tartott.² A cár ezért utasítást

¹ Krilova, T.K.: Russzkaja diplomatija na Boszfore. "Isztoriczeszkije zapiszki". 65.könyv. 1959. 253-256.old. Idézi Tolsztoj leveleit és a Péter utasítását,

² Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo... II. rész. i.m. 104.old.

adott ezen helyek megerősítésére és nagyobb számú katonaság itt állomásoztatására. "1704 február 19-én Moszkvába érkezett a török követ Musztafa aga, akit a cár fogadott. Utazására az adott alkalmat, hogy a szultán /III. Aşhmed-K.J./ elfoglalta a trónt. Kifogásolta, hogy a béke szerint nem lehet városokat építeni, márpedig Azov mellett felépült Troickij, a Dnyeperen Kamennüj Zaton, Voronyezsben pedig hajókat készítettek. Követelte, hogy az oroszok ezt hagyják abba." A cár választ csak novemberben adott. Kijelentette, hogy "országában ugyanolyan úr, mint a szultán a sajátjában, az Azov környéki várak és a voronyezsi flottaépítés pedig nem az orosz- török béke ellenében történik, amit ő tiszteletben tart. Az ügyben a Porta felvilágosítást kap Tolsztojtól /a konstantinápolyi orosz követtől/." ¹ Az előbbieket ismeretében bizton állíthatjuk, hogy a francia /magyar/ diplomácia törökországi kapcsolatai Péternek igen hasznosak lehettek. A moszkvai francia- orosz tárgyalások a vázolt több kecsegtető előny ellenére még-sem zárultak eredményesen. Baluze 1704 augusztus végén már ismét Var-sóban volt.

Mi okozta a tárgyalások meggyűlöletét? Több történetíró kifejti, hogy Bécsben, Hágában és Konstantinápolyban a nagy szövetség diplomáciája mindent megtett ennek érdekében.² Így Ferriol /és Tolsztoj/ akciójának kibontakozása után a törökországi osztrák és angol követ

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I. rész. i.m. 82 és 107. old. és Golikov, I.I.: i.m. 124- 126. és 155. old.

2. Recueil des instructions ...VIII.Russie. I.köt.i.m. 99.old. /Rimbaud véleménye/, Brückner, A.: i.m. 383-385. old. Váradi- Sternberg János: Az 1707-es orosz-magyar tárgyalások előzményei. "A szegedi tanárképző főiskola tudományos közleményei". Szeged, 1965. 5. old.

/Talman és Sutton/ március elején felkereste Tolsztojt, hogy a francia lépések támogatásáról lebeszéljék. Az angol- holland- osztrák diplomaták tudatosan kiszivárogtatták, illetve felnagyították a hágai és bécsi orosz követek tárgyalásait, sőt már Péternek a magyarországi szabadságharcba osztrák oldalon történő beavatkozásáról beszéltek. Kétségtelen, hogy ezen lépések az orosz- francia-, török kapcsolatok aláásására irányultak, de döntő módon nem ezek határozták meg annak alakulását. 1704 elején a bécsi svéd követ is csapatokat ajánlott a császárnak a magyarok ellen, ez azonban a franciá- a svéd kapcsolatot nem változtatta meg. Egyébként lehetséges, hogy Péter akciója az osztrákoknál a svéd lépés semlegesítését is célozta. Törökország hanyatló belső gazdasági- katonai állapota miatt a semlegesség álláspontját foglalta el, sőt Péter naplója és Tolsztoj jelentései szerint az osztrákok elleni beavatkozás helyett inkább az Oroszország déli részén történő eseményeket szemlélte aggodalommal. / A lappangó oroszellenes álláspont 1711-ben háborúba torlott./ Az tehát, hogy az orosz- francia, francia- török kapcsolat lehetséges pozitív következményei nem jöhettek létre, elsősorban Törökország és Franciaország álláspontján múlt és nem a nagy szövetség eredményes diplomáciai tevékenységével, illetve Péter és Rákóczi következetlen magatartásával magyarázható. Igaz ugyan, hogy Rákóczi 1704 elején Ráday-t szövetségi javaslattal Károlyhoz és a porosz királyhoz küldte, ennek hiábavalósága azonban előtte is gyorsan bebizonyosodott,¹ és ezután közvetlen érdeke fűződött ahhoz, hogy a törökországi és oroszországi francia törekvések eredményre vezessenek. Ezért segített Ferriolnak a konstantinápolyi akciókban.

1. Köpeczi Béla- R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1955. 138- 139 és 152. old.

A vázolt francia lépésekben az orosz és magyar érdekek egyik korai egybeesését láthatjuk. Később átmeneti eltávolodás következett /1705-1706/, de végül Péternél és Rákóczinál az altranstádi béke utáni lengyel helyzet kapcsán egy új politikai irányvonal kiindulópontja lett.¹

Azt a tényt, hogy Péternél az orosz-francia érintkezés túllépte a diplomáciában szokásos fenyegetési eszköz szerepét, a tárgyalások még egy problémaköre bizonyítja. Du Héron varsói, Briord hágai, Poussin koppenhágai francia követek Péter itteni rezidenseit biztosították az orosz kereskedelem szabadságáról a francia vizeken. Ezzel viszont szöges ellentétben volt, hogy a francia tengernagyi hivatal az 1703-ban, majd 1704 nyarán a francia kalózkodó által elfogott orosz hajókat jogos zsákmánynak tekintette és nem volt hajlandó visszaszolgáltatni azokat. Baluze 1704 augusztusában Lajosnak írt jelentésében a cárnál lefolyt búcsúaudiencia benyomásai alapján tanácsolta, hogy adják vissza az elfogott hajókat, valamint francia hajórajzokkal segítsék Pétert a navigáció területén.² A francia követ itt nyilván a cár óhaját tolmácsolta, aki legalább azt szeretne volna elérni, hogy a franciák ne akadályozzák az orosz kereskedelmi tengerhajózást. Ez a későbbiekben a hajózás szabadságának kölcsönös garantálásához vezethetett. Itt Lajosnak is érdeke lehetett a tengeri hatalmak kereskedőit Oroszországban megillető kiváltságok megszerzése. Péter viszont Franciaország és Törökország hagyományos kapcsó-

¹. Perczyński József: Projets de pacification européenne de F. Rákóczi en 1708-1709. Annales Universitatis Budapestensis de Rolando Eötvös nominata e. Sectio historica. VI. köt. Bp. 1964.

². Tarle, E.V.: Russzkij flot i vnyesnyaja politika Petra I. i.m. 131-132. old.

latainak felhasználásával az orosz kereskedelem szabadságát kiterjeszthette a Fekete- és később a Földközi tengerre. Ezzel nagy álma Oroszország közvetítéséről Európa és Ázsia között a déli tranzitkereskedelmi úton közelebbjutott volna a megvalósuláshoz.¹

Az előbbieken jelzett események kedvező alakulásához azonban az kellett volna, hogy a francia külpolitikai szisztémában Törökország rovására Oroszország előretörjön, de már Baluze instrukciójából nyilvánvaló volt, /az orosz csapatok Itáliában a Fekete tengeren a török miatt nem mehetnek/ hogy ez ekkor még nem történt meg, sőt Posztnyikov jelentése szerint a király jelenlétében döntöttek az admirális tanácsában amellet, hogy az orosz hajókat nem adják vissza, amikor hasonló körülmények között fogságbaejtett svéd hajókat visszaszolgáltattak.² Az orosz követ helyesen vonta le a következtetést, hogy Franciaország ezzel nyíltan kifejezésre juttatta, hogy Svédország mellett áll, / persze Posztnyikowval szemben meg kell jegyeznünk, hogy a legmélyebben fekvő ok nem Baluze küldetésének sikertelensége volt, aki nem tudta Pétert rábeszálni, hogy a sikeres katonai akciók után területnyereség nélkül kössön békát Károllyal./

Az orosz- francia vonatkozású események elemzése után megállapíthatjuk, hogy Franciaország ekkor hagyományos svéd- és törökbarát politikáját folytatta tovább

1. Arhiv Kurakina. III.könyv.i.m. 157-160.old. / A Kína és Perzsia, illetve a nyugat fele folytatott orosz kereskedelemről/.

2. Recueil des instructions... VIII. Russie.I.köt.i.m. 110. old.

és Oroszország tengeri hatalommá válásához éppoly negatívan viszonyult, mint Anglia és Hollandia, így bár a Péter vezette orosz diplomácia rendkívüli rugalmassággal, eredetiséggel, körültekintéssel kapcsolata be a tárgyalásokat az északi háború katonai- külpolitikai eseményeibe, ezek a merev francia álláspont miatt nem vezethettek eredményre. A francia politika fentebb ismertetett jellege adta az alapot az 1704 végére jelentkező változásnak Oroszország irányába: a konstantinápolyi oroszellenes francia intrikák újjáéledésének. 1705 tavaszán Rákóczi is újból Károly fele fordult,¹ így ehhez a francia irányvonalhoz kapcsolódott. A fejedelem és Károly kapcsolata már az előző év végén a szerbek tudomására jutott, akik felajánlották Péternek szolgálataikat a magyarok ellen. A cár azonban ezt nem vette igénybe, mivel nem Rákóczi elidegenítését, hanem inkább barátságát akarta a franciákhoz vezető út fenntartása érdekében.

5./ A narvai szerződés végrehajtása az 1705-ös orosz katonai- politikai tevékenységben

Az 1704. évi narvai szerződéssel a Nemesei Köztársaság hivatalosan is belépett az északi háborúba. A lengyelek már az 1703 nyári lublini szejm idején elhatározták a haderő növelését, ez azonban még az 1704-es évben sem valósult meg. Péter a narvai szerződés megkötése után annak a segítyezésre vonatkozó végrehajtását rögtön

1. Küpeczi Béla- R. Várkonyi Ágnes. i.m. 174, 197, 264. old.

megkezdte, a szászok ellenben még passzívabbá váltak, a lengyelek pedig késlekedtek a hadak kiállításával.

Péter elképzelése szerint az orosz seregnek 1705-ben át kellett vágni a Kurlandiában tartozkodó Lőwenhaupt érintkezési vonalait Károllyal - így az orosz erők könnyebben megbirkózhattak a svéd tábornok kisebb seregével, biztosították a korábbi hódításokat, sőt újabbra nyílt lehetőség - másrészt a délről támadó lengyel- szász csapatok segítségével a svéd király a szövetségeseik harapófogójába került volna. Az orosz hadak litvániai előnyomulását egyes alegységeknek a Sapiehákkal vívott csatározásai kísérték a hercegség megtisztítására a svédektől és párthiveiktől. Polockból június közepén a hadak egy része Seremetyev vezetésével a Mitavánál álló Lőwenhaupt ellen vonult, a másik rész Péter vezetésével Wilna fele Károly ellen. Lőwenhaupttal kapcsolatban az oroszok feltételezték esetleges visszavonulását Poroszország fele. Péter Wilnából azt írta Seremetyevnek, ha a porosz király átengedi a svédeket, akkor mint semleges uralkodónak a Lőwenhauptot üldöző oroszokat is be kell bocsátania. Ez a lehetőség később beigazolódtott és Péter a porosz semlegesség egyoldalú feladását látta benne.

Az első hadiesemények az oroszok számára kedvezőtlenek voltak. Lőwenhaupt megverte Seremetyevet Hemauert-hofnál, röviddel később /július 31-én/ Péter hírt kapott arról, hogy a Paykull vezette szász-lengyelek vereséget szenvedtek Varsó közelében.¹ A nyugtalanító kurlandiai

¹. Itt Péter naplója tévesen Patkul nevét említi és ezt Golikov és Puskin is átveszi. Paykull ekkor fogságbaesett és kivégezték. Patkult viszont 1705 végén a szászok tartóztatták le. A fenti eseményeket Bonnac részletesen ismerteti. *Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710.* i.m. 112-114. old.

hirre Péter haddal siegített Szeremetyev segítségére; a svédok Riga fele hátráltak, az orosz seregek szeptemberben bevették Mitavát és Bouszkot. Péter Mitavától -több levelében Ágost növekvő segélykéréseire azt írta Golovinnak: utasítsa vissza ezeket, mivel azt orosz részről arra az évre már teljesítették, és a svéd hadsereg kettéosztása miatt Ágosttal szemben amúgyis csak Renksjöld áll, mivel Károly Varsóban van.¹ Péter intézkedését Mensikov jelentése is alátámasztotta, aki azt írta, hogy Ágost a jelentős orosz segítség ellenére nem hajtott végre sikeres hadműveleteket. Az orosz főerők ugyanebben az időben foglalták el Grodnót.

A fenti hadműveletekkel Löwenhaupt seregének a svéd király hadától történő elvágása befejezett tényvé vált. Az orosz hadműveletek nagyterületet öleltek fel, ami Litvánia és Kurlandia megtisztítását, az orosz határok és az ujonnan szerzett tengerpart biztosítását jelentették a svédekkel szemben. Meg lehet jegyezni, hogy ugyanebben az időben a Pétervár-környéki svéd tengeri és szárazföldi próbálkozásokat is visszaverték. A másik orosz stratégiai elképzelés a svéd hadak /keletről orosz, nyugatról lengyel-szász/ harapófogóban történő felszámolása amiatt nem sikerült, mivel a lengyelek a szükséges had felállításáról /gyalogos ezredek/ és adó bevezetéséről, ennek fedezésére nem gondoskodtak. Az orosz hadakat ekkor a megerősített Grodnóba vonták össze, míg Tikocin környékén volt Schulenburg a szász és Visnyeveckii a litván haddal.²

Károly a fenti időszakban Varsóban Leszczyński

¹. Puskin, A.Sz.: Isztorija Petra. Moszkva-Leningrád, 1949. 138, 139. old.

². Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m. 109-117.old.

megkoronázásával volt elfoglalva. A királyt a lvovi érsek koronázta meg október 4-én. Ezen szolgálata jutalmául, mivel Raziejowski kardinális meghalt, Szaniszló őt tette helyébe. A Szászországból visszatérő Ágost pedig Szembek gnieznoi püspököt jelölte új primásnak. Ezek az intézkedések is mutatták a lengyel helyzet korábbi instabil állapotának folytatódását. Közben a cár hadműveleteit kiterjesztette Kis-Lengyelországra és Mazepa révén Volhiniára. A legjelentősebb siker az volt, hogy október elején Mensikov Varsó közelében megverte a Sapiehák és a kijevi vajda seregét és később Szinyickijjével egyesülve Leszczyński gárdáját. Ilyen orosz katonai sikerek közepette érkezett Ágost október 21-én nagy kerülovel /Habsburg és porosz területen át inkognitóban/ Tikocinba, ahonnan Péterrel együtt Grodnóba mentek és december 5-ig ott tárgyaltak.

Az a tény, hogy a katonai- politikai események ismertetésénél a szászokról és a lengyelekről kevés szó esett, azt mutatja, hogy ezekben csekély részt vállaltak. 1705 közepén Ágost hatalma az országban szinte a nullával volt egyenlő, ami Károly biztonságérzetét abszolúttá tette. Szinte már ekkor lehetőség nyílt volna Ágost hatalmának likvidálására, /akár Szászországban is! /. Ágost 1704 decemberétől Szászországban tartozkodott, hogy onnan segítséget hozzon, illetve a külföldi hatalmak támogatását megszerezze. Ezen tevékenysége nem sok sikerrel járt, és csak Péter lengyelországi akciói akadályozták meg, hogy hatalma végképp összeomoljon.

Ágost és Péter grodnói megbeszélései több szempontból is jelentősek voltak. I. Frigyes porosz király Ágost segélykérését arra akarta felhasználni, hogy megszerezze Gdanskot és Lengyel- Pomerániát. Patkul akciója az orosz- lengyel - porosz szövetségre Frigyesnél ismét

csak az egyoldalú orosz érdekek hangoztatására voltak jók. Kurakin Golovkinnak írt levelében helyesen látta a orosz álláspontot: "Keyserling orosz követ gyorsan visszatért Poroszországba: ez is annak az udvarnak a kétszínű politikáját mutatja. Patkul, aki Poroszországban volt, kérte jelentsék ki, kivel vannak: nem kapott rá választ."¹

Az orosz- lengyel tárgyalások alatt folyt a grodnói rada. Az orosz- lengyel megbeszélések az ukrán kérdésben komoly ellentéteket mutattak. Péter útmutatásai alapján az orosz képviselők rámutattak arra, hogy a Palej által elfoglalt helyeket akkor adják vissza, ha a felkelők amnesztiában részesülnek. Ebbe a lengyelek nem egyeztek bele. Az oroszok követelték a Rigával való kereskedelem megtiltását is, mint gazdasági bojkottot Svédország ellen. A cár az orosz alattvalóknak ezt már korábban elrendelte és most követelte kiterjesztését a Nemesi Köztársaságra. Agost és Péter tárgyalásain a fő nehézséget az okozta, hogy a választó amikor szövetségük felújítását javasolta /december/ nem vette figyelembe erőviszonyaik gyökeres megváltozását. A fentebb ismertetett problémák miatt a cár és a lengyel képviselők, valamint Agost tárgyalásai nem zárulhattak eredményesen.

A Nemesi Köztársaságbeli orosz katonai- politikai befolyás növekedését mutatta az a tény is, hogy Károly szászországi hadjárata előtt Grodnóban meg akarta semmisíteni az orosz hadsereget. Károly távozásával viszont együttjárt az, hogy a lengyel népi ellenállás / a parasztság és a városok/ és a köznemesi opposzició ismét növekedett, a kisebb orosz segédcsoportok nagyobb hadműveletéi

1.

Arhiv Kurakina III. könyv. 317-320 old. /Kurakin levele Golovkinnak/ és Waliszewski, K.i.m. 338.old.

területet nyertek, Ágost szász hada megjelenhetett a köztársaságban és mindez együttjárt azzal, hogy Leszczyński koronája egyre halványabban ragyogott. Szaniszló szerződése Károllyal /1705 legvégén/, amely előírta a közös felépést Oroszország ellen, kimondta, hogy egymás nélkül nem kötnek szövetséget és fegyverszünetet és Lengyelország megszakítja a kereskedelmi- politikai kapcsolatokat Oroszországgal: egy teljesen egyoldalú diktátum volt, amely nem vette figyelembe a lengyel nemzeti érdekeket. Leszczyński Kurlandiát és Livóniát Károly protekturátusa alá adta és ezzel a lengyel mágnások óhaját sem teljesítette. Az ilyen szerződéssel Károly nem biztosíthatta a maga és védenca számára a szilárd lengyelországi pozíciót. Másrészt 1705-ben Károly Leszczyński koronázásával nagy időnyerést biztosított ellenfeleinek, amikor lényegében egy egész évet tétlenül töltött. Péter a svéd politika fenti gyengeségeit kihasználva, megerősíthette az orosz katonai- politikai pozíciókat a lengyel- litván államban.

Péter a politikai közhangulatot is ügyesen orientálta a hadművelleti területen. Egy 1704-es manifesztumában Livóniáról azt mondta, akkor adják át Lengyelországnak, ha az önállóan meg tudja védeni: erre az 1704-es politikai fejlemények után kevés remény volt, az 1705-ös katonai események pedig szinte semmissé tették. A livóniai nemesség hite a svédek győzelmében az orosz sikerek hatására megrendült, Péter kiváltságos helyzetűket a meghódított területen nem érintette, a Nemesi Köztársaság a területek megszerzéséért nem tett eredményes katonai lépéseket. Így a cár manifesztuma az orosz fennhatóság irányában hatott. Péter az orosz hadak lengyelországi tartozkodását jogilag is indokolta, ezzel tekintetbe vette a Nemesi Köztársaság belpolitikai szokásait is. Károly minden intézkedése ezzel szemben felingerelte a lengyel uralkodó osztályt, mivel nem vette fi-

gyelembe az ország politikai rendjét. Péter 1705 júniusi kiáltványában felhívta a lengyeleket a közös harcra, az Ágost és közte 1703-ban megkötött szerződésre hivatkozva.

A cár - különösen 1705 ősztől - vállalta a lengyelországi harc oroszlánrészét azért, hogy szövetségese bukását megakadályozza. Ezzel megsemmisítette azt a lehetőséget, hogy a svéd király lengyelországi párthiveit tartalékul bevethesse, létrehozhatta teljes köztársaságbeli uralmát és távoltartotta a háború tüzeit Oroszországtól.¹ Ennek egyedüli módja az volt, hogy orosz csapatok operáltak az országgal szomszédos területeken és a cár hadakat adott, illetve segélyt folyósított Ágostnak és az orosz szövetség hiveinek. 1705 augusztusában az orosz sereg grodnói tartozkodása a lengyel- litván- orosz szövetség hiveit Ágost mellett tartotta.

Az a tény, hogy Oroszországban ekkorra két nagy felkelés bontakozott ki /a baskir- felkelés Ufa környékén és júliustól az asztrahányi-felkelés, amit Seremetjevnek csak 1706 március közepére sikerült levernie²/ és Péter ilyen feszült belső helyzet mellett is - melyek egyúttal a háború miatt fokozódó pénzügyi terhek okozta elégedetlenséget is tükrözték - a lengyel- litván hadszíntéren állomásoztatta az orosz haderő jelentős részét és a lehetőségekhez mérten a segélyeket is igyekezett folyósítani, mutatta milyen fontos szerepet tulajdonított Ágost és a sandomiriek támogatására. Ezt közvetetten a felkelőkkel

1. Gerovszkij, Ju. A.: Polska i pobeda pod Poltavoj. / A "Poltavszkaja pobeda" című könyvben. Szerk.: M.B.Grekov és V.D. Koroljuk. Moszkva, 1959./ 19. old.

2. Barer, I.: Vnesnyaja politika Petra I.i.obrazovanyije Rosszijszkoj imperiji." Isztoricseszkijszurnal". 1938.6. sz. 48- 49. old.Arhiv Kurakina.III.könyv.325.o.

szembeni látszólagos engedékenység is jelezte.

Azt, hogy Péternek Ágost hűségével ekkor felmerülő kételyei mennyire megalapozottak voltak mutatta, hogy Károlyt 1706 elején már Ágost Szászországból való kiűzésének gondolata foglalkoztatta, amire támpontot adott a választó fejedelem "békülékeny" politikája is, a svédok irányában. Ugyanakkor Károly agresszív tervei a szászokkal és a lengyelekkel szemben és Leszczyński királyválasztása más értelemben segített a cárnak "megakadályozni Ágost hűtlenségét", mivel ezzel a politikával a svéd király a választóval történő békekötés útját rombolta le, amire pedig az hajlandó lett volna.

1705-1706 fordulóján Károly grodnói előnyomulása miatt Péter és munkatársai feltételezhatték azt is, hogy a király ezután nem Szászország fele, hanem Oroszország irányába nyomul előre. "Sokan azt híresztelik, hogy a svédok Szmolenszkbe akarnak menni, hogy így hadainkat Lengyelországból kivonjuk és Leszczyński ott megerősödjön."¹ Kurakin fenti sorai mutatják azt, hogy az orosz vezetés és az európai közvélemény egyaránt nem volt tisztában azokkal, hogy Károly előnyomulása "csak" egy manőver az orosz seregek foglyulvétele és az azt követő felvonulásra a szász választófejedelemség felé, vagy egy általános támadás bevezető aktusa az orosz birodalom fele.

A fenti helyzetben Ágost 1705 végi hűségát erősen megkérdőjelező intézkedései az oroszok számára nagy veszélyt jelentettek. A szász miniszterek 1705 végén le tartoztatták Patkult, mivel az a parancsnoksága alatt levő

¹. Arhiv Kurakina. III. könyv. i. m. 323-324. old. /Kurakin levele Mensikovnak. Hágából./

oroszokat császári szolgálatba akarta adni. Így nézete szerint a császárt rávehették volna arra, hogy ne ismerje el Leszczyńskit és támogassa Lengyelországban az Ágost mellett állókat. A szász vezetők ezt az érvelést nem fogadták el, másrészt tartottak attól is, hogy Patkul közli az oroszokkal az álhatatlan szász álláspontot az északi háború kérdésében. Ágost félmegoldásokkal kísérletező politikáját mutatták az újrakezdett nyugati békepróbálkozások is. Haditerve, mely szerint Péter kivonul Lengyelországból és ehelyett kurlandiai és livóniai hadműveletekbe kezd, biztosította volna a háborúból történő zavartalan kilépését és ugyanakkor Károlynál a rögtöni orosz-svéd összecsapást helyezte volna előtérbe. Nyilvánvaló, hogy ezeket az elgondolásokat, illetve akciókat Péter jogos bizalmatlansággal szemlélte. Amikor Károly, miután megkoronázta Leszczyńskit, 1706 januárjában átkelt a Nyemanon - Péter a grodnói parancsnokságot az oroszországi helyzetre való tekintettel átadta Ágostnak és Ogilvinek - Ágost távozása a körülzárt városból igazolta Péter¹ korábbi aggodalmait.

¹. Waliszewski, K.: i.m. 34o. old.

IV.

AZ ALTRANSTÄDTI BÉKE ÉS AZ OROSZ DIPLOMÁCIA

1./ Ágost és Péter kapcsolata Altranstädtig. A szövetség biztosítására tett orosz lépések

1705-ben a lengyel- litván hadszíntéren egyedül az oroszok bizonyultak aktívnek, a szászok teljesen passzívak voltak, a Nemesi Köztársaság a gazdasági erőforrásokat nem összpontosította a hadsereg felszerelésére, szerződésileg is vállalt katonai kötelezettségeit nem teljesítette. Az oroszok harcához egyedül lengyel- litván párthíveik nyújtottak anyagi és katonai támogatást. Ágost befolyása a Lengyelországban történő eseményekre igen csekély volt, az év végén Péterrel folytatott tárgyalásain csak egyoldalú segítségkérését hangoztatta, mindenféle reális ellenszolgáltatás nélkül. Károly grodnói támadásakor " Ágost a lengyel- szászokkal célszerűnek látta elhagyni Grodnót és Varsóba ment. Azt mondta; itt megveri Renksjöldöt, maga köré gyűjti a hű lengyeleket, egyesül a Szászországból kijött szászokkal és megveri Károlyt".¹ Egy hosszú bizonytalan manőversorozatot helyezett kilátásba, amikor a svéd király közvetlen és gyors csapással fenyegette a Grodnóba zárt csapatokat. Péter gyorsan felismerte a terv kalandorjellegét. Már januárban azt írta Ágostnak a szászok akadályozzák meg Károly és Renksjöld egyesülését, ő maga további 6.000 emberrel erősíti lengyelországi csapatait. Miután Ágost nem tett semmit, Károly akadálytalanul bekeríthette Grodnót.

1. Tarle, E.V.: Szevernaja vojna i svedszkoje nasesztvije na Rossziju. Moszkva, 1958. 457. old.

Péternek Ogilvi tábornagyhöz irt levele bizonyította, hogy a cár egyre kevésbé bizott a szászokban. Levelében utasította Ogilvit, ha a szászok rövid időn belül nem sietnek a Grodnóba zárt sereg felmentésre, vonuljon vissza az orosz határhoz. A cár stratégiajának fő célja ekkor az orosz sereg főütközet nélküli kimentése volt, valamint Károly, Renksjöld és Löwenhaupt seregeinek elválasztása. Február elején Péter Orsából Ágosthoz irt levelében kérte a választót az energikus akcióra. Oginski és Visnyeveckii litván hetmanokon keresztül is próbált ráhatni. /Az Ágost álláspontján ilyen módon történő módosítás a poltavai csatáig az orosz vezetők részéről gyakori alkalmazást nyert./ Átlátszónak tartotta Péter a választó magyarázkodását - amit Arensteten keresztül kapott meg, - abban, hogy Ágost segítségért ment és azzal tér vissza, a cár kételkedett. Nem nyugtatta meg az sem, hogy Ágost szerint Károly nem támadja meg Oroszországot. /Elég, ha a bekerített csapatokat megsemmisíti./ A választó had- és pénz-kérésére Péter azt felelte, hogy 1705-ben 12.000 embert küldött, de a nem megfelelő vezetés és ellátás miatt ez a sereg dezorganizálódott, Ágost mostani viselkedése pedig az orosz gyalogságot hozta veszélybe.¹ Péter álláspontja mutatta azt, hogy átlátott a lengyel király taktikáján, körültekintően értékelte Károly lépését - nem volt véletlen az orosz határmenti helyek és Moszkva ekkori megerősítése - és a tények alapján utasította vissza Ágost túlzott igényeit. Mivel a választó nem tett semmit a blokád alá vont sereg helyzetének könnyítésére, Péter parancsot adott a kapcsolatteremtésre a grodnóiakkal /élelmük igen kevés volt/ és a svédek háterszágának támadására. Ezek eredménnyel jártak: bizonyítja ezt az is, hogy Leszczyński és a Sapiehák azt mondták Károlynak, míg az oroszok lengyel- litván területen lesznek, a köztársaságban uralmukat nem lehet megszilárdítani.

1. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo...II. rész.i.m. 240-242.old./Ismerteti Ágost és Péter ekkori levelezését./

Péternél már ekkor is elég kétely merült fel a szászok viselkedésével kapcsolatban. Ezt csak növelte az 1706 februárjában lezajló fraustadti csata. Itt a Szászországból Ágost segítségére siető Schulenburg hadát Renksjöld tönkrevverte. A szász lovasság idő előtt megfutamodott. Az ütközetben résztvevő oroszok egy része a Szászország fele hátráló szászokkal tartott, másik része Oroszország fele vette útját. Ágost a csatától 15 mérföldre tartozkodott, de nem avatkozott be, sőt tovább ment Krakó fele.¹ Fraustadt után Ágost közeledett a porosz királyhoz. Leszczyński elismerésért külön-béket próbált elérni, míg Frigyesnek Lengyel- Poroszországot és Kurlandiát ajánlotta fel szolgálataiért. Poroszország azonban hű maradt korábbi politikájához, még diplomáciai próbálkozásokat sem tett keleten, katonaságát pedig a spanyol örökösödési háborúban használta fel.

Nincs adatunk arról, hogy Ágost diplomáciai lépéseiről Péter mennyiben volt tájékozva, Fraustadt körülményeit azonban ismerte, és ez elég volt ahhoz, hogy tudatában legyen: Ágost és a szászok nem akarnak harcolni. Ezek után nem türt ellentmondást az oroszok visszavonulásának kérdésében. Így visszautasította Ogilvi javaslatát, hogy a tavaszig maradjanak Grodnóban. Az orosz tábornokoknak adott, mindenre kiterjedő részletes utasítások, a cárnak a menetmanőverben való közvetlen részvétele élő bizonyítéka volt annak, hogy Péter a katonai akciók tervezésében, összehangolásában, kivitelezésében is döntő szerepet játszott.²

Péter a fraustadti csata után Ágostnak írt levelében jogos szemrehányásokkal illette Patkul letartozta-

1. Arhiv Kurakina.I.könyv.i.m.302.old.

2. Golikov, I.I. Gyejanyija Petra Velikogo...II. rész.i.m. 261-273.old.

tása, a grodnói seregnek nyújtott segítség elmulasztása miatt - nyíltan kimondta, hogy Ágost hibája, hogy az oroszok olyan helyzetbe kerültek, - és kérte a választót, küldje vissza Bresztbe az orosz dragonyosokat, szemére vetette, hogy Schulenburg a korábban adott 50.000 rubel segélyért semmit nem tett és felvetette a kérdést, hogy ezek után érdemes-e egyáltalán adni. A későbbiekben Péter érzéseinek mégis a józan diplomáciai elgondolások győzedelmeskedtek. Az Ágost- Péter kapcsolatban sok példáját találjuk annak, amikor a választó cselekedetei a robbanékony Péterben különösképp előidézhették a jogos felháborodást, azonban a cár végülis mindig ügyes diplomataként került ki ezen konfliktusokból. Talán legszembe-tűnőbb példája ennek, hogy Péter Poltava után Ágost altranstádi árulása fölött látszólag szemet hunyt, mivel a lengyel- orosz szövetségre szüksége volt, azt azonban, hogy Ágost magatartását átlátta, mutatta az, hogy a választó területi igényeit visszautasította.

Péter az 1706 eleji helyzet világos elemzése után is az Ágosttal való együttműködés mellett tört lándzsát. Erre minden lehetőséget felhasznált, kérte J.Szejbek alkancellárt hasson Ágostra, jutalmazta a hűségesen kitartó mágánasokat /Oginskit/ Radziwillt/, az angol követnek pedig Golovin kifejtette, hogy Fraustadt nem semmisítette meg a további svédellenes harc feltételeit. Így a nemzetközi közvéleményt és ezzel együtt Ágost álláspontját is formálni akarták..

Az ekkor folyó porosz- orosz tárgyalásokon csakúgy, mint az 1705-ös lengyel- orosz megbeszéléseken felmerült a Rigával való kereskedelem kérdése. Az oroszok azt nem tudták megakadályozni, hogy porosz részről ez ne folytatódjon, viszont cserében igényelték az orosz tisztek poroszországi szabad átutazásának biztosítását

és a korábbi porosz közvetítési és szövetségi ajánlatok beváltását. Látható tehát, hogy Péter már ekkor számításba vette az oroszországi svéd támadást is. A tárgyalásokkal kapcsolatos néhány kérdés~~t~~ kiszivárgása miatt Péternek meg kellett nyugtatni Ágostot. A cár így írt a választónak: a fraustadti vereség miatt segítséget nyújt, követként Dolgorukijt küldi hozzá, akit utasított, hogy biztosítsa Őfenségét szövetségesi hűségéről, arról, hogy az oroszok nem kötnek külön békét, ezt reméli Ágost sem teszi és a grodnói csapatokat feltöltésre vonják vissza az orosz határhoz. Ugyanakkor a követnek el kellett érni, hogy Ágost aktívan harcoljon Károly ellen, a lovasságot, Patkult küldje vissza és próbálja elérni a dán hadak fellépését.¹ A cárnál nem a pillanatnyi érzelmi állapotot, hanem egy perspektívájában átlátott, harc szempontjából helyesen értelmezett diplomáciai taktikát tükröztek az előbbi elgondolások. Azt, hogy a különböző hadiesemények, az orosz, vagy szász diplomáciai manőverek ellenére is Péternél az orosz- lengyel /szász/ szövetség - mindig gondolva az északi szövetség eredeti formájában történő esetleges felujítására - végig az orosz diplomáciai tevékenység tengelyében állt.

A cár levelei tanúsága szerint ügyesen igyekezett befolyásolni Ágost álláspontját. Így írt a választónak: a csatavállalás Őfensége hűségét is mutatta /pedig a cár tisztában volt az ütközet körülményeivel !/; így az orosz segítséget megkapja. Megjegyezte, hogy a veszteségek nem voltak olyan nagyok, hogy Ágost ne tudná megakadályozni Károly és Renksjöld egyesülését, Ágost válaszában kiemelte, hogy a lovasságot valóban kevés veszteség érte, de az orosz segítségre / pénz is / égetően szükség van. Péter erre gyorsan reagálva kijelentette, hogy Renksjöld csapatait a lovasságnak kell üldözni.² A két

1. Golikov, I.I. Gyejanyija Petra Velikogo...II.rész.i.m. 282-291.old.

2. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo...II.rész.i.m. 293-304.old.

uralkodó párbeszédéből az tűnt ki, hogy Péter gyors hadműveleteket várt Ágosttól szász és lengyel erőekkel, hiszen az oroszok Grodnó környékén voltak elfoglalva, míg Ágost hadmozdulata előtt jelentős orosz erőt akart maguk köré gyűjteni /orosz pénzen hadait felszerelni/ mondván, hogy az orosz gyalogság Grodnóban biztos helyen van. Ágost álláspontjában meghúzódott egy olyan aggodalom is, hogy Péter kivonja a hadakat Lengyelországból és azt a lengyel király is jól tudta, hogy uralma így nem sokáig tartható fenn. Ha Péter a választó álláspontját elfogadta volna, azaz Grodnóban maradnak az oroszok, a biztos pusztulásnak tette volna ki seregét. Így mivel hosszú levelezésük semmiféle kézzelfogható eredményt nem hozott, a cár utasítást adott a visszavonulásra. Március 24-én az oroszok átkeltek a Nyemanon, Károlynak nem sikerült utolérni őket, így a svéd harapófogóból kibújva május 8-án Kijevben voltak.

Az oroszok távoztával Károly Volünybe vonult, és olyan hírek terjedtek el, hogy betört Oroszországba. Kurakin így írt erről a helyzetről: " júliusban Ágost Sandomirben, Károly Luckban volt." Az orosz követ információja szerint " várták, hogyan oszlik meg a lengyel főurak állásfoglalása." Ágost passzivitása és Károly eltitkolt szándéka Oroszország számára azért is veszélyes volt, mivel " Kamenyectől nem messze törökök és tatárok" voltak, sőt Kurakin szerint Breszlauban "olyan hír terjedt el, hogy orosz- török, vagy velencei- török háború lesz".¹ A fenti kérdések csak augusztus végén dőltek el, amikor " Károly 22.000 emberrel Volünyből Szászországba ment, Mardofeldet pedig Nagy- lengyelországban hagyta a sziléziai határ közelében 6.000 svédvel és 3.000 svédpárti lengyellel, míg Leszczyński a királlyal tartott," 2

1. Arhiv Kurakina. III. könyv. 335-340.old.

2. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész. i.m.137-138. old.

Péter ebben a helyzetben is újabb kísérletet tett Ágost szövetségbentartására. Mensikovot 20.000 reguláris és ugyanannyi irreguláris lovassággal Ágost segítségére küldte Meyerfeld serege ellen. V.L. Dolgorukijnak meg kellett cáfolni a Dániában /Andrej Izmajlov koppenhágai követ jelentett erről/ és Lengyelországban keletkezett híreket a francia közvetítéssel kötött orosz- svéd különbékéről és megerősíteni Ágost és Péter szövetségének sérthetetlenségét. Ki kellett jelentenie, hogy az előbbi bizonyítja Mensikov küldetése is, amelyre addig Grodnó miatt nem került sor, megjegyezve, hogy a lovas-ságot később gyalogság követi, közölnie kellett, hogy Leszczyński elismerésének megakadályozására Péter követet küld a pápához.¹

Károly Szászországba vonulását követően Mensikov küldetése a Dolgorukijnak adott instrukció azt bizonyította, hogy Péter az ellenségnek az orosz határoktól történő távozásával nem a passzivitás útját választotta, hanem épp ellenkezőleg, a lengyel- orosz kapcsolatot katonai- diplomáciai téren egyaránt erősíteni akarta. Ehhez persze meg kell jegyezni, hogy mindez nemcsak tőle függött, hanem a lengyel királytól is, aki előtt most valóban csak két alternatíva állott: az eddigivel összehasonlíthatatlanul következetesebb, minden erőt mozgósító harc, vagy a teljes behódolás és szövetségének elárulása. A későbbi események Ágostnál az utóbbi utat igazolták.

1. Arhiv Kurakina. I.könyv. 176-208.old. II. könyv: 8-11. old. III. könyv: 346.old. /Tartalmazza Péter instrukcióját - Zsolkva, 1707 jan. 18. - , a cárnak a pápához, a császárhoz és a kardinálisokhoz intézett levelét, Kurakinnak Rómából 1707 ápr.4-én Golovkinnak és Mensikovnak írt levelét, amiben közölte, hogy ott: "Sem Leszczyńskit, sem mást nem ismernek el, csak ha az egész köztársaság válassza és Ágost visszatérésére hajlanak." /ugyanerről lásd Vinter, E.: Papsztvo i carizm. Moszkva, 1964. 128-129.old.

Péter tettekkel bizonyította, hogy az orosz-lengyel szövetség mellett áll. Izmajlov vezetésével 5.000 gyalogost küldött Ágost segítségére, az orosz lovasság Lvov közelében megverte Lubomirskit, Lublinnál elfogták a svéd kincstárat. Ágost követe /Golc/ útján újabb segítséget akart kicsikarni Pétertől: 8 lovaszereget, 4.000 kalmüköt és újabb segélyt kért. Ez ismét egyoldalú terheket rótt volna Oroszországra, miközben választófejedelemsége védelméről nem gondoskodott, és Károly lengyelországi előnyomulását sem próbálta megakadályozni.

Amikor a svéd király szeptember 5-én elérte Felső-Lausitz határát, a Schulenburg vezette 5.800 főnyi haderő /köztük 1.200 orosz/ Frankfurt fele vonult vissza a svédok elöl. Ágost diplomáciai próbálkozásai a külföldi segélykérés érdekében /a tengeri hatalmaknál, a császárnál és Dániánál/ nem jártak sikerrel. Arenstet a választó Kijevben tartozkodó megbízottja ura megbízásából az egész orosz gyalogság és lovasság felvonultatását kérte a svédok ellen, az orosz lovasság felmentésére újabb subsidiumot, a szász lovasság feltöltésére orosz regrutákat. Mindezek teljesítése egyet jelentett volna azzal, hogy Péter teljesen magára vállalja a harcot, ami meghaladta Oroszország erejét is és ugyanakkor nem kapott kellő biztosítékot Ágosttól, hogy a választó szövetséges kötelezettségének eleget téve seregeit harcba indítja. Az orosz vezetés katonai-diplomáciai lépései Ágostnál már csak azért sem hozhattak eredményt, mivel a választó béketárgyalásokba kezdett Károllyal.

2./ Az altranstádti béke és Kalisz

A svéd király szászországi hadjáratát azzal lehetett magyarázni, hogy Szaniszló megválasztásával, lengyelországi hadisikereivel nem érte el Ágost teljes leverését és főleg nem tömitette el az Oroszországból és Szászországból jövő segélyeket. Ágost labilis katonai-diplomáciai intézkedéseinek egyenes következménye volt Imhoff és Pfin^gsten békeküldetése Károlyhoz. Hiába keresnénk azonban a hosszú kétoldalú tárgyalások nyomát a dokumentumokban, ilyeneket nem találunk. Ágost két megbízottja a svéd előnyomulás közben meghallgatta Károlynak Piper által közölt békefeltételeit, amelyek között a legfontosabb az volt, hogy a választónak le kell mondani a lengyel trónról. A szász követek sem Ágosttal, sem más hatalmakkal a közvetítés érdekében nem tudtak érintkezésbelépni. A svédek feltételeik közzlése után már az általuk összeállított békeszerződést tették aláírás végett Ágost megbízottai elé. /szeptember 13/24./¹

Az altranstádti béke ismertetésekor mértékadónak a lengyel helyzetre, az orosz diplomáciai feladatok módosítására és a nemzetközi helyzetre gyakorolt hatását tartjuk, Így egyes pontjait kiemeljük és azokhoz magyarázatot fűzünk: III.pont; Ágostnak le kell mondani a lengyel koronáról. IV. Alattvalói lemondanak méltóságaikról Szaniszló javára, de szolgálati viszonyuktól nem válnak meg. V. Ágost és a Köztáras^ság felbontja a Péterrel kötött szövetséget. A szászokat Péter szolgálatából, az oroszokat Ágost^géből visszahívják. VI. A varsói konföderáció interregnum bejelentése óta /1704.február/

¹. A béke előzményeiről lásd: Klopp, O.: Der Fall des Hauses Stuart.XII.Bd.Wien,1886. 201-203. old.

hozott szenátusi és tartománygyűlési határozatok érvénytelenek. XI. Ki kell adni a svéd területről származó szökevényeket. /Patkul/ XII. A Szászországban levő orosz katonákat ki kell szolgáztatni Károlynak. XV. A svéd sereget a választófejedelemség köteles ellátni élelemmel, hadianyaggal és fizetni zsoldjukat. XVI. Több lengyel várat /Krakkó, Tükocin/ teljes tüzérségével átadják a svédeknek. XX. Előirányozza Ágost és Károly fellépését Péter ellen. XXI. A békét Ausztria, Anglia és Hollandia garantálják, amit 6 hónapon belül kell biztosítani.¹

A szerződés előzményei, az egyes pontok nyilvánvalóvá teszik, hogy egyoldalú svéd diktátumról van szó. Az egyezményben Károlynak a legnagyobb nyereséget az a pont, /XV./ jelentette, mely a svéd sereg élelemmel, ruházattal, fegyverrel történő ellátásáról, feltöltéséről és zsoldfizetéséről szólt. A többi cikk már nem ilyen egyértelmű, értékelésükhöz a lengyel helyzet /mivel többségükben azzal függnek össze/ és benne a sandomiriek és Oroszország szerepének alapos elemzése, sőt tágabb értelemben a hozzá kapcsolódó nemzetközi faktorok áttekintése is szükséges.

Károly szászországi hadjárata előtt Litvániában tartózkodott, ahol nemcsak az Ágost párti mágnások birtokait pusztította végig, de éhes hadserege nekiesett a svéd párti lengyelek földjeinek is. Károly és Leszczyński szerződése az ország gazdasági érdekeit semmibevevő, a svéd hadsereg ellátását szolgáló egyezmények voltak. A svéd király erőszakos fellépése megfosztotta ugyan Ágostot sok párthívétől, de ezek megváltozott szerepüket, vagy kényszerű passzivitásukat csak addig tartották meg, amíg Károly a

1. Az altranstädti béke függelékként: Kretzschmar, H.: Der Friedensschluß von Altranstädt 1706/07. /Az "Um die polnische Krone" című könyvben. Berlin, 1962./

közelükben volt.¹

Ágost a kiélezett helyzetet az orosz segély fokozott követelésére akarta felhasználni. Követe Arenstet október közepén azt mondta az orosz vezetőknek, ha Ágost nem kap pénzt, Lengyelországot átadja Leszczyńskinek és békét köt Károllyal. /Ezt ekkor már megkötötték!/ A " harc " és a béke útvesztőjében Ágost Varsóban az orosz tisztektől és lengyel párthiveitől körülvéve - ekkor már a béke ismeretében - igen kényes helyzetben volt. Golikov szerint a kaliszi csata előtt Ágost kapcsolatban állt Meyerfelddel " közölte vele az altranstädti békét, Mensikov támadási szándékát és azt tanácsolta, hogy ütközet nélkül vonuljon el. A svéd generális azonban nem tudott a Károly és Ágost közti békéről, így hadicselnek vette Ágost információit." ²

Október 18-án a kaliszi ütközet a svédek vereségével végződött. Kurakin így írta le a csata körüli helyzetet: " Ágost már az ütközet előtt titokban békét kötött a svéd királlyal, királyságát Leszczyńskire hagyta, és feladta a szövetséget Páterrel. A csata után Krakkóba, onnan pedig Szászországba ment: megerosíteni Károllyal a békét, Mardefeldet és a svéd foglyokat pedig átengedte királyuknak." ³ Ágost a csata idején

1. Bonnac francia követ - bár Ágost és Dánia háborúját Károly ellen jogtalanának tartotta, - a svéd király békéjét megszegényítőnek és nem jogos óvintézkedésnek minősítette. Szerinte Károly bánásmódja félelmet szült a két uralkodóban és később ezért kezdték újra háborújukat a svédek ellen. /Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. i.m. 386.old./ Trevelyan is helyesen állapítja meg, hogy Károly mint katonai- politikai stratégia igen keveset ért. /Trevelyan, G.M.: England under Queen Anne. Ramillies and the Union with Scotland.vol.I. London, 1932. 6. old./
2. Golikov, I.I. i.m. 380-386.old.
3. Arhiv Kurakina. I.könyv.i.m. 307.old.

feltűnően passzív volt, a svéd vereség után pedig azzal fenyegetőzve, hogy megszakitja Péterrel szövetségét, /Altranstädt után !/ a fogolycsere ürügyével elkárte a svéd foglyokat : ezek már nyilvánvalóan Károly fele tett gesztusok voltak.

A csata után egy hónappal Ágost Varsóban azt mondotta - miután Károly szerződésüket nyilvánosságra hozta - , hogy egy ilyen egyezmény jogereje erősen kérdéses, és a segályek folyósítására kárte Pétert, sőt szövetséget ajánlott Ausztriának és Poroszországnak.¹ A békével kapcsolatos híreket nem kommentálta. Péter november 28-án Mensikovtól kapott hirt az altranstädti békéről, Ágost tehát szövetségese hitegetését a végső-kig folytatta. Végülis a már bekövetkezett békát, tekintettel Károly szászországi tartózkodására, kénytelen volt azzal beismerni, hogy a svéd kiraly táborába futott. December 17-én Günthersdorffban találkoztak, majd 1707 január 19-én Ágost aláírta a szerződést. Az utóbbi egyértelmű eseményekkel kapcsolatban ismét kótelyt támasztott Ágost azon kijelentése, miszerint Imhoff és Pfingstejn erre nem kaptak felhatalmazást és így cselekedetük elítélendő.

A béke körüli bizonytalan és ellentmondásos eseményekből és nyilatkozatokból levonható az a következtetés, hogy az orosz vezetésnek, de a többi országnak is 1706 végéig nem voltak biztos információi Altranstädttről. Brückner szerint: " a Kaliszt követő banketten a külföldi diplomaták nagyon csodálkoztak. Az angol és dán követek szerint az ügyek új fordulatot vesznek, a porosz követ elégtétellel nyugtázta a svédek vereségét

1. Hassinger, E.: Brandenburg-Preußen, Rußland und Schweden. 1700- 1713. München, 1953. 196-198.old.

Pleyer is nagy győzelemről irt a császárnak." ¹ Az előbbiek természetesen nem jelentik azt, hogy Péter nem rendelkezett adatokkal Ágost hűtlenségéről, hiszen ez augusztustól egyre nyilvánvalóbbá vált előtte, de az teljes fegyverletételre nem gondolt, mint ahogy az előbbiekből következően ezt a külföldi diplomaták sem várták.

Az altranstádi béke Kalisz pozitív hatását feltétlenül csökkentette. Péternek jogilag biztosított szuverén szövetségese nem maradt. Az orosz katonai- diplomáciai vezetés azonban már a béke megszületésénél jelentkező ellentmondásos eseményeket és állásfoglalásokat is kihasználhatta a maga javára.

3./ Péter diplomáciai elgondolásai 1706 után - Altranstädt valódi értéke

Amikor a svédek Szászországba távoztak, ez mindenekelőtt azt jelentette, hogy szabadabb tér nyílt az Oroszország biztonságát megalapozó~~tt~~ lengyelországi harci tevékenységre. Péter tisztában volt ezzel, hogy Ágost szövetségét átmenetileg elvesztette, de megfelelő katonai- diplomáciai lépésekkel megtarthatja Lengyelországát. Így a cár Mensikov hírnék vétele után Zsolkvába utazott /itt volt december 28 és április 30-a között/, ahol az orosz katonai- politikai vezetőkkel és a lengyel szenátorokkal megkezdték az orosz

¹. Brückner, A. i.m. 397.old.

stratégiai irányvonal kialakítását.¹ A következőkben ennek politikai elemzését adjuk. Péter számolt ugyan Ágost katonai segítségének elvesztésével, de ugyanekkor tekintetbe vette a választó ekkori kijelentéseit, miszerint a szerződés ráerőszakolt és így semmisnek tekintendő. Ezek alapján az orosz katonai- diplomáciai sikerek után elképzelhető volt a vele kötött szövetség felújítása. Ehhez hozzájárult az is, hogy a választó többször kijelentette: visszatér Lengyelországba és elfoglalja a trónt. A péteri elképzelés szerint az orosz diplomácia egyik feladata volt ennek mielőbbi elérése. Amennyiben pedig ez nem sikerülne, Péter segítségével a svédellenes harc szempontjából megfelelő jelölt kerülne a lengyel trónra.

Károly távozása után a Nemesi Köztársaság belpolitikai arculatát alapjában az a tény határozta meg, hogy a sandomiri konföderáció nem ismerte el az altranstádi békát /Ágost lemondását/ és nem váltak meg az orosz szövetségtől sem. Így a cár a nekik nyújtott fokozott katonai- pénzbeli segítséggel a svéd főserég távollétében elérhette a lengyel- litván állam megtisztítását a svédektől és követőiktől.² Ha Ágost fellépését sikerül elérni, akkor a keletre visszatérő Károly /Péter ezt szenttül hitte, hogy előbb, vagy utóbb bekövetkezik/ az orosz- szász- lengyel hadak harapófogójába kerül, de ha Ágost passzív marad, a sandomiri konföderáció és az orosz hadak együttműködése miatt akkor sem számíthat Leszczyński és Krassau csapatainak segítségére.³

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I.rész.i.m.156-157.o.

2. Isztorija Polsi. I. köt. Moszkva, 1954. 289-290.old.

3. Gerbilszkij, G.Ju.: Russzko-polszkij szozuz i Zsolkovszkij sztrategicseszki plan. / A "Poltava" című könyvben. Szerk. L.G. Beszkrovnüj, B.B.Kfáfengauz, V.A. Dadicsenko, N.I. Pavlenko. Moszkva, 1959./ 77-90.old.

Péter szerint az orosz diplomáciai szolgálatnak a különböző udvaroknál mindent meg kellett tennie, hogy Leszczyński ne ismerjék el; ezzel a cár befolyásolni akarta a lengyel belpolitikai erőket és Károlyt is.

A lengyel belpolitikai helyzet és abban az orosz szövetség híveinek /az oroszoknak/ a súlya határozta meg azt, hogy az 1704 eleje óta napirenden levő kérdések a had felállításáról, a svédek elleni harcról mennyiben valósulnak meg. Péternek teljesen igaza volt akkor, amikor ezen a területen akart legalább részleges eredményt elérni, és ennek következménye lett volna az említett kérdések megoldása. Itt a cárnak volt esélye a kibontakozásra, míg Károly az altranstádi békepontokkal ennek ellenkezőjét nem tudta biztosítani. Károly a lengyel belpolitikai lehetőségek félreismeréséről tett tanubizonyságot akkor, amikor Ágost tisztségviselőivel szemben a katonai terror, vagy a rangvesztés politikáját /a béke IV. pontja/folytatta. Péter Poltava után az ellenzékkel szemben a legrugalmasabb megoldásokat választotta, így nemcsak hogy sokakat megnyert közülük királyuk számára, de biztosította az orosz külpolitika lengyelországi bázisát is.

A cár mindent megtett azért, hogy követét /Patkul/ ne érje sérelem - ez az orosz követek biztonságával kapcsolatos presztizs kérdés is volt - : bukását azonban nem tudta megakadályozni. Meg kell azonban jegyezni, hogy Patkulban nem elsősorban az orosz külpolitika megvalósítója, hanem a livóniai nemesség egyik exponense veszett el. Amennyire azonban ez Péter mindenhatóságát a nemzetközi viszonyokban kétségbe vonta, annyira, vagy még jobban rontotta Ágost nemzetközi hitelét is, mint ahogy a Károllyal kötött egyoldalú béke is. Az altranstádi kikötésekkel kapcsolatban orosz részről pozitív eredmény volt, hogy

" a fraustadt-i csata után Szászországba vonult oroszok mikor értesültek, hogy Károly a császártól kiadatásukat akarta, Szilézián át Lengyelországba mentek".¹

A felsorolt megjegyzésekkel tulajdonképp a békeszerződés minden lényeges pontjához értékelést fűztünk, szükségesnek tartottuk azt is, hogy ezzel összefüggésben a cár elgondolásait /Altranstätt hatására is / ismertessük a lengyel politika és tágabb értelemben nemzetközi téren. Ezek alapján azt kell mondani, hogy Ágost és Károly békéje nem hozta közelebb az északi háború svéd győzelemmel történő befejeztét; elsősorban a lengyel és orosz fejlemények szoros kapcsolata miatt, amelyet a szerződés kikötései nem szakíthattak meg. Károly a Szászországból Lengyelországba folyó katonai- gazdasági segélyezési út időleges elzárásával nem a legfontosabb csatornát tömté el. Másrészt Péter befolyását a lengyel ügyekre Szászországban nem szüntethette meg. Azt később a svéd király is belátta, hogy Oroszországot nem verte le, a háború végső kimenetele a cár elleni harcának alakulásától függ, azt viszont már kevésbé, hogy a lengyel kérdés nem kielégítő megoldása egyik főtenyezője lesz kudarcának, és Péter győzelmének.

Mennyiben hatott Altranstätt az orosz külpolitikára? Péter stratégiájának alapjait nem változtatta meg. A harc, vagy a cél elérése nélküli/ béke kérdésben Péter 1721-ig következetesen kitartott a harc folytatása mellett. A szövetségben történő háború elképzelésének fenntartását bizonyították a Nemzeti Köztársasággal /a sandomiri konföderációval/, Ágosttal, Dániával és Poroszországgal/ sőt közvetetten a nagy szövetséggel és Franciaországgal/ folytatott tárgyalások az északi szövetség felújításáról 1706-

¹. Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... 1.rész.i.m. 139.old.

1709 között. Ehhez kapcsolódott a fokozott lengyelországi katonai- diplomáciai aktivitás, amellyel Péter az előbbi elv megvalósítása irányában akart hatni. Azt lehet mondani, hogy a cár tervében minimum-elvként Oroszország és a sandomiriek szövetségének megőrzése szerepelt. Nagy hangsúlyt kapott az altranstádi béke, és Leszczyński elismerésének megakadályozása. A helyzet szülte speciális vonásként ehhez kapcsolódott az új harcra kész /vagy legalább a helyzetet stabilizáló / király választása, amennyiben Ágost gyorsan nem tér vissza.

Az előbbiekből következik az is, hogy a cár még nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy egyedül felvegye a harcot a svédekkel. Naplója szerint Zsolkvában " úgy döntöttek, hogy csak ha elkerülhetetlen, akkor vállalnak csatát és azt is az orosz határhoz közel - mivel ha Lengyelországban teszik ezt és vesztenek; nehéz visszavonulni, - a svédeknek az átkelőhelyeknél ellenállnak, részenként igyekeznek megsemmisíteni őket, és a hadtápjukat támadni." ¹ Ágost kiválása a háborúból szükség-szerűen növelte az orosz katonai - politikai kezdeményezést Lengyelországban, az orosz diplomáciai aktivitást fokozta, az akciókat felgyorsította, Péter külpolitikája stratégiáját azonban nem befolyásolta, de a cár nagyon helyesen új, az oroszok számára kedvező eredményhozó taktikai elemekkel bővítette diplomáciáját.

Lényeges részét képezik ennek a külpolitikai irányvonalnak Péter 1702-1704-es baltikumi hódításainak

1. Zsurnal ili pogyennaja zapiszka... I. rész. i.m. 157. old. A Péter naplójában kifejtetteket igazolják Bonnac megállapításai az 1709 előtti orosz taktikáról. Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710. I.m. 101. old.

/vagy egy részének/ megtartására irányuló békeközvetítő keresések. Ezek már előzőleg is megvoltak, de 1706-tól különösen intenzívvé váltak. A cár világosan látta, hogy amikor Károly bonyodalmakat okozott a birodalomban, épp ezen orosz elképzelésnek teremtett kedvező talajt. Péter parancsot adott Safirov alkancellárnak, hogy az orosz követek a nagy szövetség fővárosaiban tudatosan erősítsék azt a széles körben elterjedt nézetet, hogy Károly Franciaország érdekében lépett Sziláziába és ezzel párhuzamosan hangsúlyozzák Péter segítőkészségét.¹ A Lengyelországra vonatkozó orosz tervek azt mutatták, hogy Péter Károly keleti visszatérésével tisztában volt - esetleg időleges konfliktusra gondolt Károly és a császár között, - így a közhiedelmet diplomáciai céljai elérése érdekében tartotta fenn.

A spanyol örökösödési háború résztvevőivel folytatott tárgyalásokon tehát nem kizárólag a közvetítés kapott helyet, hanem Oroszország belépése a nyugati szövetségi rendszerbe és a szövetségi szerződés létrejöttével annak egyik pontja lett volna a /kölcsonös/ közvetítés a Péter által meghódított területek megtartása mellett. A cár 1702 és különösen 1704 után /a legszükségesebb baltikumi hódítások teljesítésekor!/ tulajdonított fontosabb jelentőséget ezen megbeszéléseknek. 1706 után több tényező hatott gyorsításuk irányában: Péter szövetséges nélkül maradt, a nagy szövetség - de a franciák is - Károlylyal elégedetlen volt, a spanyol örökösödési háborúban résztvevők között a fáradtság jelei mutatkoztak, elkezdődtek a béketapogatózások, Oroszország háborús kiadásai jelentékenyen megnöttek /a lengyeleknek adott segélyek révén is/, a belső helyzet a felkelések miatt nyugtalanosságra adott okot és a törökökkel való kapcsolat is labilis

¹. Golikov, I.I. Gyejanyija Petra Velikogo... II. rész. i.m. 328.old.

volt. Ezek mindegyike hatott Péterre - Károly szászországi tartózkodása különben is az északi ügyek és a spanyol örökösödési háború diplomáciai kombinációinak csúcsát jelentette -, így nyilvánvaló^{án}, hogy az orosz diplomácia passzivitása nagy kárt okozott volna Oroszországnak, mivel a nyugati hatalmak erőfeszítései Károly megnyerésére irányultak; így az orosz lépéseknek tehát bizonyos preventív jellegük is volt.

Péter nyugati lépései szorosan összefüggtek a lengyelországi orosz elképzelésekkel, amelyeknek aktiv, a további harcot előkészítő jellegük volt, és ezt a cár azzal egészítette ki, hogy a tisztes békét akarta közelebbhozni a megvalósuláshoz. Természetesen mint ahogy Narva /1700/ után sem, Péter most sem gondolt pillanatig sem az eddigi orosz sikerek feláldozásával kötendő bákére. Ez az egész korabeli aktiv orosz külpolitikától, de Péter személyiségétől is nagyon távol állt.

4./ A spanyol örökösödési háború résztvevőivel folytatott tárgyalások

Az orosz külpolitika ezen elképzeléseinek a táptalajt a nemzetközi helyzet legkülönbözőbb elemei adták. Idetartoztak a nyugaton folyó háború résztvevőivel eddig kialakult kapcsolatok, ezek további lehetőségei, valamint annak megítélése, hogy Altranstädt hatására ezek az érintkezések milyen elemekkel bővíthettek.

Baluze moszkvai küldetése és Posztnyikov párizsi tevékenysége nem tette eredményesebbé az orosz-francia kapcsolatokat. A tárgyalásokon az érintkezés

sokoldalú kihasználási lehetősége merült fel: az erdélyi orosz diverzióért cserébe a francia békeközvetítés megszerzése az északi háborúban, kereskedelmi szerződés megkötése, a kereskedelmi tengerhajózás szabadságának kölcsönös biztosítása és a francia kalózok által elfogott hajók visszaadása. Matvejev hágai orosz követ 1705 őszi franciaországi küldetése főleg az utóbbi két kérdéssel függött össze.¹ Péter instrukciója szerint Matvejev Torcy^C külügyi államtitkarhoz intézett novemberi emlékiratában kifejtette, hogy Lajos követi az oroszok szabad hajózásáról korábban biztosították a cárt. Péter tettel is bizonyította jószándékát, amikor az Arhangelszkben az angolok által elfogott francia hajót visszaadatta tulajdonosainak. A cár az előbbiek alapján reméli, hogy Lajos utasítja alattvalóit, ne zavarják az orosz kereskedelmi hajózást. A Torcyhoz benyújtott orosz emlékirattal kapcsolatban Pontchartrain államtitkár néhány megjegyzéssel élt: szerinte az elfogott hajók papirjai nem voltak rendben és alapos gyanu merült fel, hogy árujukat Hollandiába szállították volna. Visszaadásuk azért is akadályokba ütközik, mivel rakományukat felosztva különböző tulajdonosoknak adták el. Ofelsége a király a cár kérésére felújítja parancsait kapitányainak, de az is szükséges, hogy a nyugaton harcolók szempontjából semleges fejedelmek alattvalói ne fedezzék az ellenség kereskedelmét. A francia, illetve orosz kikötőkbe érkező orosz, illetve francia hajókat kedvezően fogadják.

A francia és orosz álláspont nem közeledett egymashoz. Az elfogott hajókat nem akarták visszaadni,

1. Archiv Kurakina. III.könyv. i.m. 333- 334.old. Kurakin úgy ítélte meg, hogy "Franciaország közvetít Károly és Péter között a magyarországi diverzióért, de a hajókat nem adják vissza."

nem beszéltek arról sem, milyen konkrét kedvezményekben részesülnek a francia kikötőkbe érkező orosz hajók - így igényük elég egyoldalú volt -, bár a kereskedelmi tengerhajózás szabadságának kölcsönös biztosítása nekik is érdekük volt.¹

Matvejev széles látókörrrel, jó diplomáciai érzéssel tevékenykedett. Ezt tárgyalópartnere Iberville nagykövet is elismerte. A francia követ azon megállapítását azonban tulzottnak tartjuk, hogy Péter ekkor első-sorban Lajos és Franciaország megnyerésére törekedett. Ezt a kizárólagosságot az orosz diplomácia ekkori irányvonala kevésbé támasztja alá. Az inkább valószínű, hogy az orosz külpolitikai vezetés és ennek megfelelően több orosz követ nem fogta fel teljes terjedelmével az orosz-francia kapcsolatok jelentőségét, sőt a nagy szövetség tudatos torzításait is átvette. Matvejev nagyon célszerűen jegyezte meg, hogy Péter milyen gondosan megőrizte a semlegességet a spanyol örökösödési háború hadviselői között, ezzel Franciaország álláspontjára akart hatni. Jól elemezte az orosz követ a kereskedelemben a kölcsönös érdeklődésre számottartó árucikkeket is. Az alábbi idézet jól mutatja, hogy aránylag biztosan felismerte az orosz-francia közeledést nehezítő tényezőket és jól látta Franciaország belső helyzetét is. Ezt írta Péternek: "Itt nagy hiány van pénzben és még nagyobb emberben. A svéd királynak, Rákóczinak és a bajor választónak kifizetett subsidiumok teljesen kimerítették az erőforrásokat. A svédek és ügyeiket itt nagy becsben tartják és Leszczyński megkoronázásának hírért is jól fogadták."²

¹. Recueil des instructions...VIII.Russie.I.köt.i.m. 110-111. old.

². Recueil des instructions... VIII. Russie. I. köt.i.m. 113.old.

A svédek erős franciaországi pozíciója, Baluze missziója sikertelenségének negatív hatása - amely-nél Posztnyikov eleve a sikerről biztosította a franciákat - , Leszczyński koronázásának pozitív fogadtatása, - ami bizonyította, hogy a franciák továbbra is Károly mellett állnak - : végülis olyan álláspontra juttatta el Matvejevet, hogy Lajos udvara csak színleg barátságos Péterrel. Az orosz követ jelentései révén a cár pontos képet kapott a franciaországi és a Franciaországgal kapcsolatos nemzetközi eseményekről. Lajost egyoldalú svédbarát álláspontjából ezen tárgyalások sem lendítették ki. A szívós orosz erőfeszítések eredménytelenül végződtek: Matvejev 1706 szeptember végén visszatért Franciaországból. A tárgyalások több, az orosz diplomáciai tevékenység kiszélesítésének lehetőségét magábanhordó következménnyel jártak, másrészt hosszabb távon valóraváltott, vagy felerősített aktusok jelezték létjogosultságukat.

Az immár rendszeressé váló orosz- francia érintkezés mindenekelőtt a nagy szövetségre hatott. 1705-ben az angolok Charles Whitworthot követként akreditálták Péter mellé.¹ A nagy szövetség baltikumi terveinél kénytelen volt Oroszországot is számításba venni és megakadályozni a tartós orosz- francia érintkezést. Kurakin szavai jól tükrözik az orosz- francia párbeszéd fogadtatását: " Hágában kedvezőtlenül fogadták az orosz küldött hosszú párizsi tartózkodását." ²

¹. Nyikiforov, L.A.: Russzko-anglijszkije otnoseniya pri Petre I. Moszkva, 1950. 30. old.

². Arhiv Kurakina. III. könyv. i.ém. 328. old.,

Az angol követküldés kedvező körülmények között szerződéskötéssel végződhetett volna. A tengeri hatalmaknak kedvezőtlen lett volna kiváltságos helyzetük kiterjesztése a franciákra. Így Whitworth elsődleges célja az angol kereskedelmi pozíciók megerősítése volt, de homályos megfogalmazásban Anna közvetítő szándékát is jelezte utalva azonban a Károlytól várható merev ellenállásra.

Péter az angol lépést kihasználhatta orosz diplomáciai célok felvetésére, illetve ehhez kapcsolódó angliai követküldésre. 1706 nyarán és őszén Franciaország háborús kimerültsége Lajost béketapogatózásra ösztönözte, amiben az északon harcolók is szerepet kaptak. Itt még ugyan Károly közvetítéséről volt szó, de Lajosnak hamar be kellett látni, hogy erről az oldalról nem ér el eredményt, így a következő év elején az orosz és francia békeóhajok találkozhattak. A francia- orosz tárgyalások 1707-től ismét megindultak - köztük Rákóczi közvetítésével is - elsősorban a közvetítő- és szövetséges keresések kapcsán, jelezve ezzel is, hogy Péter nemcsak a nagy szövetség, hanem Franciaország révén is megpróbálkozott a békekötéssel. Az északi háború utolsó éveit igazolták a cárnál már ekkor felmerülő francia- orosz kapcsolat perspektíváját. Oroszország déli határainak biztosítása az északi háború alatt mindig Péter figyelmének középpontjában állt, és nyugtalanította a cárt a baskir-felkelés Törökországba irányuló kapcsolata is. A szultán semlegességének megőrzésében Péter a Törökország fele jó kapcsolatokkal rendelkező francia diplomáciára számíthatott. Lényeges megjegyeznünk azt is, hogy a francia politika korábbi osztrákellenes törökországi irányvonalát Tolsztoj konstaninápolyi orosz követ az orosz szükségleteknek megfelelően 1705-1706-ban is tovább folytatta, amely a Rákóczi szabadságharc érdekeinek is megfelelt.¹

1. Váradi-Sternberg János. i.m. 4. old.

A kereskedelmi tengerhajózás szabadságának kölcsönös garantálása Baluze Poltava utáni küldetésében ismét helyet kapott. Péter életének utolsó katonai vállalkozásában a perzsa hadjáratban újra megélénkült a Franciaország fele hajló diplomáciai irányvonal, ezzel is igazolva a franciák keleti kapcsolatainak felhasználását már korábban számbavevő péteri elgondolást.¹ Természetesen az előbbieken kifejtettek nem jelentik a francia-orosz érintkezés ellentmondásosságának tagadását, de ezeket igen arnyaltan kell vizsgálnunk, amikor a cár Franciaország fele, illetve Lajos és Rákóczi Oroszország fele tett diplomáciai lépéseinek értékét próbáljuk lemérni.

Péternek a nagy szövetséghez fűződő diplomáciai akciói az északi háború kezdetén elsősorban szövetségeseinek a spanyol örökösödési háborúba történő bevonásának korlátozására, Ágost és Károly külön-békéjének megakadályozására irányultak, a tengeri hatalmak és Ausztria szövetségesként, illetve békeközvetítőként történő számbavétele ekkor még háttérbe szorult. Ez már csak azért is így volt, mivel Oroszország háborús céljának részleges teljesítését 1703/04-re érte el, ami katonailag is alátámaszthatta ilyen irányú akcióit. Ettől kezdve tehát az eddig csak második helyen szereplő célok jutottak túlsúlyba, míg a korábbiak - mivel azok az orosz diplomácia szivós erőfeszítései ellenére is bekövetkeztek - más formát öltöttek. Ez utóbbi elsősorban az északi szövetség felújítására, illetve kiszélesítésére irányuló akciókban jutott kifejezésre.

Már az előzőekben kifejtettük, hogy a fentiek

1. Roux, R.: La politique extérieure de Pierre le Grand. 1699-1721. "Revue d'histoire diplomatique." XVII. sz. /Párizs, 1903./ 205-209, 211. old.

szempontjából az altranstädti béke nem jelentett határvonalat, hanem csak módosította ezeket. Ennek illusztrálását is jelenti, hogy Péter már 1706 januárjában Van der Hulst moszkvai holland követségnek kijelentette: "ha Hollandia közvetítésével elfogadhatóbb béke jönne létre, úgy az általános ellenséggel /XIV. Lajos/ szemben 30.000 embert ad a hollandoknak." ¹ Károly grodnói előnyomulása azonban nem a legkedvezőbb előjel volt ezen orosz ígéret beváltására, a legfőbb okról nem is szólva, hogy tudniillik a nagy szövetség fenntartotta Oroszország tengerrejutásának megítélésénél addigi hagyományos negatív álláspontját. Ezt jól tükrözi Whitworth moszkvai angol követ február 3-i jelentése. Ebben kifejezte kétségét "mennyire lesz előnyös Angliának és Hollandiának megnyitni a cár előtt az ajtót az európai ügyekhez és kereskedelemhez." ²

Péter naplója, levelezése nem hagy kétséget afelől, hogy a spanyol örökösödési háború eseményeit feszülten követte. Feljegyzései alapján az is nyilvánvalónak látszik, hogy háborús stratégiájának leginkább ezen háború elhúzódása felelt meg. Az 1706-os év ezt a viszonylagos egyensúlyt megbontani látszott, mint ahogy, ha Károly Szászországban térdérekenyszeríti Ágostot, ugyanez következik be az északi háborúban is. Ez a több szempontból is veszélyes helyzet magyarázza azt, hogy a cár ezekben a hetekben /augusztus vége, szeptember eleje/ a legszélesebbre bővíti diplomáciai tevékenységét. Ebben központi helyet foglal el az Anglia közvetítésével elérendő béke.

Safirov alkancellárnak a cár utasítást adott, tudja meg Whitworthtól, Anglia vállalja-e a közvetítést, ha Oroszország szövetségre lép vele. Fügyszintén tudakolja meg

1. Brückner, A.i.m. 391.old.

2. Nyikiforov, L.A. i.m. 42.old.

a moszkvai követektől ezzel kapcsolatban udvaruk álláspontját. Safirov röviddel később közölte a cárral, hogy Whitworth tudomása szerint Anna akarja a közvetítést, csak Károly nem, az angol szövetségi ajánlatról pedig nem volt tudomása.¹ Az elobbiek alapján nem valószínű, hogy a cár ne lett volna tisztában az angol közvetítés nehézségeivel.

Az angol- orosz kapcsolat szorosabbra fűzése éreztethette hatását több nyugat-európai államnak az északi háborúval kapcsolatos álláspontján. Poroszország Károly szászországi betörésének hírére Leszczyński gyors elismerésére készült, a svédek fele hajlást a porosz- hannóveri- svéd szövetségi rendszer tervének felvetése is mutatta. Péter koppenhágai követét Izmajlovot Berlinbe küldte a sokat emlegetett porosz közvetítés valóraváltására és a semlegesség megőrzésére. Frigyes orosz szempontból igen kedvezőtlenül reagált az altranstädti békére, annak későbbi elismerésével, így a nagy szövetség többi állama is jogalapot nyert, hogy Leszczyński, illetve Ágost és Károly különbékéjét elismerje.

Az igen labilis angol álláspont, valamint Poroszország egyre inkább Károly fele hajló politikája csak egyik láncszeme volt az északi háborút egyoldalúan szemlélő álláspontnak. Dánia az ország fele közeledő ellenség hatására háborút akart Károlllyal, de tartott szövetségeseitől. Nyilvánvaló, hogy a dán királynak Károly túlsúlya a birodalomban kedvezőtlen volt, de szoros kötelékei a nagy szövetséggel erősen korlátozták cselekvési szabadságát.

1. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Vzelikogo... II. rész. i.m. 323. old.

Látható tehát, hogy itt milyen szorosan összefüggött az északi szövetség felujtása a nyugat-európai állásponttal. Mivel Nyugat-Európában általánosan elterjedt nézet volt, hogy Károly Franciaország érdekében lépett Szászországba, Péter utasította bécsi követét, hogy puhatolja ki, hogy a császár és szövetségesei nem akarják-e, hogy Oroszország szövetségre lépjen velük. Ezzel kapcsolatban együttműködésre hívta fel Huyssent az angol, a dán és a lengyel követtel. Ugyanitt meg kellett akadályozni a protestáns harmadik párt szövetségi rendszerének /porosz-hannóveri- svéd szövetség/ kialakulását is.

5./ Az altranstádi béke utáni perspektívák

Az orosz diplomácia fentebb felsorolt tárgyalási területei is mutatják, hogy a szövetséges-és közvetítő keresések problémaköre nem az alstrandtádi béke hatására merült fel, hanem azelőtt is fennállt. Így legfeljebb arról beszélhetünk, hogy a különbéke ezeket az akciókat felgyorsította, illetve tartalmukat módosította. Ezen kérdések megítéléséhez pedig a nyugat-európai államok álláspontjának alakulását kell először szemügyre venni. Az alapkérdésre, hogy ezen államok a baltikumi orosz előretöréshez negatívan viszonyultak: egész tanulmányunk adja meg a választ. Ez a viszony Altranstádt hatására -, amely ilyen összefüggésben egy svéd győzelemnek minősült - csak megerősödött. Ugyanakkor Altranstádt és Kalisz összefüggésében kezelése meglepetést és kételkedést okozott. A békediktátum és Ágost viselkedése ezt csak fokozta. I. Frigyes porosz király a svéd csatavesztést a porosz igények elfogadtatására akarta felhasználni, a svédek viszont a különbéke birtokában ezt visszautasították. Ez a porosz próbálkozás a tények utólagos ismeretében naiv vágynak minősül,

de az akkori ellentmondásos helyzetben elképzelhető volt. Nem volt sokkal tisztább Poroszország szövetségeseinek állaspontja sem. Az angolok által óhajtott különbáke ugyan létrejött, de Károly bevonása a nagy szövetségbe, a szászországi hadjárat kezdő mozzanatainál inkább az aggodalmakat vetette fel támadásától, mint a reményeket szövetségére/. A sziléziai és lausitzi birodalmi területek megsértése, a hosszantartó beszállásolás a háború tüzevel fenyegette a birodalmat. Nem volt véletlen a nagy szövetség ekkori Poroszországot támadásra biztató állaspontja.¹

Mennyiben eredményezett Altranstädt új külpolitikai irányvonalat a nyugat-európai államoknál, illetve Károlynál? Ezen államok eddig is a svédek barátságát keresték, most pedig mikor Svédország Franciaország szövetségében történő fellépésére gondoltak: ez egy félelemdiktálta összetevőtől még gyorsabb és egyoldalúbb lett. Lajos pedig 1706-1707-ben legelérhetőbbnek vélte a francia-svéd szövetséget. Kérdés, mennyire voltak megalapozottak ezek a nézetek? Ez Károly állaspontján múlott. Trevelyan helyesen állapítja meg, hogy a svéd királynál a nyugati tervek nem találtak kellő visszhangra. Az a megállapítása azonban már kevésbé állja meg a helyét, amikor Károly magatartását szinte kizárólag a protestáns vallási motívumokra vezeti vissza.² A svéd király a katonai-politikai akciókat egész élete folyamán Svédország balti-tengeri hegemoniájának fenntartásáért és agresszív céljainak megvalósításáért folytatta. Kétségtelen, hogy a vallási tényezők motiválták ellenszenvét a nyugati hatalmak iránt, de nem ez, hanem az előbb jelzett fő stratégiai irány határozta meg a svéd passzivitást a többi területen.

¹.Hassinger, E. i.m. 196-200. old.

².Trevelyan, G.W.: England under Queen Anne. Ramillies and the Union with Scotland.vol.I. London, 1932. 289-292. old.

A Károly egyéves szászországi tartozkodása alatti diplomáciai harc a nagy szövetség és Franciaország rivalizálása jegyében telt el. Az, hogy a svéd király sikerei csúcspontján állt, valamint a hosszú hadművelet nélküli időszak egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy Altranstádt a politikai harc fő terepe, Károly pedig annak döntőbírája legyen. A svéd király a regensburgi birodalmi gyűlés tiltakozása ellenére megsértette a birodalom területét. A svédek további sziléziai tartozkodása, a viszály elmérgesedése svéd-osztrák összetűzéssé fejlődhetett. 1706. októberében Wratislaw küldetésével az osztrák kormány ezt akarta megakadályozni. Az osztrák államférfi, Zinzendorf /a svéd király mellé akkreditált osztrák követ/ és novembertől Robison angol követ, valamint a svéd vezetők tárgyalásai inkább a meglévő ellentmondásokat tették egyre nyilvánvalóbbá, nem pedig a két fél álláspontját közelítették egymáshoz. Az angol diplomata utasításaihoz híven - miután korábban Károly önfejűsége miatt a háború elején az angolok nem tudták megvalósítani a svéd-szász különbékát - most ismét Oroszország elleni svéd fellépést inspirált, mikor hangsúlyozta, hogy Anglia nem segíti Oroszországot és Lengyelországot, ha Svédország sem segíti Franciaországot. Az angol diplomácia 1706 végén mindent megtett, hogy elsimítsa az osztrák-svéd viszályt,¹ ami Oroszország érdekeivel ismét ellentétes volt, mivel Péternek Károly és a császár összeesapása felelt meg. Ez ugyan nem következett be, de a svéd-osztrák viszály 1707 ősziig a nagy szövetség hatalmait lekötötte, a franciákat és Pétert pedig reményekkel töltötte el, 1706 végén Károly követelte az osztrákoktól Leszczyński

1.

Stamp, A.E.: The meeting of the Duke of Marlborough and Charles XII. at Altranstadt. April 1707. "Transactions of the Royal Historical Society". vol. XII. 1898. idézi Robinson 1706 végi leveleit. "British diplomatic instructions 1689-1789." vol. I. Sweden. Kiad.: J.F. Chance. London, 1922. 9-32. old.

elismerését és a császári szolgálatba került orosz katonák kiadását.

A fentebb ismertetett feszült helyzetben Besenval francia követ az osztrák-svéd ellentéteket Franciaország érdekeinek megfelelően háborúvá igyekezett fejleszteni. Az osztrák képviselők szemére vetették a svéd minisztereknek, hogy Károly a francia-svéd szövetség miatt élezi a viszonyt Ausztriával, amit azok határozottan cáfoltak, sőt még azt is, hogy egy ilyen szerződés¹ egyáltalán létrejöhet. A bécsi udvar aggodalmait, hogy ezen cáfolatokat kétkedéssel fogadták, látszólag alátámasztotta Leszczyńskinek a korábbi francia pártból verbuválódott híveinek a csoportja és Rákóczi diplomatáinak altranstádi tevékenysége is. 1706 utolsó harmadából nincs adatunk arra, hogy Péter diplomáciája közvetlenül részt vett volna az osztrákellenes francia /magyar/ tevékenységben, de mint már korábban Péter naplóját idézve megállapítottuk, Safirov alkañcellár a moszkvai követek között és a külföldön tartzkodó orosz diplomaták Péter utasítására a francia-svéd szövetség nézetét igyekeztek támogatni¹ azzal a céllal, hogy Oroszország segítségének hasznosságát a nagy szövetség²nél még égetőbbé és nyilvánvalóbbá tegyék. Így Péternél is létrejött a két európai háború összekapcsolásának egy sajátos változata: a nagy szövetség és Oroszország, illetve Franciaország és Svédország szövetségének feltételezésével.

-
1. Arhiv Kurakina. I. könyv. 308-309. old. Ezt írta:/" Az altranstádi béke után a porosz király elsőként ismertette el Leszczyńskit./ Károly a császár fele vallási ígérekkel lépett fel, háborút akart kezdeményezni a császár ellen a franciák javára és ezzel a szövetségéseket megzavarni, ami miatt egész Németország aggodott."
 2. Arhiv Kurakina. III. könyv. 341. old. Az orosz követ 1707 február 16-án így írt Brjusznak Bécsből: " Itt nagy az izgalom; most lehet keresni a szövetséget."

A továbbiakban, hogy Altranstádt hatását a lengyel helyzetre és a nyugat-európai álláspontok alakulására és ezzel kapcsolatban az orosz diplomáciai tervekre perspektívájában is lássuk: az események ismertetésénél - a teljesség igénye nélkül - túllépünk az 1706-os éven.

Károly egész eddigi politikája, a szászországi tartozkodásával kapcsolatos osztrák-svéd viszony alakulása nem hagyott kétséget afelől, hogy a viszály megoldása csak osztrák engedmények alapján lehetséges. Ezt még nyilvánvalóbbá tette a porosz király Svédország irányában követett ekkori politikája. Frigyes 1707 február 8-án minden ellenszolgáltatás nélkül elismerte Leszczyńskit és 2 hónap múlva garanciát vállalt az altranstádti békéért.¹ Ezzel a porosz uralkodó nem várta meg, míg a nagy szövetség hatalmai közösen döntenek ebben a kérdésben, és így igen kényes helyzetbe hozta a császárt. Az osztrák diplomaták az elismerés fejében legalább bizonyos engedményeket próbáltak kialkudni. Ez nem sikerült és így Bécs 1707 február végén ugyanolyan egyoldalúsággal kényszerült elismerni Leszczyńskit, mint Poroszország. Ezzel azonban a konfliktus nem ért véget. Különböző katonai, vallási kérdések Károly 1707 őszi szászországi kivonulásáig és az osztrák-svéd megegyezésig fennállottak.² Ezek további eredményes kihasználása volt az orosz diplomácia egyik feladata. Részletes tárgyalásuk azonban a Poltavát megelőző szakasz diplomáciai történetéhez tartozik.

-
1. Arhiv Kurakina. I. könyv.i.m. 308.old. Hassinger, E.i. m. 209-210.old.
 2. Az osztrák-svéd konfliktusról lásd Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... I. rész. i.m. 140-146.old. Arhiv. Kurakina. I. könyv. i.m. 207-215., 310. old. Klopp, O.i.m. 350-441.old. Kretzschmar, H. i.m. 169-172.old. Redlich, O.i.m. 70-73.old. Trevelyan, G.W. i.m. 291-292.old. Stamp, A.E. i.m.

Az Altranstádt utáni helyzet Oroszország diplomáciája szempontjából egy alapjában kettős feladatsort váltott ki. Ágost és Péter szövetségének megszűntével az elsorendű cél annak, illetve az északi szövetségnek a felújítása volt. Közvetlenül ezt szolgálták az orosz- lengyel /szasz/, az orosz- dán, illetve az orosz- porosz tárgyalások. A további eredményes harc érdekében ápolni kellett, illetve még szorosabbra fűzni a Nemesi Köztársaság és Oroszország kapcsolatát. Ezen témakörhöz tartoztak a lengyel királykérdés megoldására és Leszczyński, illetve az altranstádti béke elismerésének megakadályozására tett orosz erőfeszítések.¹

A másik - ezzel szorosan összefüggő és témaköreiben is az előbbihez kapcsolódó - tárgyalássorozat a svéd- francia szövetség hitét és az osztrák - svéd viszályt felhasználva, az orosz- svéd békeközvetítés előmozdítására és Oroszország szövetségesi kapcsolatainak szélesítésére irányult. Itt meg kell jegyezni, hogy a nagy szövetség hatalmaival folytatott tárgyalások mellett nem szabad elhanyagolni a jelentőségükben nem kevésbé fontos orosz- francia /és orosz- magyar/ érintkezéseket.

¹. Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. V.köt.i.m. 200-220.old. Péter azonos tartalmu levelet intézett I. József császárnak, I. Frigyes porosz királynak, IV. Frigyes dán királynak és Hollandiának. A cár 1707 április 27-én ezt írta Zsolkvából: "Ágostot Contival szemben fegyveresen is támogattuk. A szövetségkötés után, hogy könnyítsünk helyzetén, megtámadtuk Narvát. Ő viszont nem segített nekünk. 1701-ben Birzsiben megújítottuk szerződésünket: pénzt és hadat adtunk neki. Hadainkat azonban nem használta fel, hanem ehelyett Lengyelországban ideoda vezette..... Ágost király miután a svédek Szászországba vonultak, segítségünk ellenére békét kötött velük. Kalisz után értesültünk a békéről, pedig már jóval előtte megerősítették. Mindezt esküjének és szövetségünknek megsértése volt, illetve segítségünk elfeledése. Legjobban a 11-12.20.pont a sértő. Kérjük, ne adja meg a béke garanciáját és Magyarországon engedje át az oroszokat./csak a császárnak-K.J./." A garancia-elhalasztás kérése hatástalan maradt, az oroszok azonban megmenekültek.

Az orosz- lengyel /szász/ tárgyalások kiindulópontjául az szolgált, hogy Ágost kijelentette, visszatér Lengyelországba. Ezek a megbeszélések még Zsolkvában elkezdődtek, azonban a lengyel király túl nagy feltételeket szabott, így kézzelfogható eredmény hosszú ideig nem született. Péter ugyanekkor kiáltvánnyal fordult a sandomiri konföderáció Lvovban ülés^sző tanácsához és a köztárasághoz. Ebben kijelentette, hogy megőrzi a köznemesség jogait, a szabad királyválasztást, Lengyelország érdekeit, egységét és szokásait. Segítségért nem kíván ellenszolgáltatást, visszaadja Belaja Cerkovot és 50.000 rubelt fizet a lengyel hadakért. A manifestum idejében érkezett, mivel a lengyelországi orosz hadsereg élelmezésénél problémák adódtak, a mágnások pedig Oroszország nehéz helyzetét kihasználva ismét felvetették Ukrajna visszaadásának kérdését. Péternek hadaival és ügyes politikájával csak azt sikerült elérni, hogy megújították a konföderációt és annak vezetői február 7-én kimondták az idegen segítséggel és nem egyhangulag választott király uralkodásának jogtalanságát, majd március 17-én a gyűlés az új király megválasztása nélkül feloszlott. A gyűlés után az orosz- lengyel tárgyalásokat lengyel részről a kiküldött delegáció folytatta tovább. Itt Péter visszautasította a tulzott lengyel követeléseket, és ezután március 30-án megkötötték az új szerződést. Ebben kimondták, hogy szövetségüket a háború végéig megtartják és megerősítették a korábbi narvai szerződést. A lengyelek kötelezettséget vállaltak, hogy fél-évig élelmezik a Nemesi Köztárasaságban levő orosz erőket, Péter pedig magáravállalta, hogy megvédi a lengyel szabadságjogokat. A sandomiri konföderáció egységének és az orosz- lengyel szövetség megőrzésének kérdése tehát pozitív formában megoldódott.¹

¹. Геровсзкй, Ю.А. Полса́и победа под Полтаво́й.
i.m. 17-19. old.

Az előbbiekkal párhuzamosan meg kellett oldani egy másik kérdést is: az új király megválasztását. Ez azért volt fontos, mivel a mágnás vezetők Leszczyński fele tekingettek, illetve a svéd- orosz párharcból Károlyt gondolták győztesként kikerülni. Az új király megválasztását a sandomiriek általában ellenszenvvel fogadták, mivel Ágost lemondását nem fogadták el, tőle függtek és nem akartak nyíltan orosz kreatúrát a lengyel trónon. Harmadik király megválasztása nem tette volna lehetővé a kiegyezést a svéd párttal, ami pedig megfelelt volna az ország érdekeinek is. Péter ebben a kérdésben csak a sandomiriek február 7-i kijelentéséig jutott el. Előirányozták ugyan a Spieski-fivérek valamelyikének megválasztását, ami mutatta, hogy Péter belement a kompromisszumba is, de Leszczyński nem mondott le, Jakub Sobieskit pedig a császári udvar beszélte le a jelöltség elfogadásáról, mivel az osztrákok az osztrák- svéd viszály miatt féltek Károlytól. Péter több jelöltet támogatott /Jakub, Jenő, Rákóczi, Siemianski, W. Wisnyewski, Alexej cárevics és Mensikov/, de ezeket vagy a sandomiriek nem fogadták el, vagy a jelöltek utasították vissza jelöltségüket. Így 1707 tavaszára a kérdés nem oldódott meg, és mivel az Ágost pártiaknak az országban nem volt koronás vezetőjük, tömörülésük ellenére is fennállt annak a lehetősége, hogy átállnak a svéd párthoz. Az orosz- lengyel szerződés és az előbbiek alapján azt lehet mondani, hogy 1707 elején a lengyelek aktív segítségével még kérdéses volt, ehhez a további orosz diplomáciai tevékenység sikere kellett. Péter a közhangulatot azzal is befolyásolni akarta, hogy ekkori kiáltványaiban felszólította az orosz katonai vezetőket, hogy kimérljék az oroszparti lengyelek birtokait.

Az északi szövetség felújítására tett próbálkozások fontos részét jelentette a dán- orosz diplomáciai érintkezés. Péter Narva és Derpt ígéretével is / ez

szerepelt Matvejev az Angliába küldött orosz követ 1706 októberi instrukciójában is, amelyről a későbbiekben fogunk beszélni/ a Svédország elleni aktív fellépésre akarta rávenni IV. Frigyes dán királyt.

A dánok magatartása a tengeri hatalmaktól függött. Angol- holland ellenlépésektől tartottak, ezért háborúba lépésük elérése nagymértékben összefüggött Matvejev útjának sikerével is, de a hágai és a bécsi orosz- holland és orosz- osztrák érintkezéssel is. Az előbbiek pregnánsan mutatják, mennyire nem lehet különválasztani az északi szövetség felújítását, kiszélesítését Oroszország és a nagy szövetség tárgyalásaitól. Ez utóbbi adta a dánoknak azt a lehetőséget, hogy a tengeri hatalmakra és a császárra hivatkozva az orosz-dán szövetségi szerződés felújítását sokáig elkerüljék. Oroszország szempontjából ugyanekkor Dánia fellépése, flottája és stratégiai kulcshelyzete miatt az orosz- lengyel /szász/ szövetség biztosítása mellett a legégetőbb volt. Erre kedvező alkalom kínálkozott 1707 nyarán, amikor az osztrák-svéd konfliktus kiéleződése miatt a nagy szövetség álláspontja az északi szövetség felújításával kapcsolatban átmenetileg megenyhült.

I.P. Izmajlov, aki Koppenhágából Berlinbe ment a porosz udvar szándékának tisztázására, 1706 végén levelet írt Péternek. Idézzük a cár feleletét, mely tartalmazza Oroszország célját Frigyessel kapcsolatban, " A porosz király feleletéből, melyet Önnek adott, nem tudtuk megállapítani, akar-e szövetséget, vagy sem. Érje el a király közvetítését köztem és a svéd király közt, ha pedig ezt nem akarja, erősítsük meg korábbi szövetségünket és jelentse ki országa semlegeségét. Leginkább a közvetítés érdekében működjék, ha

a király nem vállalná el, elegendő a semlegesség is, de a barátságot keresni akarjuk. Wartenbergnek, ha a királynál ügyünket szolgálja; ígérjen jelentős összeget." ¹

Az előbbiekből következően az orosz- porosz tárgyalások közbülső helyet foglalnak el a közvetítőkeresésekre és az északi szövetség felújítására irányuló megbeszélések között. Péter orosz közvetítéssel is békére törekedett, de a semlegességen túl be akarta vonni Poroszországot az aktív harcba. A poroszországi tárgyalásoknak bár Frigyes 1707 elején a svédok fele engedményeket tett, mégis volt realitásuk, mivel Poroszország területének védelme és gyarapítása szempontjából nem akart nyílt szakítást Ágosttal /a Nemesi Köztársasággal/ és Péterrel sem. Ez az álláspont alkalmas volt arra, hogy a berlini tárgyalások az előbbi problematika mellett felölleljék Ágost és Péter kapcsolatának helyreállítását is.

A porosz udvarban folyó tárgyalásokon egyre nagyobb szerepet kap Lieth, akinek Izmajlov tevékenységét kell segíteni. ² Péter utasította Safirovot, hogy Keyserlinggel / a moszkvai porosz követtel/ közöljék: a cár a választó barátságát keresi és semlegességük orosz értelmezése azt is jelenti, hogy ne ismerjék el Leszczyńskit. Leszczyński porosz elismerése ugyan létrejött, de Frigyes hangoztatta, hogy Péterrel is fenn akarja tartani a jószomszédi viszonyt ; hogy ez a közvetítést, vagy szövetségkötést jelentett-e, avagy semmitmondó ígéretet, ez az

1. Pismo i bumagi imperatora Petra Velikogo. V.köt.i.m. 10-11.old./Golovkin 1707 január 6-i levele Izmajlovnak Péter módosításaival./ Ide vonatkozó megállapításokat tartalmaz: Zsurnal ili pogyennaja zapiszka...I.rész. i.m. 145.old.

2. Golikov, I.I. Gyejanyija Petra Velikogo...II.rész.i.m. 348-352.old. ismerteti Péter leveleit Safirovnak és Golovkinnak, erről a témáról.

1707-es orosz- porosz diplomáciai párbeszédétől is függött.

Az 1706 végi orosz próbálkozások a nagy szövetség államainál Oroszország segítsége ellenében a közvetítés megszerzését és Péter belépését célozták a nyugati szövetségi rendszerbe. Így a cár 30.000 emberrel akarta tehermentesíteni a császárt Magyarországon. 1706 legvégén Matvejev 25.000 ember^t és Oroszország belépését ajánlotta fel a nagy szövetségbe cserébe az angol- holland békeközvetítésért. A szövetségesek magatartását az határozta meg, hogy Oroszország erejét még mindig alábecsülték, míg Károllyal az osztrák- svéd megegyezést a legszélsőbb engedményekkel kívánták elérni. Így a tengeri hatalmak az osztrákokat a svédeknek tett gesztusokra akarták rávenni, nem pedig a nagy szövetség kiszélesítésével Károlynak alkalmat adni az Ausztria elleni támadásra. A tengeri hatalmak és Ausztria álláspontját az eljövendő^{9r} osz- svéd összecsapás biztos svéd győzelmének tudata ahatórozta meg, így bár egyes hatalmak /Dánia és Poroszország/ fenyegetve érezték magukat a svédek túlzott megerősödésétől; az Oroszországhoz való viszony mégis alapjában negatív volt. Péter diplomáciája szempontjából a helyzetet tovább bonyolította, hogy ez nem nyílt elutasításban, hanem a tárgyalások elodázásában, az egyenes feleletek mellőzésében jutott kifejezésre.

Láthatjuk azt, hogy Matvejev missziója akkor született, amikor Péter és Ágost szövetsége megszakadt, tehát a cárnak szüksége volt a békeközvetítésre - még a nyugati háborúba való bekapcsolódással együtt is - , amikor Altranstättel szemben apellálhatott Kaliszra, a nyugati feltételezhető várakozó állásponttal szemben pedig a gyors változást igénylő osztrák- svéd viszályra. Saffirov alkancellár október végén készítette el Péter

utasítására a követ instrukcióját. Az orosz követküldés válasz volt Whitworth missziójára. Célja a szövetségkötés volt, amit Oroszország az angol békeközvetítésért adna cserébe. Ezekről a kérdésekről Whitworthtal Moszkvában már tárgyaltak, aki közölte a feltételeket kormányával, de mivel a válasz nem érkezett meg, Matvejevnek küldik érte. Az instrukció szerint a cár katonai segítséget nyújt a franciák ellen /utalás Magyarországra/. Az angolok flottaanyagot szállíthatnak Oroszországból. Matvejevnek ki kellett fejteni, hogy a balti-tengeri orosz kikötők kedveznek az angol kereskedelemnek és javasolni kellett a kereskedelem szerződéses rögzítését. A követnek meg kellett nyugtatni az angol kormányt, hogy az orosz flotta nem veszélyezteti Anglia balti-tengeri érdekeit. Az instrukcióban a pozitív angol válaszá esetén felmerült az általános béke elérése, Leszczyński uralmának megrendítése és az új lengyel királyválasztás is. A fenti kérdésekről Matvejev tárgyalásokba bocsátkozhatott Ausztriával, Hollandiával és Dániával is, az utóbbinak hadbalépéséért Narvát és Derptet ígérhette./ A baltikumi területek megtartása esetén Anglia közvetítéséért maximálisan 30.000 embert kapott volna. Az instrukció szerint Matvejevnek tárgyalni kellett a hágai angol követtel és Marlborough-val is.¹

Matvejev küldetésével egy a spanyol örökösödési háború feleit érintő orosz közvetítőkeresési folyamat indult el. Ide kapcsolódnak a bécsi, a párizsi / a magyarországi/ és bizonyos értelemben a berlini tárgyalások is. Az orosz követ instrukciója átgondolt helyzet-elemzésből született, úgyesen kapcsolódott a moszkvai angol misszióhoz; így enyhítették Oroszország pozíciójának gyengeségét, Ugyanakkor a bennefoglaltak megvaló-

1. Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo...II. rész. i.m. 352-358.old. Nyikiforov, L.A.i.m. 44-46. és 50. old.Tarle, E.V.:Szevernaja vojna i svedszkoje naseszt-vije na Rossziju. Moszkva, 1958. 468-470.old.

sulása egyet jelentett volna a két európai háború összekapcsolásával, illetve ezen háborúk erőviszonyainak megváltozásával és mint látható Anglia inkább ennek megelőzésére törekedett, mivel még az elmérgesedő svéd-osztrák kapcsolat idején sem látta Oroszországban a Károlylyal szembeni megfelelő ellensúlyt. Ezért hangoztatta Robinson Svédországnak a nyugati, Angliának pedig az északi ügyekben a semlegességét.¹ Ez viszont burkolt oroszellenes álláspontot jelentett amelyet Matvejevnek le kellett győzni ahhoz, hogy az orosz-angol viszonyban közeledést érjen el.

Péter az instrukcióban az angol- orosz kapcsolat megjavításának útját nem látta idillikusnak, ezért sorakoztatta fel a kereskedelmi- hajózási- katonai érveket az angol- orosz szövetség mellett. Lényegében megértette az angol politika tengelyében álló "balance of power" elvet, amikor jelezte, hogy Oroszország nem akar nagy flottát a Balti tengeren és az osztrák- svéd viszállyal kapcsolán a svéd túlsúly veszélyét hangsúlyozta. Az instrukció lengyel vonatkozású részei mutatják, hogy bizonyos körülmények között a londoni tárgyalások is kapcsolatba kerülhettek az északi szövetség felújításáért folyó megbeszélésekkel. A Marlborough-val kapcsolatos orosz remények nem igazolódtak be, a herceg kettős játékot űzött az orosz vezetéssel. Az instrukció vétele után Matvejev missziója 1707 tavaszán vette kezdetét.

A bécsi tárgyalások 1706 végén az orosz-osztrák szövetséget célozták. Huyssen ilyen javaslatot tett december 26-án a bécsi titkos konferencián. Urbich emlékiratában Péter közvetítési készségét hangsúlyozta a császár és Rákóczi között. Ezen elgondolások az osztrák-svéd viszállyal miatt nem találtak kedvező visszhangra, mivel

1. "British diplomatic instructions 1689-1789." vol. I. Sweden. Kiad.: J.F. Chance. London, 1922. 32. old.

Károlytól féltek, Oroszország haderejét pedig az angolokhoz hasonlóan negatívan ítélték meg.

Huyssen tevékenysége kapcsolatban állt az angliai orosz misszióval is, mivel Marlborought rá kellett venni ennek támogatására. Mivel a herceg állítólag erre hajlandó volt, ha az oroszoktól ellenszolgáltatást kap Péter a követnek ezt írta levelében: "Ha Marlborough hercegséget kíván, a kijevi, vagy a vlagyimiri, vagy a szibériai hercegségeket ígérheti. Ha a királynőt ráveszi a Svédországgal kötendő békére, és ezt megkötik, élete végéig évente 50.000 tallért kap, egy csodálatos rubint, és a Szent András rendet."¹ Marlborough azonban mint később kiderült, a királynőnél az oroszok ellen lépett fel, a svéd királyt pedig keletre akarta irányítani.²

Huyssen tevékenysége felölelte a lengyel ügyeket is; mivel Ágost gyors kijövetelére nem lehetett számítani, Péter új király után nézett: így merült fel az első időszakban Savoyai Jenő és Jakub Sobieski jelöltsége, akik mindketten Bécshez kapcsolódtak.³ A januárban elinduló akció a Lvovi királyválasztás tervéhez kapcsolódott.⁴

Péter Jenő jelölését a szövetségesek katonai segítségével akarta megvalósítani. A cár ezt írta Huyssen-

¹. Piszma i bumagi imperatora Petra Velikogo. V. köt. i.m. 60. old.

². Stamp, A.E. i.m.

³. Perényi József: Priets de pacifikation európeene de F. Rákóczi en 1708- 1709. "Annales Universitatis Budapestiensis de Rolando Eötvös nominata e. Sectio historica. " VI. köt. Bp. 1964.

⁴. Piszma i bumagi imperatora Petra Velikogo. V. köt. i.m. 46- 48. old. Péter 1707 január 27-i levele Zsolkvából Szembeknek.

nek: " Jenő a szövetségesek segítségével lengyel király lehet, a lengyelek csak őt akarják. A királyi hercegek közül egyik sem akarja a koronát elfogadni. P.S. megtudtuk, Jakub herceg Bécsbe megy tanácskozni az udvarral a korona elfogadásáról." ¹ Miután a bécsi válasz az volt, hogy Jenő a háború befejezése után vállalja a jelöltséget, az akció eredménytelennek minősült, de ennek a tárgyalásnak a sokszínűsége is jelezte az orosz-osztrák megbeszélések problematikájának szélességét. Ezen tárgyalások a svéd-osztrák viszálynak Péter szempontjából kedvező befolyásolásával is kapcsolatban álltak, /akadályozták Károly és a császár megegyezését/. A cár azonban hamarosan meggyőződött bécsi és londoni követei révén a reménytelen huzavonáról, így bár a franciáknál / és a magyaroknál/ az orosz akció az előbbiekkal párhuzamos volt: a kedvezőtlen tapasztalatok hatására az utóbbi nyert felerősítést.

Noha Franciaország és Oroszország kapcsolatainak perspektívájával összefüggésben már a cár uralkodásának végéig terjedően megállapításokkal élünk: néhány konkrét megjegyzést teszünk itt az 1706 végi 1707 eleji orosz-francia viszonyra. A franciáknak és az oroszoknak egyaránt kedvező lett volna Károly háborúja a császár ellen: ez azonban nem jelentett érkazonosságot.

Franciaország Károly szövetségét akarta és ezért igyekezett a svéd királyt megszabadítani az északi harctól. Itt tehát a francia elgondolásokban nem Péter érdeke állt a középpontban, sőt a francia

1. Piszma i bumagi imperatora Petra Velikogo. V.köt. i.m. 103, 127-130., 135-144. és 157-163.old. Péter május elején azt írta Huyssennek, hogy nem várják meg Jakub döntését, hanem Jenőt támogatják, akinek a cár hadat ad és a szövetségről is tárgyal vele.

követek ezzel szemben tevékenykedtek. Lajos követe Károlynál a svéd király követeléseinek elfogadásával akarta létrehozni az északi békét. A törökországi francia követ Ferriol már az orosz- török háború kirobbanása irányában ténylekedett, a francia király lengyelországi követe pedig Leszczyński uralma alatt akarta összebékíteni a lengyel pártokat.¹ Ezek a törekvések mind veszélyesek voltak Péter számára. Különösképp az volt a svéddekkel és a törökökkel egyszerre vivendő harc előidézése. Így a Lajos 1707 eleji elgondolása a nyugati svéd közvetítésről cserébe az északi franciáért - ha az orosz érdekeket is figyelembe vette volna - : Péternek is megfelelő lehetett. Lajosnak az előbbi elgondolás azért is kedvező volt, mivel ha annak csak egyik oldala jár sikerrel, - az északi harc megszüntetése - akkor is a franciák régi keleti politikája /a svéd-lengyel-török szövetség Oroszországgal kiegészülve/ megvalósulhatott és ezzel enyhíthette Franciaország háborús kimerültségét.

Besenval 1707 január 20-i instrukciójában benne foglaltatott az orosz- svéd béke is, anélkül, hogy konkrétan körvonalazták volna az oroszországi francia lépéseket. A francia követ azonban a svédektől hamarosan azt a feleletet kapta, hogy a nagy szövetség nem akarja a békét, így tehát Lajos elgondolásából valóban csak az egyik oldal megvalósítására volt remény. Így 1707 márciusban egy francia tiszt Sieniawskinak átadta a francia közvetítés feltételeit /Péter megtartja hódításait, ha megtámadja a szövetségeseket, vagy ráveszi erre Törökországot,/ aki a Zsolkvában levő Péterhez továbbította. Erre küldte Péter Kazenovot Versaillesbe és Du Prét Kolozsvárra. Az utóbbi révén az akcióba a cár Des Alleurs is bekapcsolta

¹. Recueil des instructions... VIII. Russie. I. köt.i.m. 113-114.old.

ami egyuttal egyik kezdőpontja volt Péter és Rákóczi érintkezésének is.¹ Ezen kiterjedt akció megvalósulása azonban Károly magatartásán múlt: a svéd király pedig nem volt hajlandó békére. A franciáknál a svéd róléről törté-
-nő elutasítás azt eredményezte, hogy rá akarták venni Pé-
tert a meghódított területek átengedésére, arra, hogy
Lengyelországban ne válasszanak új király-t, hanem Lesz-
czyński égisze alatt egyesítsék az országot. A baltikumi
orosz hódításokkal kapcsolatos francia felfogás szöges el-
lentétben állt az orosz érdekekkel, így Péter azokat nem
fogadhatta el. A cár magatartása a franciáknál ellenérzé-
seket váltott ki, ami a törökországi oroszellenes akciók-
ban jutott kifejezésre. A francia- orosz kapcsolat alaku-
lását még-sen zárhatjuk negatív mérleggel, mivel 1707 ta-
vaszától Péter és Rákóczi kezdődő érintkezésében ezek az
ellentmondások felfoldhatók, vagy legalábbis mérséklőd-
hettek. A cárnak és a magyar fejedelemnek egyaránt érdeke
volt ennek megvalósulása, amit 1707-ben és az azt követő é-
vekben az orosz és a magyar diplomácia a legkitartóbban i-
gyekezett elérni.

1. Ezen orosz akciókra lásd: Piszma i bumagi imperatora Petra Velikogo. V. köt. 556-557. és 683- 686. old.
Krilova, T.K.: Franko-russzkije otnosenija vo vremja Szevernoj vojnü. i.m. 145.old.

ÖSSZEFOGLALÁS

Oroszország további fejlődésének szükségletei vetették fel a tengeri kijáró megszerzését. Péter tehát, amikor ezt igyekezett megvalósítani; külpolitikailag helyes irányt követett. A cár háborúja tehát nem az öncélú hódításokért, a hadidicsőségért, vagy dinasztiajáért folyt, hanem az országért. Az igaz, hogy a kijáratszerzés kérdésében kontinuitás állt fenn az ország korábbi története és Péter uralkodásának időszaka között, de a megoldás Péternél kedvezőbb nemzetközi helyzetben - a cár egyéniségéből következően is - gyorsabban és eredményesebben mehetett végbe.

Péter emberi értékát akkor mérhetjük le igazán, ha a katonai- diplomáciai vezető mellett személyében a sokoldalú reformert is felismerjük. A belső átalakítás kitartó és átgondolt munkálatai nélkül Oroszország nem került volna ki győztesen a háborúból.

Péter törekvései a kapu-nyitásra nemcsak szükségszerűek, hanem jogosak is voltak, mivel az ősi orosz területek visszaszerzésére irányultak. Ezeket két stratégiai irányvonalnak megfelelően valósították meg, amelyek közül az egyik a Fekete- tenger fele Törökország ellen irányult a Szent Ligában való részvétel útján, míg a másik a Balti tenger fele Svédország ellen az északi szövetség tagjaként. A megvalósítás alapelve az egy országgal, szövetségesekkel folytatott harc volt.

Ez az elképzelés megfelelt Oroszország erejének és az akkori nemzetközi helyzetnek. Az ország hadipotenciálja kevés volt ahhoz, hogy egyedül vegye fel a harcot Törökországgal, illetve Svédországgal. A nemzetközi helyzet azért volt kedvező Oroszország számára, mivel Törökország és Lengyelország meggyengült, így a többfrontos harc elkerülhetővé vált, amely eddig orosz, illetve török- lengyel- svéd vonatkozásban többször fennállt. Most Törökországgal sikerült békét létrehozni, Lengyelország királyát pedig sikerült szövetségesévé tennie. Ezekkel a lépésekkel Péter elkerülte azokat a hibákat, ami miatt elődei nem tudtak eredményt elérni. Az előzőek alapján Péternél a történeti előzmények kiemelése nem az epigonszerep hangoztatását, hanem épp ellenkezőleg az átgondolt továbbfejlesztés hangsúlyozását jelenti.

A cár rugalmas diplomata volt; amikor a nagy követség útján nyilvánvalóvá vált a nyugat-európai államok és valamivel később az északkelet-európai hatalmak külpolitika-változása; ő váltott irányt és a svédek természetes ellenségeiben gyorsan megtalálta szövetségeseit. Az északi szövetség kiformálásánál és az orosz-török békétárgyalásokon ő állt a középpontban, vagy mint azok irányítója, az instrukciók megfogalmazója, a külföldi szerződéstervezetek korrigálója, vagy mint a megbeszélések közvetlen résztvevője. A két tárgyalássorozatot Péter összefüggésében kezelte: azaz az orosz-török béke megkötéséig a szövetségi tárgyalásokat, illetve a szerződések ratifikációját lassítani igyekezett. Az 1700-as megegyezés Törökországgal a déli kijáratszerzés szempontjából eredménytelen és ideiglenesen befejezett volt, az északi háború szempontjából pedig az eredményes kezdet előfeltételét jelentette. Az azovi hadjáratok diplomáciai előkészítéséhez képest Péter jelentősen előrelépett:

belső helyzete szilárdabb lett, megkezdte az ország átalakítását, három ellenfelét egyre redukált~~ta~~, olyan szövetségeseket nyert, akikkel katonailag valóban együttműködhetett. Az 1698/99-es aktivitás, vagy passzivitás dilemmájából a bonyolult: svédekkel, a törökökkel és jövőendő szövetségeseivel folytatott párbeszéd~~ből~~ Péter a tiszta Balti tenger fele irányuló aktiv politikai irányvon~~á~~llal került ki.

Az északi szövetségnek egy területen volt gyenge a hatóköre: Anglia, Hollandia, Ausztria és Franciaország Svédországgal kapcsolatos álláspontjának kialakításánál. Nem arról van itt szó, hogy Péter diplomáciai hibákat követett el, vagy nemismerte fel a nyugati álláspontot, hanem arról, hogy ezen a területen kevés eredményt ért el. Ez ugyan közvetlen katonai beavatkozással nem fenyegette Oroszországot, de a tárgyalt periódusban nem is profitál a cár ezen megbeszél~~é~~lések~~ből~~, pedig nemzetközi látókore itt volt a legszélesebb, elgondolásai pedig a legmerészebbek. Egy alapvetően helyes felismerést kell látnunk a cárnak abban a cselekedetében, hogy Hágában létrehozta az első orosz diplomáciai posztot. Egyúttal azt is ki kell fejeznünk, hogy a háború kezdetén megtette az első lépéseket a korszerű diplomáciai szolgálat és intézményrendszer kialakításának útján. Az északi háború kezdeti időszakában az orosz-francia párbeszéd Franciaország és Oroszország Svédországgal, Törökországgal és Lengyelországgal kapcsolatos ellentétes pozíciója miatt nem valósulhatott meg. Péter széles látókörét dicsérte az, hogy 1701-től ezen a területen is kezdeményező lépéseket tett.

Az orosz diplomáciai tevékenység első vonalában tárgyalt periódusunkban az északi szövetség létre-

hozása, 1700 után pedig annak felújítása, illetve kiszélesítése állt. Ezzel kapcsolatban a cár tevékenységében pozitív az, ahogy a vele szerződéses viszonyban álló államok belső és nemzetközi helyzetét felfogta és ahogy ezt egybekapcsolta az orosz diplomatáknak a szerződések megkötésére, illetve azok felújítására irányuló tevékenységével. Elég itt Lengyelországra utalni, annak egész belső problematikájával és az orosz- lengyel ellentétek többnyire sikeres feloldásával.

Az orosz diplomáciai tevékenység árnyoldalait azok a tények képezték, amelyek Dánia, Ágost és Poroszország részvételére vezettek a spanyol örökösödési háborúban. Noha az oroszok ezt nem tudták megakadályozni, de tevékenységükben pozitív volt az, hogy Ágostnál ezt korlátozták és elérték azt, hogy fő cselekvési területe mégis az északi "harc" maradt.

Szinte az egész orosz diplomáciai tevékenységben végighúzódik a körültekintő, sokoldalú helyzetfelfogás, a nagy türelem, a cél eléréséért kifejtett szíves munka, a kiterjedt és eleven elképzelések. Péter személyét illetően érdemes megjegyezni, hogy robbanékony, heves temperamentumának azon oldalai érvényesültek, amelyek a külpolitikában hasznosak voltak, míg a meggon-dolatlan lépésekre vezetőket időben vissza tudta fogni. Ezek különösen az Ágost cselekedeteire történő reagálásoknál szembetűnők.

A cár manifesztumaiban jogilag mindig megindokolta cselekedeteit: miért indított háborút a svédek ellen, milyen alapon tartózkodnak orosz katonák a Nemesi Köztársaság területén. Ezzel harcra tüzelte katonáit

orientálta a többi udvar álláspontját, alkalmazkodott a hadművelleti országok politikai viszonyaihoz, azokkal együttműködést akart elérni. Személyiségének érdekes adalékát képezik a Narva utáni töretlen katonai- hadi- gazdasági intézkedések. Ezek mutatták, hogy a cár nagy erővel, újjult energiával lát hozzá a vereségek után is az újabb feladatokhoz.

Az orosz diplomácia nehéz helyzetben érte el az orosz- szász szövetség felújítását, amely viszont egyik biztosítéka volt a svédek lengyelországi lekötésének és közvetetten az 1702-1704 közötti baltikumi orosz sikereknek. A Nemesi Köztársaság bevonása a háborúba 1699-től jelentkezett. Az orosz diplomáciai tevékenység fő iránya lett ennek elérése. Nagyjelentőségű az orosz- lengyel ellentmondások, a köztársaság zavaros belső állapota, az idegen diplomáciai aknamunka közepette az orosz- lengyel szövetség megvalósulása 1704-ben. Péter mesterien aknázza ki ellenfele katonai- politikai hibáit. Kettőjük közt a döntő különbség abban jelentkezett, hogy míg Károly intézkedései azt mutatták, hogy nem ismerte fel, milyen lépések a célravezetők Lengyelországban, Péter ezzel szemben az ország politikai arculatához ragyogóan alkalmazkodott és a helyzethez szabott akciókkal elősegítette az orosz- lengyel szövetséget.

A lengyelországi orosz diplomáciai lépések fontos részét képezik Ágost különbéke- törekvései megakadályozásának, belső helyzete megszilárdításának, a lengyel mágánások tömörítésének és orosz- szövetség fele orientálódásának. Így az 1704-es narvai szerződést egy folyamatában sokoldalúan kibontakoztatott aktusként kell kezelnünk; amelyet hosszú orosz katonai- diplomáciai munka előzött meg.

Oroszországnak a spanyol örökösödési háború

a szövetségesek elvonásával kedvezőtlen volt, de az orosz diplomáciai tevékenység eredményeként Pétert hagyták harcolni Északon. A nyugati orosz diplomáciai tevékenység később, az orosz katonai sikerek után a szövetséges viszony és a közvetítés megszerzésével bővült. Bár az akciókból konkrét gyakorlati lépés nem származott, mint fenyegetési eszköz a svédekkel szemben így is nagy eredmény volt. Az orosz-francia megbeszélések problematikája széles, de nem kalandos elképzeléseket foglalt magába. Péter a nyugati-orosz párbeszédnél felhasználta a gazdasági érdekek orientáló hatását / a tengeri hatalmak és Oroszország kereskedelme /, illetve igyekezett szélesíteni az ilyen kapcsolatokat: /Franciaországgal./ Az orosz-angol, holland gazdasági kapcsolat szorosabb volt, de a balti kérdésben az ellentét is nyíltabb volt, míg a franciákkal nem volt ilyen közvetlen a kapcsolat és az ellentét is leplezetlenebb volt, de ugyanúgy létezett. Ez okból is Péter ezen államokat gazdasági-politikai terveihez csak időlegesen és korlátozottan nyerhette meg.

Péter az 1703-as évtől a lengyelországi katonai akciókban történő részvállalással is a Nemesi Köztársaság háborúbalépése irányában hatott. Az 1704-es svéd lépésekre azonnal reagált, így a sandomiriek tudhatták, hogy Oroszország mögöttük áll. A katonai-pénzügyi segítség mellett az orosz diplomáciának Leszczyński elismerésének megakadályozása érdekében kifejtett tevékenysége is fokozott hangsúlyt kapott. A célirányos, átgondolt lengyelországi orosz politika különösen szembeütni akkor, ha Agost ekkori kalandos terveivel vetjük egybe. Az események Péterrel egész háborúja

során felismertették Lengyország stratégiai kulcshelyzetét, így az orosz-lengyel viszonyt diplomáciája középontjába állította. Ezen a területen olyan eredményeket ért el, /1699-es és 1701-es szerződéseivel Ágosttal, a narvai orosz-lengyel szövetség és az 1707 márciusi szerződés/ melyek Poltavához közvetlen módon járultak hozzá. Ezek értékét csak emeli az a tény, hogy nagy és bonyolult belső és nemzetközi akadályokat győzött le.

1704-től az orosz katonai-politikai tevékenység tartotta fenn Ágost uralmát és ezzel a cár a maga részéről teljesítette kötelezettségeit. Negativumként értékelendő azonban, hogy az orosz diplomácia teljes mértékben nem tudta ezt elérni a Nemesi Köztársaság részéről. Az 1706-os év második felének bonyolult eseményeiben Péter alapjában eligazodott, azaz felismerte, hogy Ágost eltávolodott szövetségétől, azonban a teljes fegyverletétel csakúgy mint a nyugati államokat meglepetésként érte. Rendkívül gyorsan reagált azonban az altranstädti béke első híreire. Kidolgozta munkatársaival azt a katonai tervet, amely a későbbiekben a poltavai orosz győzelemhez vezetett. Megkezdte azokat a tárgyalásokat, amelyek az Északi szövetség felújítására, a nyugati szövetségi rendszerbe történő belépésre és a békeközvetítők biztosítására irányultak. Az Altranstädt utáni orosz akciókat nem a béke hozta létre, hanem csak módosította azokat, illetve tempójukat gyorsította. 1706 utáni kitekintésünkben a sandomiriek és Oroszország együttműködésének kérdését a pozitív távlatok biztosításával zártuk, Oroszország és a nyugati nagyhatalmak tárgyalásai pedig kedvező körülmények között a békekötés lehetőségét biztosíthaták, ennek megítélése azonban a közvetlenül Poltavát megelőző orosz diplomáciai tevékenység elemzése után lehetséges.

Tárgyalt periódosunk elemzését azzal zárhatjuk, hogy a péteri diplomácia az orosz- lengyel viszony szerződéses rögzítésével érte el ebben az időszakban a legfőbb eredményt, ami Ágostnak a háborúból történő kilépése ellenére is biztosította a poltavai győzelem egyik külső feltételét. Az orosz diplomaták ezirányú tevékenysége állt vizsgálódásunk tengelyében és a -legfőbb kérdésre pozitív választ adhatunk. Az orosz nyugati érintkezés eredményesség szempontjából emögött elmaradt, azonban ebben nem a Péter vezette orosz diplomácia hibái játszottak a főszerepet, hanem ezen hatalmak politikai irányzatának Oroszország szempontjából kedvezőtlen volta és a cári birodalom viszonylagos gyengesége, bár ezzel kapcsolatban is meg kell jegyezni, hogy Oroszország javára ez 1700-tól 1706-ig kedvezően változott és sikeres kibontakozásra nyújtott reményt, amely az északi háború 1706-ot követő éveiben be is igazolódott.

A DISSZERTÁCIÓHOZ FELHASZNÁLT MŰVEK

- Arhiv knjazja F.A. Kurakina. Szerk.: M.I. Szemevszkij.
I-V. könyv. Szentpétervár- Moszkva, 1890-
1894.
- Barer, I.: Vnyesnyaja politika Petra I. i obrazovanyije
Rosszijszkoj imperiji. "Isztoricseszkijszurnal." 1938. 6. sz.
- Bogoszlovcszkij, M.M.: Pjotr I. Materialü dlja biografiji.
IV. köt. Leningrád, 1948.
- "British diplomatic instructions 1689-1789." vol. I.
Sweden. Kiad.: J.F. Chance. London, 1922.
- Brückner, A.: Peter der Große. Berlin, 1879.
- Cambridge history of Poland from Augustus II. to
Pilsudski /1697-1935./ Cambridge, 1941.
- Florovcszkij, A.V.: Russzko-avsztrijszkiye otnosenyija v
-epohu Petra Velikogo. Acta Universitatis
Carolinae. II. Historica. Prága, 1955.
- Gerbilcszkij, G.Ju.: Russzko-polszkijszkoj szojuz i Zsolkov-
szkijszkoj sztrategicseszkijszkoj plan. /A "Poltava"
cimü könyvben. Szerk.: L. G. Beszkrovnüj,
B.B. Kafengauz, V.A. Dadicsenko, N.I. Pav-
lenko. Moszkva, 1959./
- Gerovcszkij, Ju. A.: Polska i pobeda pod Poltavoj. /A "Pol-
tavszkaja pobeda" cimü könyvben. Szerk.: M.B.
Grekov és V.D. Koroljuk. Moszkva, 1959./

Golikov, I.I.: Gyejanyija Petra Velikogo, mudrogo preobrazovatelja Rossziji, szobrannüje iz dosztovernüh isztocsnyikov. I-II. rész. Moszkva, 1788- 1791.

Haake, P.: August der Starke. Berlin, 1926.

Halecki, O.: La Pologne de 963 à 1914. Párizs, 1933.

Hassinger, E.: Brandenburg- Preußen, Rußland und Schweden. 1700- 1713. München, 1953.

Isztorija diplomatiji. I. köt. Moszkva, 1959.

Isztorija Polsi, I. köt. Moszkva, 1954.

Janczak, J.: Der Palej- Aufstand von 1702 bis 1704 in der Ukraine und die Haltung der Rzeczpospolita zum Nordischen Krieg. /Az " Um die polnische Krone" című könyvben. Szerk. J. Kalisch és J. Gierowski. Berlin, 1962. -

Kafengauz, B.B.: Roßszija pri Petre Pervom. Moszkva, 1955.

U.ő.: Vonyesnyaja politika Rossziji pri Petre I. Moszkva, 1942.

Klopp, O.: Der Fall des Hauses Stuart. XII. Bd. Wien, 1886.

Koroljuk, V.D.: Der Eintritt der Rzeczpospolita in den Nordischen Krieg. /Az "Um die polnische Krone" című könyvben. Berlin, 1962. /

Köpeczi Béla: A Rákóczi- szabadságharc és Franciaország.
Bp. 1966.

Köpeczi Béla- R. Márknyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc.
Bp. 1955.

Kretzschmar, H.: Der Friedensschluß von Altranstädt
1706/07. / Az "Um die polnische Krone"
című könyvben. Berlin, 1962./

Krilova, T.K.: Franko-russzkije otnosenyija vo vremja
Szevernoj vojnü. "Isztoricseszkiye zapisz-
ki." 7. könyv. 1940.

U.ő.: Poltavszkaja pobeda i russzkaja diplomatija.
/A "Pjotr Velikij" című könyvben. Szerk.:
A.I. Andrejev. Moszkva-Leningrád, 1947./

U.ő.: Russzkaja diplomatija na Bosz^ofore. "Isztoricsesz-
kiye zapiszki" 65. könyv. 1959.

Mémoires du marquis de Bonnac sur les affaires du Nord
de 1700 à 1710. Kiad.: Ch. Schefer. "Revue
d'histoire diplomatique." II.-III.sz.
/Párizs, 1888, 1889./

Nyikiforov, L.A.: Russzko- anglijszkije otnosenyija pri
Petre I. Moszkva, 1950.

"Ocserki isztoriji Sz.Sz.Sz. R. Period feodalizma:
XVIII. vek. 1. csetverty." Szerk.: B.B.
Kafengauz és N.I. Pavlenko. Moszkva, 1954.

Pamjatnyiki diplomaticseszkih sznosenyij drevnyej
Rossziji sz gyerzsavami inosztrannümi.
VIII. köt. Szentpétervár, 1867.

Perényi József: Projets de pacifikation europeene de
F. Rákóczi en 1708-1709. Annales Universi-
tatis Budapestiensis de Rolando Eötvös
nominata e. Sectio historica. VI. köt. Bp.
1964.

U.ő.: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter diplomáciai kapcsol-
atainak kezdetei. / A "Magyar- orosz törté-
nelmi kapcsolatok" című könyvben. Bp.1956./

Piszma i bumagi imperatora Petra Velikogo II., V. köt.
Szentpétervár- Moszkva- Leningrád, 1907-
1952.

Platonov, S.F.: Oroszország története. Bp. é. m.

Puskin, A. Sz.: Isztorija Petra. Moszkva- Leningrád,
1949.

Recueil des instructions données aux ambassadeurs et
ministres de France depuis les traités des
Westphalie jusqu'à la Revolution française.
VIII. Russie. I. köt. Kiad.: A Rambaud.
Párizs, 1890.

Redlich O.: Das Werden einer Großmacht. Österreich 1680-
1740. Brünn, 1942.

Roux, R.: La politique extérieure de Pierre le Grand.
1699-1721. "Revue d'histoire diplomatique."
XII. sz. /Párizs, 1903./

Stamp, A.E.: The meeting of the Duke of Marlborough and Charles XII. at Altranstadt. April 1707. "Transactions of the Royal Historical Society." vol. XII. 1898.

Tarle, E.V.: Russzkij flot i vnyesnyaja politika Petra I. Moskva, 1949.

U.ő.: Szevernaja vojna i svedszkoje nasesztviye na Rossziziju. Moszkva, 1958.

Trevelyan, G.W.: England under Queen Anne. Ramillies and the Union With Scotland. vol.I. London, 1932.

Váradí- Sternberg János: Az 1707-es orosz- magyar tárgyalások előzményei. "A szegedi tanárképző főiskola tudományos közleményei." Szeged, 1965.

Vinter, E.: Papsztvo i carizm. Moszkva, 1964.

Voltaire: XII. Károly svéd király története. Bp. 1965.

Waliszewski, K.: Pierre le Grand. L'éducation, l'homme, l'oeuvre d'après des documents nouveaux. Párizs, 1897.

Zsurnál ili pogyennaja zapiszka... imperatora Petra Velikogo sz 1698 goda, dazse do zakljucsenyija Nejstatszkogo mira. I. rész. Szentpétervár, 1770.

T A R T A L O M

	Oldal:
BEVEZETÉS	1
Oroszország a XVII. század végén - a péteri külpolitika előzményei	3
I. AZ OROSZ DIPLOMÁCIA TEVÉKENYSÉGE PÉTER TRÓNRALÉPÉSÉTŐL AZ ÉSZAKI HÁBORÚ KEZDETÉIG	
1./ A törökellenes harctól az északi aktív politikáig	5
2./ A svédek elleni harc stratégiai alapelemeinek: az északi szövetségnek és az orosz- török békének a megteremtése	15
3./ Hogyan viszonyultak a nyugati nagyhatalmak az északi harchoz ?	26
4./ A svédek elleni harc diplomáciai előkészítésének mérlege	29
II. HARC A NEMESI KÖZTÁRSASÁG HÁBORUBALÉPÉSÉÉRT -- AZ OROSZ- NYUGATI KAPCSOLATOK / 1700- 1703/	
1./ Az 1701-es orosz erőfeszítések az északi szövetség megerősítésére - a spanyol örökösödési háború hatása	34
2./ Károly lengyel hadjárata, Ágost nyugati kapcsolatai és a lengyelországi orosz diplomáciai tevékenység	45
3./ Milyen szerepet játszottak Péter diplomáciájában a spanyol örökösödési háború feleivel folytatott tárgyalások ?	53

Old.

4./ Az 1703-as lengyelországi orosz katonai- külpolitikai tevékenység előkészíti az ország háborúbalépését	61
III. A NARVAI OROSZ- LENGYEL SZÖVETSÉG MEGVALÓSULÁSA. AZ OROSZ - FRANCIA KAPCSOLATOK	
1./ Károly 1704. évi lengyel politikája és következményei	65
2./ Péter az Orosz- lengyel szövetségért - Ágost királysága megmentéséért	70
3./ A narvai szerződés és Péter diplomáciája	76
4./ Az orosz- francia érintkezés Péter diplomáciájában	84
5./ A narvai szerződés végrehajtása az 1705-ös orosz katonai- politikai tevékenységben	91
IV. AZ ALTRANSTÄDTI BÉKE ÉS AZ OROSZ DIPLOMACIA	
1./ Ágost és Péter kapcsolata Altranstädtig. A szövetség biztosítására tett orosz lépések	100
2./ Az altranstädti béke és Kalisz	108
3./ Péter diplomáciai elgondolásai 1706 után- Altranstädt valódi értéke	112
4./ A spanyol örökösödési háború résztvevőivel folytatott tárgyalások	118
5./ Az altranstädti béke utáni perspektívák	126
ÖSSZEFOGLALÁS	143
A DISSZERTACIÓHOZ FELHASZNÁLT MŰVEK	151

15-65/1972. bksz.

Tárgy: Kurunczi Jenő
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr. Szántó Imre elvtársnak
tszv. egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Kurunczi Jenő: I. Péter diplomáciája /1697-1706/.....

.....
című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni
szíveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szíves figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékeft értekezést a bírálat elkészítése után szíveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1972. okt. 11.

Kurunczi Jenő

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

Imre E
.....
előadó

Kapták: Dr. Szántó Imre prof.
Dr. Kristó Gyula docens társbíráló
Dr. Szilágyi Pál tanszéki könyvtáros
..... tanszéki könyvtáros